

# OUDE FRIESCHE WETTEN.

---

## VI. *Jus Municipale Frisonum.*

---

BIJEEENVERZAMELD EN OP NIEUW NAGEZIEN

DOOR

Jr. Mr. M. DE HAAN HETTEMA,

Doctor in de Regten, Lid der Ridderschap van Friesland  
en van de Arrondissements Regtbank te Leeuwarden;  
Eerlid, Lid en Correspondent van binnen- en  
buitenlandsche geleerde Genootschappen, enz.

---

### TWEEDE DEEL, EERSTE STUK.

---



TE LEEUWARDEN, BIJ  
G. T. N. S U R I N G A R.  
1847.

Wumkes.nl

## V O O R R E D E.

---

Dit Welboek, — onzes oordeels, tegelijk met de door ons uitgegevene *Jurisprudentia Frisica*, Leeuwarden 1834—1836, doch jonger dan dit, — het volledigste, dat wij van ons tegenwoordig Friesland uit den ouden tijd hebben overgehouden, en veel naauwkeuriger en met meer zorg te zamen gebragt dan het ander handschrift, verdient daarom te meer door den druk bekend gemaakt te worden.

Het is mij voorgekomen, dat het nagenoeg al de wetten van ons Friesland bevat, welke in een en hetzelfde tijdvak aldaar kracht van wet hebben gehad.

Het handschrift, waaruit wij dezen onzen tekst genomen hebben, is op folio papier zeer net geschreven, en heeft 270 beschrevene en 100 niet beschrevene bladen, of 540 bladzijden in het geheel. Bij den tekst zijn hier en daar, door Gabbema, varianten bijgeschreven, en zijn de lezingen van den *Codex Ysbrandiana* en *MS. Belgicus* daarbij gevoegd, welke wij ook bij onzen tekst geplaatst hebben.

Het is met geschilderde beginletters (*initialen*), en deze met verschillende kopstukken en figuren versierd; het papiermerk is eene hand op eene kolom, met en zonder de twee laatste vingers gesloten, eene *p* met weérhaken onderaan, waarboven een klaverblad; of wel eene *p* met eene streep door den staart; een gekroond wapen met eene gekroonde *i* daarin, met eene krul daaraan, waarboven een klaverblad, en aan iedere zijde eene lelie;

onder aan het wapen eene c. De mij bekende vroegste bezitter was de Heer Adrianus Heringa, op wiens verkoo-ping van boeken (19 April 1798) het, onder N°. 685, voor den prijs van f 5.12<sup>s</sup>, door den Heer Petrus Wierdsma, den vader, is gekocht, en waarvan diens erfgenamen als-nog bezitters zijn; — op den catalogus van laatstgemelden is het onder N°. 4 bekend.

Dit handschrift zal in de laatste helft der vijftiende eeuw geschreven zijn, omdat daarin, blz. 209—259, het *Stad-boek van Sneek*, van April 1456, te vinden *Charterboek*, 1ste deel, blz. 565—589, voorkomt, hetwelk wij, — even als de hier volgende, en mede in dit handschrift voorkomende, stukken, als: blz. 108—112, *Hoe dae Fresen toe fredom kaemen*; blz. 167 verso —169 verso, een *Friesch Chronijkje*; blz. 171—181, *Geschiedkundige aanteekeningen*, in het Friesch, Latijn en plat Duitsch; blz. 182—184, *Dae Cronika fan Hollandt*, — niet hebben geplaatst, omdat wij hier alleen de in de oude Friesche taal geschrevene wetten wilden geven, en deze reeds door ons elders geplaatst zijn.

Wij zeiden zoo even, dat het vollediger, naauwkeuriger en met meerder zorg was te zamen gebragt, en vermeenen dus hier te moeten melden, dat wij telkens bij onzen tekst hebben opgegeven, waar onzen tekst in het gedrukte te vinden is, en hebben gemeend dit hier niet te moeten achterwege laten, omdat wij daarin 1°. gebreken, welke wij naar onzen tekst verbeterd hebben, aantreffen; 2°. het werk, in hetwelk zij geplaatst zijn (*Charterboek van Friesland*), niet in ieders handen is, en wij 3°., gaarne eene, zoo veel mogelijk, volledige verzameling van in het oud Friesch geschrevene wetten, wilden geven, ten einde eenmaal in staat te zijn, uit deze bronnen bouwstoffen tot eene naauwkeurige regtsgeschiedenis van ons land, te kunnen putten.

Velen zullen bij de lezing van den tekst, bij den eersten opslag, denken, dat de uitgave van dit handschrift eene overtolligheid is, doordien wij eenen bijna gelijken tekst daarvan hebben, 1°. in den zoogenaamden *Anjummer druk*; 2°. eene bij Schotanus, in zijne *Beschryvinge van de Heerlyckheydt van Friesland*, enz., fol., 1664, blz. 36 — 106, onder den titel van: *Het corpus der oude Friesche regten met zyne aenteyckeningen*; 3°. eene (doch niet volledige, en alleen de elf eerste deelen bevattende), onder den titel van: *Oude Friesche wetten*, 1782, met allerbelangrijkste en zeer geleerde aanmerkingen voorzien; en 4°. eene door den Baron von Richthofen, in zijne *Friesische Rechtsquellen*, afgedrukte, Berlin 1840. — Doch wij moeten hierbij opmerken, dat deze drie laatste afdrukken, vermoedelijk nadrukken van den eersten druk zijn, en de eerste uit een thans verloren handschrift is genomen, en dit niet zoo volledig en naauwkeurig, als het onze, geschreven was, eenige §§ mist, andere op eene andere plaats heeft, en bovendien eenigzins in spelling van het onze afwijkt, en al deze drukken, met betrekking tot naauwkeurigheid, nog al iets te wenschen overlaten, waardoor de uitgave van dit ons handschrift, tot opheldering van het reeds uitgegevene, onzes oordeels, onontbeerlijk is.

De zoogenaamde *Anjummer druk* is, zoo als men uit onzen tekst kan nagaan, niet alleen zeer onnaauwkeurig, maar heeft bovendien zeer veele uitlatingen, waardoor de zin dikwijs niet te vatten is, en waarop de bewerkers der *Oude Friesche Wetten* zeer dikwijs gestuit hebben, en dientengevolge niet altijd in staat zijn geweest, de juistheid van den tekst te vatten.

Hij is, behalve eene korte voorrede, in zeventien deelen afgedeeld, en bevat de boetregisters, welke onze tekst heeft, niet, en in de plaats daarvan schijnt het elfde deel

te moeten dienen. Doch daarentegen heeft zij wederom : *De Willekeuren van Opstalboom* (deel 16), en het *Tractaat van de zeven Zeelanden* (deel 17), welke ons handschrift niet heeft.

Wij moeten hier opmerken, dat het elfde deel van den ouden druk, bij ons blz. 142 van het handschrift, en *Charterboek*, I deel, blz. 109, met het opschrift : *Hyr beginnath tha riuchta bota in Woldenseradeel and fyf delan*, voorkomt; dat ons handschrift ten titel voert : *Jus Municipale Frisonum*, de oude druk geenen titel heeft, want die, welke in het exemplaar van den Baron van Schwartzenberg en Hohenlansberg gevonden wordt, is er later bijgeschreven, zoo als men uit den hiervolgenden titel, welke van zoo geringe gehalte is, dat dezelve geene kritiek waardig is, zal kunnen zien. Hij luidt :

„ It Rjeuchtbææk fen alre fryja Freezena Freeska land-  
 „ rjuecht ien aade tieden beschrjæewn, so as dat baad  
 „ di kejzer Kaarl Magnus, to Room, om it 800 jeer nei  
 „ Christus, der nej Rodolf de kejzer, om it 1273 jeer.  
 „ Droekt ien 't kleeaster, by Jr. Hidde fen Camminga,  
 „ Parochyaan, eerst to Dokkum, da to Aanjum. Goeltjes  
 „ om it 1460 jier, ien 't arst opkomen fen de droekke-  
 „ ryjen.”

Deze druk is zeer zeldzaam, doch er zijn evenwel nog al eenige exemplaren van vorhanden; de mij thans bekende zijn :

1. Dat van den Baron Van Schwartzenberg en Hohenlansberg, Grietman van Menaldumadeel enz. (hieraan ontbreekt de voorrede).
2. Dat van de erven Wierdsma, een zeer net en volledig exemplaar.
3. Van Jhr. J. M. van Beyma toe Kingma, Grietman van Franekeradeel enz., een dito exemplaar, vroeger door Jhr. Sybout van Aysma bezeten.

4. Op de Koninklijke Bibliotheek, te Parijs, onder N°. 10503<sup>3</sup>. *Receuil des lois, édits et ordonnances, données aux Frisons par le Roi Charles et l'Empereur Rudolphe* (opgave van Mr. L. Ph. C. van den Bergh, aan het Friesch Genootschap, 1 October 1842).

5. De Heer Keizer, te Groningen. Zie Richthofen, *Vorr.*, XXIV.

6. Het exemplaar van den Heer Meerman, vermoedelijk thans op de Koninklijke Bibliotheek, in den Haag.

7. Op de Bibliotheek te Oxford. Zie Meerman, *Origines typographiques. Verslag van het Friesch Genootschap*, blz. 66.

8. Aldaar; vroeger door T. Marschall bezeten.

Van deze beide laatste schreef Dr. Bowring, op een stuk papier, hetwelk op een afschrift van eenige Oude Friesche Wetten, door hem aan het Friesch Genootschap overgezonden, geplakt was, het navolgende:

» Naer it happens, that 2 copies of this rary book are  
 » preserved in the Bodleian library; one among the books  
 » formerly belonging to T. Marschall; the other in the cu-  
 » rious collection of Franciscus Junius, to whom both  
 » copies originally belonged. The work which is in small  
 » quarto, has no regular title, but begin: Ther era Go-  
 » des etc."

Die uitgave bevat 12 vellen drucks, en heeft op iedere bladzijde dertig regels; de papiermerken zijn: de *p*, de hond, het Beijersch wapen met het kruis daar boven, eene *y* met het klaverblad, een Bisschop met den sleutel in de hand, op eenen stoel zittende.

Boëtius (Botte) Holdinga, in zijn nog in handschrift liggend en onvoltooid werk: *De origine, antiquitate et situ totius Phrisiae*, lib. II, zegt van dit werk: » Caete-  
 » rum Dns. Hiddo a Camminga, vir nobilis olim apud Doc-  
 » cumates, et postea apud Angumaeos parochus, sub idem

» fere tempus eundem libellum, ex quo hanc Phrysiae divisionem mutuali sumus, suis prelis excusum, in lucem edidit, licet nomen suum ut typographi illic non adderit; cuiusmodi passim adhuc apud non paucos nostratum extant."

Sommigen, en hieronder Gabbema, Schwartzenberg en Visser, houden het daarom voor den *Anjummer druk*, anderen, zoo als Schotanus, voor den Keulschen, terwijl Emmius en Marschall, wanneer zij deze wetten aanhalen, van de *Editio Coloniensis* spreken, welker aanhalingen met de paginering van dezen druk overeenstemmen. Von Wicht laat het in het midden, doch zegt, dat het een der eerstelingen van de boekdrukkunst is geweest. Ik heb mijn gevoelen in het *Taalkundig Magazijn* van de Jager, Rotterdam 1837, 2de deel, blz. 247, ontwikkeld, en houd het voor eenen *Keulschen druk*, te meer, omdat het zoo gebrekkig, en misschien ook onvolledig, gedrukt is, en kan wel gelooven, dat het door de bemoeijingen en op kosten van Jhr. van Cammingha gedrukt is geworden.

Schotanus heeft niets anders gedaan, dan eene kopij van den vorigen te laten drukken, heeft de zelfde gebreken, en bovendien verschillende drukfouten, hetwelk te meer in het oog valt, doordien wij ook op bladz. 99 aldaar, dezelfde misstelling ontmoeten, welke door de onnaauwkeurigheid van den zetter, in een der vellen van den eersten druk, gekomen is, alwaar men de volgorde bij de lezing aldus moet nemen, eerst blz. 158, dan 160, 159, 161 enz.

Von Richthofen, *Vorr.*, XXV\*, vermoedt, dat er nog meerdere onnaauwkeurigheid bestaat, en dat het slot van het 12de deel, beginnende met § 22, mede eene andere plaats behoorde te hebben, en dat eene niet naauwkeurige inbinding van het *handschrift* hiertoe aanleiding gegeven heeft; doch zegt niet, waar dit, naar zijn oordeel, moest

geplaatst geweest zijn. Wij betwijfelen het evenwel, omdat ons handschrift dit mede aan het einde heeft, en zouden het dan met hem liever voor een later bijvoegsel houden, of wel te bevatten deels gewijzigde, deels nieuwe, bepalingen. Zoo is het ons voorgekomen, dat § 22 eene wijziging van § 10 is, alwaar mede over de valsche munt gehandeld wordt; zie ook § 8 van het *Marktregt* aldaar. *Wede* betekent in onzen tekst misschien: genade, voorregt, privilegie, en alsdan kon men het als uitzondering op den algemeenen regel beschouwen. § 23 heeft, ten aanzien der eerste bepaling, eenig verband met § 3 daarvoor, en met § 62 van het 1ste deel der *Oude Friesche Wetten*; terwijl de tweede bepaling, mede op gemelde § 3 betrekking heeft, en tevens met § 22 aldaar van het *Zeendregt*; de derde bepaling is voor mij nieuw; de vierde heeft overeenkomst met § 28, IV deel, van het *Fivelingsgoer* en *Oldampster Landregt*. Deze vier wetsbepalingen schijnen ten tijde van keizer Fredericus kracht van wet te hebben gehad. Het slot dezer § geeft vervolgens op, hoe men bij duisterheid en niet goed verstand van de wetten moet handelen (zie § 18 van dat deel, en bij Schotanus de noot op de zesde keur), en voegt er bij, dat men niet zonder verlof uit het regt mag gaan; terwijl ten slotte gezegd wordt, dat de regter, die onregt spreekt, eerloos zal zijn; en men geen ongeschikt persoon met het regterambt moet bekleeden. Zie Broekmer Regt, § 38.

De uitgave van 1782 bevat slechts de eerste elf deelen, en is alzoo onvolledig, terwijl men bovendien de opschriften der §§ en de in het Latijn bijgeplaatste noten, in de beide vorige drukken voorkomende, heeft achterwege gelaten. Het exemplaar van den Baron van Schwartzenberg schijnt bij dien druk gebruikt te zijn, in hetwelk het hier ontbrekende is doorgehaald geworden. De uitgave van 1840 is uit deze drie vorige genomen, en bevat alzoo

niets meer en niets minder dan die, en is met de zelfde gebreken behebt.

Eigentlijk vertegenwoordigt dit alles niets anders, dan een eenig handschrift, en wel een zeer gebrekig, zoo als men uit de vergelijking met het onze, gelijk ik reeds gezegd heb, zal kunnen zien.

Von Richthofen vergist zich, wanneer hij (Vorr. XXIV) vermoedt, dat ons handschrift dat zoude zijn, hetwelk de uitgevers der *Oude Friesche Wetten MS. Douza* noemen. Bij de vergelijking van onzen tekst zal men ontdekken, dat dit vermoeden ongegrond is. Ons handschrift bevat, behalve het hier gegevene, als nog:

De Boetregisters van *Wijmbritzeradeel*, *Ferwerderadeel*, *Dongeradeel*, van de *Hemmen*, van *Wonseradeel* en van *Leeuwarderadeel*; verders wetten tegen geweldadigheden aan personen en goederen, *Boeten* tusschen de landen van *Oostergo* en *Westergo*, *Borndeel* en *Wijmbritzeradeel*, de *Statuten* van het dekenschap van *Bolsward*, de *Punten* der geestelijken in *Wijmbritzeradeel*, de *Eedstavingen* van de onderscheidene Grietmannen enz., al hetwelk wij in een tweede stuk van dit tweede deel, als een geheel met ons handschrift uitmakende, zullen geven; terwijl wij in het derde deel al de overige, in de oude Friesche taal geschrevene, ons bekende wetsbepalingen en verordeningen zullen opnemen, en tot het geheel van ons doel strekken; voor welk derde deel wij, indien ons de krachten niet zullen ontbroken hebben, een overzigt over de wetgeving in ons Friesland, van af de vroegste bekende tijden, tot en met den tijd dezer wetten, zullen geven.

*Leeuwarden, 1847.*

n. H. H.

—

## VI.

JUS MUNICIPALE FRISONUM.

Wumkes.nl

# JUS MUNICIPALE FRISONUM.

---

**H**yr beghint een tyola fan menigerhanda riuchten ende boten.

## Eerste Deel.

- Pag. 1. Quid est ius? Hot is riucht?  
Hot is Godlick riucht?  
Hot is minslick riucht?  
Hweerom is 't riucht set?  
Ewa riucht.  
Wrbieda dat onriucht.  
Hot is wonnicheed?  
Godlick riucht.
2. Hwa fand ende sette alleraerst dat riucht?  
Hwa fand dae telle *vnus duo*?  
Hwa fand dae eerste monte?
3. Quis primo instituit ius?  
Hwa bande den aerste ferdeban?  
Fan dae thria sonne schyn.  
En borna fan olea wt een hoerhuse (boerhuse?).
4. Hwae dat riucht aerst screeff.
5. Dae aerste wilkere.  
Wilkerren toe halden lyc scriouwen riocht.  
Hwae dae Fresan biholpe riucht ende frydoem.
6. Fan Sancte Willibrordus leringhe.  
Haet tiaef dat tioch op dae burgerscap to Rome.

- Hwa soe witlick ief onwitlick kapet stellen gued.  
 Jiest deer mit wyeld besetten. Notatur ibidem in  
 glossa.
6. Hwana dat riucht aerst koem.  
 Dae twa tyolen, deer God Moysi ioed.  
 Dae tyaen boden, alzoe alsoe God self screwe.
  7. Hwa sette alleraerst gastlick riucht ende wraldsch  
 riucht? Deus, God.  
 Prester schil wessa een fogeth der wirde.

### Tweede Deel.

- Alhyr is thi oenbeghyn des Schultena riuchtes.  
 In aerst fan incompte des Grewa in Freesland.  
 Riuchter schel wessa aeft, iest zyn riucht onferlerren.  
 Herferd der Fresan.  
 Preuilegi der Fresan.  
 Nene ban ty thieldana ner ban fan Fresena hereferd.
8. Lyoedwirdena notatur in glossa.  
 Des Fresa ayn dedum to witen, het ne se fora  
 bethinget.  
 Da dyken to haldane, en da greetheyd des weys.  
 De quantitate aggeris et vie, notatur in glossa.  
 Des Koninges eerwe.  
 Alders lauwa to byhaldene.  
 Der ionckfrouwa, deer onwillum ti manne iouwen is.
  9. Monscepes laen in der wedua ende ioncfrou.  
 Dae pina, deer nen mondscipes laen wol iaen.  
 Lutheris laen, deer 't kind iout zyn moder.  
 Weerom dat kindt nen lutheris laen thoer iaen.  
 Als om misquame, ief ora seckum.  
 Twam broderem, deer di ionghesta en wyf halet.  
 Tzerckweghen ende hiere breed.  
 Breed des weys om dat hoff.

10. Da Greeuwa ban.  
Da Gryouwa ban.  
Dycken toe halden.  
Sylen toe halden.  
Wanwirck des silis.  
Fresena wepen.
11. Lange wepen.  
Spier and schield.  
Koker ende bogha.  
Des Grewa riocht.  
Ladingha to bodtingha.  
Dae bodtinga weer toe iaen.
12. Dat ma bodtinga eer middey bighenna scel.  
Dat ma ney synna ondergang nen ban thor thiel-  
da ner ladinghe.  
Dae simelting.  
Needmund der vrouwen ende hiare bottringa.  
Helgena ende Koninges gued to delene.
13. Dae hemricke landt to delene.  
Dae pena, deer nath dela wil.
14. Eerf, deer ma om sprecka wil.  
Ladinge, deer om eerf sprect.  
Dat nemmen syn land forkapia moet, buta zyn  
erfnamma moede, deer nen kynden hath.  
Dae ketel oerdel.  
Kampstryd des ketels.
15. Dat oerdel des ketels.  
Ketels infangh.  
Swirdkempa.
16. Kemp strydwirdigha schet.  
Strydeed fan ayder ig.
17. Kampstridis burga ende twam fersten.  
Des kampis grate.
18. Oenschieldinga des kampstrides om huusbrecma.

\*

Schelta moninga ty dae kampstryde.  
 Landheer is ty Landhera nyar to witane.  
 Des wyues spreeck an des dadis mannis gued.  
 Als hio bernheftich is, ende fan bysetma des guedis an hier hoede ieer ende dey.

19. Fan mannis ieldem.
20. Wedde der ieldena.
21. Dae frya Fresan, haer hi aeste tinga hald hab fan thinges ongung.

Fan {  
 wreer.  
 wrscher.  
 wrmeed.  
 wrdelte.  
 onriuchte meta.

Hoffclaghe, ho ma to houwe schil ladya.  
 Ho men en ferdlos lidza.

22. Hofladinghe, ho ma een schieldich is nyes to laden.  
 Des Gryouwa riucht.  
 Tingferst toe dae riucht.  
 Hofbodinghe.
23. Deer dyn riuchter moyt, als hy ladinghe keth.  
 Stryd, deer eens seend, ende fan secka, deer eens byriucht sent.  
 Des daede tyoga vp to riuchten.
24. Een epena slaet.  
 Tieftiga gued to seecken.
25. Seecknisse des stelna guedis.  
 Bodelting binna ieer ende dey.
26. Bodeldeeke.  
 Bodel to deelen nyauwen ende nisten.
27. Bodeleedt.  
 Forndel in dae claen onder aefta syem, als di oder sterft.

- Meenbodel toe deelen als 't vergadert is.
28. Eeruis breckma.  
Des onwilliga deel.  
Dat di Schelta hem self schil biada to riucht.  
Dat di Asiga aec schil soe dwaen,  
Een Riuchter, deer in epenbera sonde is.
29. Des Asigha andert.  
Horsis.  
Hincxstis }  
Oxa. } bote.  
Kw.

**Derde Deel.**

Hoe Koninck Kaerl ende Radboed een stal stoe-den om Vrieslant.

**Vierde Deel.**

31. Sand kerren, deer Magnus keer bynna Roem.  
Dy aerste: Dat alle Fresan fry weren, dy berna  
ende onberna.
32. Dy odera: Dat ma dae Fresan dat witta af dyn  
hals spande.  
Dy thredda: Dat dae Fresan schot ner schilde  
ioden, oers soe riuchta huusлага.  
Dy fiarda: Dat hia oers naeth soe riuchta deek-  
ma scholde reka.  
Dy fyffta: Hoe feer dae Fresan herferd farra schillet.  
Dy sexta: Fan Freesna riuchten bynna hyare land.
33. Dy sanda: Breef ende sighel ende Cristendom to  
halden.

**Vijfde Deel.**

Fan sexteen kesten.

1. Dat elck man aegh in dae syn toe sitten.

2. Van tzerckferd ende gaestelike lyodem.
34. 3. Dat eleck oen dat zyn bliuwe, hit en sie, dat ma hem afwinne met riucht ende reden.
4. Dae pena, deer oderen zyn gued bynimt bu-ta riuchtis oerloff.
5. Alfdaders lawa ende nedlinges 1) lauwa winna schil.
35. 6. Ho ma dyn kaep bewyse schil van tzerckaland, ief oders gued. Frydom der Fresena.
7. Hoe ma sykria schil van tieft, van schaeckraff ende odera swera secken, ief hiaere riucht.
8. Huslaga to recken dyn Keyser, ende dat dae Fresan weer schilleth habba 7 heerstreta fry.
36. 9. Hoe feer da Fresan herferd schillet ferra.

Dy elfte.

Fryheed.	Weduwen. Wesen. Werlesen. Pilgrimmen. Sendenboden van gastlicken lyoden. Der penitentia dwaedt.
----------	--

Huus	
Hof	
Tzercka	
Heer	
Fing 2)	
Conuenten	

37. Dy ienne, deer finzen wirth buta Frescha palen, dat hy weer op syn fara mey, sonder reden ende tal, is 't dat het forbrocht is.
- Van dyn mena freed.

1) Lees: thredlings, 2) Lees: Thing.

38. Dae pena des iennis, deer een famma , ief wyff,  
ief weduwa , on nede nempt.  
Hoe ma foldwaen schil van quade seckan.  
Dat di Riuchter schyl ney clagher<sup>1)</sup> ende antwort  
riuchta , ende naeth ney syn witen ief conscientia.  
Ende dat een frya Fresa nyar is zyn ayn deda to  
witen.
39. En wed deen on standen waer , deer aegh ma  
nen wedriucht to ienst.  
Hoe dae Fresan 17 kesten kaepeth habbet , ende  
hoe heeth Koningh Kaerl dae Fresan dat riucht  
byfeel.  
Ho ma riucht halda schil.

**Zesde Deel.**

40. Fan fior twintich landtriochten.
41. Aerste landtriocht : Dat elck man on zyn eyna  
bisitte.  
Fan dae fyowwer needschyn.  
Aerste needschyn : Dat tet hem syn bannere naeth  
keth habbet.  
Tweede needschyn : Dat hem syn finden den wey  
schet habbet.  
Thredda nedschyn : Dat hem deed onwaer ende  
wynd.
4. nedschyn : Dat hy sieck sie.  
Dat oder landtriucht : Dat dio moder mei her  
kynd erff nath forkapia eer hit ierich is , tria  
need wtseid.
42. Aersta need : Jef dat kynd fenzen wirth butis landis.  
Oder need : Jef 't hongherieer wurdeth.  
Thredda need : Als dat kyndt is nakent.

---

<sup>1)</sup> Lees : claghe.

Tredde landtriocht: Jef emment fenzen wirth butis landis , ende wirth zyn eerff dan kapeth , so faert hy op zyn ayne , als hy thuus compt.

43. 4 landtriocht: 't Land , deer faer ende moeder to birnze iaet hiare dochter , to wixlien ief toe forkapien.

Vyfte landtriucht: Land , deer kapeth is van lyoden , deer to Rome wandriet.

44. Sexte landtriocht: Broders kynden hiare aldfaders goeden to delen mey da fedria.

7. landtriocht: Emis lawa , edelis lauwa , aldfaders ende aldemoders lauwa , thredlinges lauwa.

8. landtriocht: Ho ma sikria schil fan een manslachta , deer nath blikens hath.

9. landtriocht: Deer syn friond bleden siucht , hat hi den deth om des wolla , dat schil di odera beta.

45. 10. landtriocht: Hat een mannes ruther deth , deer schil hem syn hera van sikria , ief bede toe beten.

11. landtriucht :

Een mannis	{	hinxte, dier ende kw , ief oxa, hona , bargh , hond, onierich kind.
------------	---	--

46. Dio 11. landtriucht :

Huusbrand ,	{	knappa.
deer compt	{	famnen.
fan	{	hond.
	{	katta,
	{	onierge kynden.

Dat een dyer wr syn tanck gheeth in oders erff.

Freslan en frouwa aef toe snyen.

Mey wald een syn heer to bischern.

Mey wald een syn heer af to bernen.

12. landriocht: Dat een man den oderen byfiocht  
in zyn ayna huus.

13. landriucht:

Tha	<table border="0"> <tr> <td>weduuen</td><td>} hiare ferd ende wesen werleza</td></tr> </table>	weduuen	} hiare ferd ende wesen werleza	} breck, deer hiarem misdeth.
weduuen	} hiare ferd ende wesen werleza			

14. landriucht: Braedgungheren

47. Waepeldranck,  
Man to binden, } hiare boeth ende ferden.  
Snayndis blodresna ,

15. landriucht:

Lawen to lauwigyen ,	{ vader. moder. suster. broder. bern. bernsberne.
deer nen	

16. landriucht: Hweer fan weduwen ende wesen  
andria schillet.

17. landriucht: Fan gued, deer en orem iouwen  
is toe bywarryen op trouwe.

48. 18. landriucht: Da ienne, deer een famna rauweth.

19. landriucht: Gretheyt der boten, deer fiocht  
in herferd.

20. landriucht: Secka, deer een man by twangh  
deth.

21. landriucht: Hoe ma alders lawa halda mey.

49. 22. landriucht: En edelis wiuis liafiesta ney hier  
mannis daed.

23. landriucht: Wald and onriocht, deer ma  
deth oen een wyf, deer dragghen is.

24. landriucht: Dae nachtbranderen.

50.

**Zevende Deel.**

Sinnethriocht: Hoe die Biscop zyn sinneth kede schil.

Hat en Decken wasse schil, ende hwa ende hwan-neer hy zyn synneth keda schil.

51. Hath di eedswaer wessa schil.

Jef di Decken een man aesket, deer nath wroghet is.  
Wroginga fan britzen fiere.

Om onaemed moerd.

Om reesraef.

Om alterraef.

52. Dae ienne, deer rawet habbeth.

Dae ienne, deer den Prester deth en faxfengh.

Jef di Prester betighet wird een quade dede.

Jef emment den Decken wrherich is fan wrhore.

Needschyn, deer neeth comma moghen to andert.

53. Dae ienne, deer den Decken wrherich werdeth.

Dae ienne, deer naet iechta willet dae kynden,  
deer hy tylet oen een wiue.

Syn pena, deer 't naet iechta wil.

Hoe een aefste biwisa schil, ende ho ma to riocht  
brengha schil.

54. Der scherena ordel.

Deecma to iaen.

Des Biscops iere to riocht to commen.

55. Dae Papena tyenst.

Hwa ws synnethriucht iouwe.

Des Biscop comsta.

Dy Decken ende zyn berte ende wessen.

Hoe di Decken syn ferd kondigia schil.

56. Des Deckens wroginga.

Dae tzerckwey.

4 wagen tot der tzercka.

57. Fiachten in der tziercka.  
 Fiachten in der tziercka.  
 Reesraff vp een wiët hou.  
 Prester, deer seit, dat hem misdeen is.  
 Deer en Prester spreect on syn onbannene gued.

58. Offer ende schielda, deer een Prester om clageth.  
 En leka claghet op een Prester.

59. Meeneden to betriuen.  
 Dy kempa, deer { fiachten wrswerren eden, ende  
 wrwonnen { sette soen, deer hiarem barnd  
 wirt, { habbet om bynameth an 1) mord  
 ief mordbrand.

60. Dae ienne pina, deer mey wallen wetter, ief my  
 handyrsen, verwonnen wirdeth.  
 Hiare pina, deer mey wallen wetter onwonnen  
 wirdet.  
 Syn pina ende riocht, deer mey beesten misdwaet.  
 Sibdelen, deer toe gara sittet, ende hoe mis sche-  
 de mey, ende hiara pine.  
 Onbinaemd moerd to byriuchten, ief deer van to  
 sykryen.

61. Een vrouwe, deer wroghet is om wrhoer, ende  
 hier sykryenga.  
 Aeftoe bewysen, sonder wedriocht.  
 Dae ienne, deer syn fira britzen haet, ende zyn  
 sykringa.  
 Hoe ma een Prester zyn tzercka ende alter ende  
 ielkers bifolla sal.

Hyr beghinnath dae dommen.

62. Arste dom: Hoe aeld en ioncfrou wessa schil,  
 eer hio aeft bygaen mey.

1) An schijnt overtuigig.

Oder dom: Lutheris laen , deer elck kind zyn  
moder schieldich is.

63. Thredda dom: Dat di landzette arste **2** ier nier  
is to witen om dae heer.

Fiarda dom: Dat alle lawa aghen ford to gaen.

Fyfta dom: Hoe dat wesenclene agen hiare ald-  
faders ende almoders lawa.

Sexta dom: Stiepfaders ende moders lauwa , ende  
halffbroders lauwa.

Saenda dom: Folsisteren ende broderen hiare  
lauwa.

Achtenda dom: Hwa een hoerkindes lauwa ende  
ielden ontfaen schil.

Hwa en spylkynd ief natuerlyc lauve ontfaen schil.

### Achtste Deel.

64. Secka , deer nen wedeeden habbeth.  
Aerste: Hweer tweer heerfannen opgaet.  
Odere: Jef ma een monte mey fade beleyt.  
Thredda: Een wed deen , ief wird spritzen , on  
worpena waer.  
Fiorde: Deer een wyff on nedre nymen is , ende  
fonden wirt binna doer ende dorpel.  
Fyfte: Deer en stellen gued on dae handen bi-  
fonden wirth.  
Sexte: Deer een openbeer menkyff is.  
65. Om een ferd toe biaden.  
Hoe en Greitman een syn ferd wtkondigia schil ,  
mey ful oers punten.  
66. Hoe ma sprecka schil om walddeda ende fangen-  
scap , ende dat riucht daervan.  
67. Faxfeng , wedscherd , dustsleeck , floesworp , blod-  
resne , dussteeth , is nyar mey di onbreng.  
Huusbreck , deer di wynd ingheit.

- Huu slag a to ieldane , huuslaga te ontfafen , huus-  
laga toe bisecken , haet riocht hyr van is .
68. Deer en scheth , ief dyer rauweth dat riucht  
deervan .
69. Elkerlyk , dier een raef deth , ief fiochtet , dae  
sent boetscholdich .  
Een herawey , hoe breed di wessa schil , ende ho  
me 'm beriochte schil .  
Hoe men een oensprecka schil om wanwirck .  
Een lychwey , and dat riucht deervan .
70. Een hemrycks dyck .  
Een zyl ende zyn wanwirck , ende hat riucht  
daervan is .
71. Hoe ma monia schil , hor en zyl wel macket is ,  
soe naeth .
72. Zeeburgh wt ief in to lidzen .  
Alle wettergunghen in dae zeeburch schellet mac-  
ket wessa .  
Dae ienne , deer syn dyck nath maket twiska  
Sancte Benedictus dey ende Vrbanus dey .  
Syn pene , deer van syn dyck schaed ende hinder  
compt , ende naeth op zyn wirck is , hoe ma  
dat biriuchta schil .
73. Dykisdelfte .  
Wrscher .  
Onriuchter meenscher .
74. Wrdfelte .  
Raefdelte .  
Van stellen .  
Dae ienne , deer seent wer een tyaf een fenzen  
tyaef to beriuchten ,  
Fonden guet , }  
Ellendigis mannes guet , } hwa dat habba schil .
75. Een sceps becommeringa .

- Deer tweer om land sprecket, hockra in 't besit  
aech ty blyuwen.
- Hoe ma dat riuchte schil, ende om dyn ayndom,  
**S. deficit.**
- 76.** Haer een huusheer andria schil for zyn knecht.
- 77.** Jef een huusnata zyn hera affstelt.  
Hoe ma sprecka schil om byhaldena tollen, ende  
biriuchta.
- Daedhals: Hoe ma sprecka schil om een daeden  
hals, ende byriuchta.
- 78.** Hoe ma sprecka schil op dae ienne, deer 't mey  
deen habbet, ief ma wil, ende hiare sykringhe.
- 79.** Jef da ienne, deer mey wessen habbet, nath by-  
riucht willet wessa.  
Hoe hiarem biriuchta schil, ief dyn handdediga.
- 80.** Hoe ma sprecka schil om lamma lya ende om  
dulgenga, ende hwa nyer riuchter is, dy oen-  
brengh, soe ongang.  
Hwa een oers hincxt reth buppa zyn willa.  
Bysetten, ief bycommeryen.  
Fan huuslaga to iaen, deer vader ende moder  
storen sent.
- 81.** Een slaet twiska twyn hemricken to mackien.  
Hwa habba schil dae breeck van dyckis wanwirck.  
Hwa dat gued ontaen schil, deer heert in riuch-  
ter wera.

### Negende Deel.

Merket riucht. — Dat om alla misdeda, deer  
schaet to een merket, dat ma da rokeloes bi-  
riuchta mey.

Een huussteed. Here enis stedis.

- 82.** Huussteed, dyn ayndom toe bewysen.

Falseche meta ende falseche wicht.

Biers wanmeta.

Falsch montha.

Falsche monther.

83. Merket lawen.

Onriuchte tolne.

Mordbrand on di merket.

84. Swarte Swinghen.

Aerste: Hwa orem slacht wr sette soen.

Odera: Hwae dat riucht breckt om ghiricheyd.

Thredda: Hwae zyn aefste zyd wrrath.

Scaeckraeff.

85. Scaeckraef, deer mey wald deth toe een mannis huus, ende rauweth.

Hwae een byrouwede sccep byrauweth.

Hwae een fijyldfarende man byrauweth, merser, kaepman.

Tzerckferd. Synnethferd. Tingferd. Coninges setma to halden foer riucht.

Hat ma dwaen schil, als ma dae lioede hiare gued mey wyeld benima wil.

### Tiende Deel.

86. Wilkeren Vpstalsbaems.

Dat ma nen wesen moet nyma in conuenten, buta monden ief fryonde reed.

Dae ienne, deer een vrouwe nempt wr hier wille.

87. Daedslachte wr keste mond.

Daedslachte by redene reed.

Fiochten to oers huys.

Dolch truch .....

Aghen wt toe brecken.

Ghersfallich lyaa.

Blodresna. Faxfangh.

buuck.
hals.
haed.
erm.
hand.
foet.
schunck.

88. Hoe dy eene Prester schil sprecka op dyn oran.  
 Hoe een Prester schil claya op een leecka.  
 Hath een Prester claghet fan nothscaede.  
 Da ienne, deer frede brecket, zyn pena ief sikringe.  
 Hoe men een wrherich tyogha schyl.  
 Een halpondis claeg, ief myn, hoe ma dat riuchta  
 schil.  
 Dat ma om nen scaed ner panninghscilde schil  
 haghera kestigia, dan 6 eden.  
 Derue dustslekan.  
 Raeffdelte. Raefmeeth, etc.
89. Walde, deer dy ena den orem deth mey samende  
 syen.  
 Hwa en orem walde deth in zyn eerue, mey wa-  
 pender handt ende samende syen.  
 Hwa oers huus instat mit haestiger hand.  
 Hwa oers huus instat met samende syen.  
 Hwa oers huus instat mey wepender handt ende  
 samende syen.
- |                            |  |   |
|----------------------------|--|---|
| Gamenscap<br>(koophandel). | $\left\{ \begin{array}{l} \text{Schetten.} \\ \text{Lecken, wollen,} \\ \text{lynnen doeck.} \end{array} \right\}$ | $\left\{ \begin{array}{l} \text{Ho ma dat} \\ \text{riuchta schel.} \end{array} \right\}$ |
|----------------------------|--|---|
90. Handiestich gued, deer ioud is op gued, hoe ma  
 dat riuchte schil, is datter saen in falt.  
 Raeff in eyna erue, hoe ma dat riuchta schil.  
 Een Riuchter, deer mede nymt, en hem bitighet  
 wirth.  
 Hoe ma bloedresna ende ielkers dolghingha onriuch-  
 ta schil 1).  
 Hoe een Growa dwaen schil, als hy wrherich  
 handa schil.  
 Hwae dyn aerste dom deelde in Frieslandt.

---

1) Lees: seka schil.

## Elfde Deel.

91. Keyser Rodulphus riucht.  
 Dat dae Fresan mey hem schulden herferd fara om  
 thria teng.  
 Dat een warstal ieff tweer moghen nen nyen set-  
 ma mackya.  
 Keyser Rodulphus setma.
92. Dat ma dy sitter aech soert ty finden mey lika  
 riucht by hael om fyouwer.  
 Aerste: Hat een man deth vp zyn leste eynd , by  
 zyn Presters reed.  
 Oder: Hweer een man syn frya hals bischira schil.  
 Tredda: Hweer soe ma sprect om een aefste.  
 Fyarda: Hweer en sister boestighet buta hier  
 broeders reed.
93. Fyower slettelen.  
 Keyser Rolofs fior slettelen , deer hy seth binna  
 Bordeus.  
 Aerste: Moerd , deer dy aefte syd den orem deth.
94. Oder: Dae ienne , deer naeth to riucht comt , als  
 hy ladet is , hoe ma dat biriuchta schil.  
 Tredda: Hwa keyser riucht fera mey.  
 Fyarda: Dat elc landscip mey wilkeren , ende  
 deerney riuchta.
95. Falsche monta. Stellen.
96. Een screder ende een besnider des ieldis.  
 Jef een beghinzen wird mey faede ende falscheed ,  
 ende hy dan tyocht op een montere.
97. Dae ienne , deer by nacht , mey samede sien ,  
 raweth , hat ma hiarem deth , dats boetlos.  
 Dae ienne , deer by nacht , mey samede sien ,  
 raweth , hat ma.  
 Hweerom dat ma an fria Fresa wrwinne schil.

98. Mondscip.

Hoe dat ma mondscip wrliest ende balmond wirth.  
Hweer mey da vrouwen da bihoede des guedis  
ende monscip wrliest.

Hwa dat riucht seth hath, ende hoe wy den vry-  
dom te Roem weer crighet habbeth.

100. Hwa dat alde riuchten sette, ende hwa dat ny  
riucht seth hath.

101. Fyower secka, hweerom Rodulphus da Fresan  
boda senth.

Om help to dwaen, op dat Heylige Land to reysen.  
Aerste: Om dat Romsche Land to byhalden on  
da Cristena hand.

102. Oder: Om dat huus vp den Ryn, iest er enich  
landisheera wold wyeld oen dwaen.

Tredda: Om onsen frydom to beschirmen.

Fiarda: Hoe haech hit ws bifellen is, frydom ty  
halden.

Keyser Roloff bannen ende freed.

Aerste: Hoe dat hi wrbiet wreer ende wrscher,  
ende alle monte, byhael dio sulueren.

103. Oder: Hy wrbiedet alle indycken ende dammen  
wr in dyape.

Thredda: Hy wrbiedet emment to hatyen ende  
toe hindrien op dae heerstraeta.

Fiarda: Datter nemmen nen riucht ferre moet  
mey wyeld.

Fyste: Huusferden to halden.

Sexte: Wilkerren, deer dat neste lyf oneerfgia wil.  
Hof, tzerck, soenferden to halden.

104. Hoe haech keyser Rolof ws bifellen hath, ws  
frydoem to halden, ende nen heer toe habben.

Dat wy nen landis tyande ner tyns iaen schillet,  
ende hwa ws hyr buppa moyet, van zyn pena.

- Hoe langh dat hit was , dat koninck ende keyser  
 Roloff ws disse riochten ioud hath. — Falscheed.
105. Hoe fula een graet pond is.  
 Dat dio wirde schil altyda dat riucht opnima ,  
 byhal om fyf seck.  
 Aersta : Da ienne , deer op hiare hlest lidzet.  
 Oder : Trouyen , ende hoe ma dyr fan sikria schil.  
 Thredda : Hatta to nymen , ende wil dat op een  
 orem bringa , hoe hem sykria schil.
106. Fiorte : Een kynd een man to jaen.  
 Fyfte : Hoe datter nemmen gaen moet sonder or-  
 lof fan dat riocht.  
 Hoe een rechter wessa schil.  
 Dat een rechter wel moet gaen , ende redis fregya.
107. Jef emment wrwonnen wirth , dat hy lyoden on-  
 riocht deth , ief deen hath.  
 Dat en riochter schil redelic libba , ende dat ma  
 naeth tzes a schel to riuchter , deer nath redelic  
 liuwath.  
 Hoe dae Fresen oen dae frydom sent comen.
108. Hoe dat ma een daedslacht schil byclaia , ende  
 iouwen ende ielden byede.



\*

# JUS MUNICIPALE FRISONUM.

---

## Eerste Deel 1).

§ 1. Haet is riocht?

List ende kenste riochtes ende godes.

Haet queth dat riochtes ende godes?

Riochtes dat queth redelikera thingha ende riochtlikera thingha 2), alsoe bythioet het dy paeus.

Haeth queth 3) dat werd godes?

Nedelikera thyngha ende eerlikera thyngha, spreect dy keyser.

Hoe manich riucht isser?

Twa: Een godelick ende ene menschelick. Dat aersle is dy oenebern, dat oer schel tu lera; een haet naturelic, dat oer is taulick.

Haet is goedelic riucht?

Onwerp Godes gaestes, deer dat guede lueth ende dat eerge lot, by mannes witte.

Ieta sey my bot 4), haet godelic riocht sie.

Ewa, deer dis mannes fra 5) leert, hem self toe be-riochten, ende dat eerge 6) toe wrfiochtene; dir oen-schiolde holpa, ende dae oenheldicheed 7) ferdryuwa.

---

1) De tafel of het register, met den aanloop van dien, in het gedrukte blz. 1 en 2 bij O., ontbreekt in dit MS. Wij hebben hier slechts de meest afwijkende lezingen gegeven. 2) R. ontbreekt: riochtlikera thingha. O. meent riuchtlikera ende eerlikera tinga. 3) O. bitioth. 4) O. Ieta beth sey mi. 5) O. sin. 6) O. oenriucht. 7) O. oenmyldicheed.

Haet is menschelic riocht?

Conenges 1) setma haet ma scriouwen riocht, ende is dat scriouwen is, soe haet me 't ewa. Toe iens 2) dae ewa ne mey nen wilkere gaen, deer da ewa te breck. Thaulic pliga fan langher wonicheed is alsoe goed soe scriouwen riocht, ief sie naet kywat 3).

Hweeromme is dat riocht set?

Ty frucht der wreke 4). Binde dyne durga fan da lust der sonda, bischirma dae onscholda, ende scep da wreke.

Haet is der ewa riocht?

Eerlic thing reda, ende creftelic 5) thyng biada. Wr-bieda dat onriucht, henzia moetlikera thingha, ende aeck by hwilum oenmoetlikera thingha, om anxta des ierra 6).

Her soe dat riocht is natuurlic, soe taulic, eelkerlic 7) mey scrifte, iesta mey ewene 8), schel me 't wrfestighya 9), soe haet ma dat oer 10) setma ende dat oer scriouwen riocht.

Haet is woenicheed?

Een godlic pliga, deer ma toe riucht halt. Also di setma brect, als een nye secke ophlaept, deer naet fan scriouwen is, soe moet ma den pligha toe riucht halda. — Ffan disse pliga 11) habbet konynghen eer mislike deeld.

Dy aersta spreeck aldus: Dat riucht schel altida den pliga opnyna.

Dy oera spreke: Ald pligha fan langher 12) woenicheed is een kerstelic maesterscip.

Dy tredda: Aldeer dat riocht redelic is, deer wreect dy

1) O. Koninges setma ende lyoda pliga, deer netlic is ende eerlic. Konenges enz. 2) O. Wer. 3) O. swiwet. R. kywet. 4) O. Dat ma fruchta da wreeck. R. To fruchta der wreek. 5) O. treflykera, voortreffelijke. Ik vertaal daar: noodzakelijke, en hier: krachtige. 6) O. truch fruchta des era. 7) O. ayder. 8) Ewa? 9) O. sceda. 10) O. een. 11) O. wenheid iesta pliga. 12) O. netlyker.

pligha dat riocht 1); hwant dat riocht, deer en namelic onriocht wrbiot, iefta pynegat 2), dat ne schel nene plyga wieka.

Dy fiaerda spreec: Mislic is plyga. Redelyc 3) pliga is en kerstenlick maesterschep. Onriocht plyga wreect 4) da riochte.

Dy fyfta [2] spreec: Truch landes thera ende reed wreect 4) onder tidum dat riucht den plyga.

Dy sexta spreec: Dat riocht is alle riucht, ende dy pliga is crestelick 5), deer era leert ende oenora 6) ty sterth. Dat riucht is godelic riucht, deer dae sunda wrdilicath mey holliga bodum. Dat riocht is wraldsche riocht, deer dae Edelynghen set habbet, mey da Elemetha toe haldane truch landes rede.

Dy sauwenda spreec: Dat riucht is alle riocht, deer mey mena rede wisera liode set is 7), to twanghe der sundena, deer by willa, iefta by dumheid, ophlaepeth 8). Dat riocht wrwont alle plygan ende alla karan. Dat riocht is alle riocht, deer yens da wirde naet ne fiocht, ende nettelic is ende eerlick. Dat riocht is falseh riocht, deer dae wirde mit tioghum oenfiocht. Dat blint syaende aeghen 9).

FAN RIOCHTES SETNESE. [O. F. W., blz. 6.]

§ 2. Hwa fand ende sette alleraerst dae riochte?

Foroneus in Creeklande, Mercurius in Egépteralande, solon in Atheneralande, Ligurgus in Lacedemoralande.

Dis Ligurgus noem 't op fan 10) enes asgodes wirden, by Apollinis findnese; ende dae Crekén noemen 't op fan Moyses fyf boecken, deer hya scriouwen heden fan dae Ioeden.

---

1) O. wykt dy plyga. 2) O. ontbreekt: iefta pynigat. 3) O. netlic. 4) O. wyeckt. 5) O. kerstenlic. R. trefstelyck. 6) Onera? 7) O. iefta boda wysera lyoedena is set. Doch ontbreekt bij R.: iefta boda. 8) O. volgt: ty meena frede ende to mena fere. 9) O. dat mey blynd syande aegen. 10) O. bi-

Dy koning heet Numa Pompilius, deer dae riochte aller-aerst sette te Roeme. Hy fond aek alleraerst dae taele in der latynscha tongha: unus, duo, tres; hwant dae latynscha leyden eer stenen, deer hya dae tele by waraden: swarte stenen toe ledelika seckum, ende hwitte stenen toe liaeflika seckum. Dis Numa was dy aersta konengh aeftter Romulo, deer dae burg toe Rome tymmerde ende nemde. Deeromme heet hy Numa; hy was dy aersta, deer dine panning montia heet in den 1) keyserlicka forma. Deer-aerster werden alsoe manich riocht, soe rike; hwant dae konenghen settent toe riochte, deer hiarem allerbest tuchte; soe warden dae riocht estfa 2) wandelet, als dy koening was daed, ont Romera dat bikronghen, dat hya dae mena wrald, mey mena riochte bytwonghen 3). Deegh ne mochten dae romera heeren, hoe wys ende hoe weldich dat hia weren, sceppa dat riocht alsoe stede ende alsoo feste, dat se dae konenghen naet wandelia ne thoerste, eer dae konenghen cristen warden ende dae riocht ney Goedes iesta scoopen.

[3] FAN DAE AERSTA FERDEBAN. [O. F. W., blz. 8.]

§ 3. Hwae bande den aerste ferdeban in dae wralde?

Octauianus, dy keyser. Dae romera heran alle da wrald, fon aesta to westa, fan noerda toe suda, ende alle da aland, by hewes mutha, mey herascelde 4) bituongan heden, ende Octauianus den lesta ferdeban fan Pardlande brochte, dae hy mey goldene weynem toe Rome infoer, ende by dae weynem trouwaden conynghen, spanneth mit geldena cathenem 5), dae heet hy bisluta Janus porta 6). Dat was tredda stonde fan sauwen honderdum ende twae

1) O. mit. R. in da. 2) O. ontbreekt. R. offta. 3) O. dat se da wrald to mena frede bytuongan. R. myt mena ferd.  
4) R. mey hiare schyld, met hunne schilden. 5) O. keden. R. kathenan. 6) Dae leet hy to handes Janus porta sluta.

ende tweyntiga ierum, sont 1) Rome cliwa bygunde. Dis bagade Rome 2), dat hiara, des deys, mey dae konynge mara dioerthe ende mara rychede 3) inkome, dan se eer heden allera hewena. Des deys oen, ful fan alle kape dy oera panning 4). Dae scoopen se dae koninge eenen nye nama; eer heet hy Octauianus, dae heten se hem Augustus. Dis deys schyn 5) toe Rome twa wonderliche graete teken. Hia sioen 6) oen den himele, fan den moerne ont middey, trya sonna schyn, deeromme gheeng een reynboegha, alsoe liacht als dy loegha, ende gaderen se toe lesta. Aeck sprang des deys toe Roeme en boerna fan olea wt en hoerhuse 7), ende flet in dae Tiuere mey fulla straeme, en eetmol alomme. Tha dat folc to stede koem, da spreeck dy koening mey hleste: Nv is alle dio thiede 8), truch romera drede wicles, bilewid, ende toe mena frede kommen. Nv wol ic den freede mey dughede sterchia, ende fan treflika thawem 9) nye riucht setta, deer da durigha wete ende dae eerma bischirme, hoe da land to riucht stande, ende den ferde nemma ne oenfiochte. Nv is dit 10) dat eerste riucht, deer ick biede: Dat alle dio 11) thiade, deer oen elende se hioede, dat se toe hiara eyna landekere, fry fan alle maanum, ende iouwe tins dae romera herum, ende boeghie mey hiara frioundum, wise hiara eerue ende hyara ayn 12). Dat oer is theez: Ik banne wiuem ende mannum frede an lyff ende an gued. Dat mannic aen dae sinum bisitte, alsoe langhe soo hy 't onferwrocht habbe. Dit is dy aersta ferdeban, deer dis wrald engne 13) wan. Fan oenbigonne ont hiode soe ne schide

---

1) O. foer dat. 2) O. dae van Roem. 3) O. kostelicheit ende syrheed. 4) Deze zin ontbreekt bij O. 5) O. schyden. 6) O. saegen. 7) R. herahuse. 8) O. wrald.- 9) O. treffstelyke tinghen. R. needtrefftigha tingen nye riucht. 10) O. Dit is. 11) R. dyne. 12) O. hiara ayn eerwe ende fee op hiara ayn. 13) O. enich.

hit nae in der wralde 1), dat onder ene manne alle diowrald kome toe mena ferdebanne. Hit tymade aek wol, dat dy eerdkoning dyn frede bande, dae dy hemelkoning was comen toe manne; hwant hit [4] was dy sella dey, deer Christus in der crebba ley. Het was en scheen dey toe Rome, alsoo scheen was dio nacht in Iherusalemera lande, dae dy engel koem toe herderen, ende kette freedde alla guedwilligha lioden. Gloria in excelsis Deo.

HWAEG BAT RIOCHT AERST SCREEF. [O. F. W., blz. 11.]

#### § 4. Hwae schreef alleraerst dat riocht?

Pompeius, di greuwa. Hy bigoedese to scryuwa, des wox hem soe graet nide, dat hy 't leet blyuwa. Julius ende Octavianus heden se begonnen, dae warden se mey galika daede beronnen. Deer ney, dae dyo kerstenheid vndstoed, dae God sine gaest dae lioden ioed 2). Theodosius heet dy keyser 3), deer se alleraerst scriou, ende dat arbeyd 4) fulbrochte, deer nae nen keyser eer ne mochte, alle dam, deer toe fara him weren, fan hundert ende tusend ende tria ende tritigha ierum, sont 5) Numa ende Romulus storuen, deer dae riocht mey romera herim aerst ophouen. Deerefster ward en nye 6) keyser toe Rome, Julianus was zijn nama, deer dae riocht alle briochte, ende enegade se 7), aldeer hya an twa spreken, ende kirte se, aldeer hya to manichfald weren. Deeromme sit hy ieta toe Rome melet op ene goldena trone, en boeck oen syne handen, deer dae riocht in staed 8); op der palenzia melet, mey ma ieta scriouwen siaen 9)

1) O. ontbreekt: in der wralde. 2) O. oenstoed, dae worden dae riucht steed en gued, dae God syn folck dae nede joe. 3) O. hera. 4) O. in plaats van arbeyd, herde wel. 5) O. deer nae wralda neen keyser mochte, alle dae deer bifarra him weren, fan M ende C ende XXXIII jera foer. 6) O. wys. 7) O. dae riucht alleraerst enegad. 8) O. oenstandet; op dat pallaes meled, deer mey me 't. 9) O. ieta schoya.

aldus: Da ma Justianum toe keysere sette, dat was alle dae wralde nette; hwant hi al wse riocht gette, ende mey grate freuilhede kerte.

FAN DAE AERSTA WILKERE. [O. F. W., blz. 12.]

§ 5. Hwae sette wilkaran alleraerst?

Justinianus, dy keyser. Dis Justianus siode oen manich-falda landum mislike siden 1) ende therwa; dae ioed hy oerloff, dat allerlandyk thruch zyn zonderge behoef wilkaran kere, ende dae toe riochte hielde, ende dat hia se iens dyne lauwa naet ne sette, ner yenst goedes helde. Dit selle fynt ma in zyne boeke aldus: Landis thera 2), deer eerlic sint, ende mit mena ferde prowad, dae biede ick toe eriane 3) als dat riocht. Dis 4) selua Justianus was dy trya ende fyftichsta keyser fan Octauianus, deer da wralde mey den aersta ferdeban gette. Thusen ende twa hondert ende acht ende sawentich 5) ieer fan Numa, deer dat riocht arst sette. Fyf hondert ende sauwen ende tritich 6) iera [5] efter Cristus berte. Hy was hondert ende sauwen ende tritich iera ester 7) Theodosius, deer dae riocht aerst scriouwe. Twam honderdum ende sauwen ende tweyntigha ierum eer Kaerle, deer dae Fresum den frydom ioed. Manich man, deer wys haet, meent 8), dat Kaerle dat riocht habbe set. Fresum haet hi 9) bihulpen, dat hia riochtes pligia moten, deer eer sonder era weren, onder alla manna foetem.

FAN SINCTE WILLIBORDS LERINGHA. [O. F. W., blz. 13.]

§ 6. Dae Sinte Willibrord dat land bikeerde,  
Fresum hi dat leerde,  
Dat hiae 't kaepeden mey dae goede,  
Dat se dy koning Kaerle noem in zyn hoede,

1) Siden ende, ontbreekt bij O., en voor siode, saegh. 2) O. deerwa. 3) O. halden. 4) O. disse. 5) O. LXXVII. 6) O. LXXVII. 7) R. ontbreekt van: efter Cristus enz., tot: ester Theodosius. 8) O. weent. 9) O. hy se.

Hoe hia Noerdemannum oencoeme 1),  
 Deerom flaege se toe dae herum fan Roeme.  
 Dae herefard, deer se deerefter bisworen 2),  
 Ende mey hem toe Roeme foeren,  
 Ende dae burch toe sterden,  
 Dae weren se des konenghes herenaeten werdden,  
 Ende 3) weren burchheeren 4) toe Rome:  
 Dae komen se, mey riochta orloge 5), toe dae frydome;  
 Hwant het ald riocht was,  
 Dat dy man in alla landen fry was, deer toe Rome burgher was.  
 Dat een man onder dae galga stode,  
 Ende coem 't hem toe moede,  
 Dat hy op romera burschip teghe,  
 Ende hy ieta allerwerdelick lege,  
 Hi moste wasa onebonden 6),  
 Ont het toe Rome weer bifonden 7).  
 Aec jef him dat riocht 8) truch God,  
 Dat hia mosten halda Julianus bod,  
 Ende heet, eer se fan hem schaete,  
 Dat se hiara landes therwa bisette 9),  
 Ende hy 't him habba lete,  
 Ende sie dat emmer toe riochte hielde,  
 Ende hy zyn ban deeroen leide,  
 Hoe se deerefter nen Koneng deer of ne theide 10).

HWANA RIOCHT AERST KOEM. [O. F. W., blz. 14.]

§ 7. Nv haest tu my seyd, hwae riocht alleraerst sette  
 toe Rome,  
 Ende ic wol wita, hwaena 11) riocht alleraerst kome.

1) O. ontcoeme. 2) O. deerefter, deer se dae heerferd by-swoeren. 3) O. da se da burich wonnen, da weren se burcheren toe Roem. 4) R. burgheren. 5) O. ordel. 6) O. ontbonden. 7) O. worde onderfonden. 8) O. ontbreekt: riocht. 9) O. dat se al hiara landis therwa bytochte. 10) O. ofaete. R. deeroeff ne tage. 11) O. hwana dattet.

Dat was acht honderdum eer 1),  
 Ende aec fyf ierum meer,  
 Eer Romulus ende Numa  
 Oen dae wrald koeme,  
 Deer da burch makeden  
 Ende riocht setten alleraerst toe Roeme.  
 Dae God Moysi twae tioela 2) iouwe,  
 Deer hi tiaen werd, mey syne fyff fingerum 3), in scriouwe,  
 Ende dae werd spreeck alsoe hlude,  
 Dat se heerden alle dae israheliska lioede;  
 Ende daehwile deer [6] hi se spreeck,  
 So wete ic 4), dat dy hemel onbreek,  
 Mei tonre ende mey blixemyng,  
 Ende mey also fraeslike bere,  
 Datter nen sonne ne schene.  
 Mer 5) dat fioer, deer fan dae hymele raen.  
 Aec haerden se ascha 6) heere horna hluud,  
 Ende dat folc was eer truch dae ewa teyn wt.  
 Dae warden hia soe seer ferfeerd  
 Fan dae gryslika beere,  
 Datter nemma libba ne dorste,  
 Eer Moyses fan dae berge dol hloep 7), ende dat fulc traeste 8).  
 Dy birgh, deer Moyses op stoed 9),  
 Dy barnde oen en liachta gloed,  
 Dat di loegha den himel rachta  
 Alle dae fioertich nachta,  
 Deer God mey Moysi vppa bogade,  
 Ende hem alle dae riochte leerde en wegade.

1) O. jeer.    2) O. tafela.    3) O. mey syn fingher oen  
 screef.    4) O. dat weet ick. R. so wene ick.    5) O. oers  
 dan.    6) O. alsoo.    7) R. del hlyoep. O. uan dae birgh  
 caem af.    8) O. traest ghaef.    9) R. op was.

FAN DAE TIAEN BOEDUM, ALSO ALS ES GOD SELF SCREEFF.

[*O. F. W.*, blz. 15.]

§ 8. Dit sint dae tiaen werd.

Israhel! dyn God is en weer God; him schel tu tiania, ende syn era mey nen fraemeda gode menzia. Israhel! dine Gode ne schel tu nen bylde meckia fan alle der creature, deer by dae hymele fliocht, iesta deer op der eerde swerth 1), ende in dae wettere swomt; hwant ick minne onthanc wreke al ti da fiarda, ende myne thanc lanie al ty da tyaende. Israhel! dines Godes nama schel tu naet wrswerra, ner ty nener idelnese optiaen, sonder need. Israhel! des saterdeys 2) fira ne schel tu naet leta. — Disse fiouwer werd 3) waren in eenre tiola 4), ende disse sex waren in dae oera tiola. — Israhel! eere dyn faedir ende dine moedir, opdat tu langheliwech sie op der eerde 5). Hoet dy van hoerdoeme. Hoet dy van manslachta. Hoed dy van tiaeſte. Hoed dy fan falscha tioghe. Hoed dy van onnetter beieerte 6) alle der thyngha, deer dyn nest aegh mey mara riochte, dan du.

Bi disse tiaen werden scoop Moyses goedes riocht ende menschelic riocht, ende syne fyf boecka. Ende deerefster alle dae Propheten ende alle dae Apostelen hiara boecke. Ende haet soe dio wrald haet scriptes, iesta riochtes, deer nettelick ende eerlic is, dat bigont ende eyndghet oen 7) disse tiaen werdem.

HWA RIOCHT AERST SETTE. [*O. F. W.*, blz. 16.]

§ 9. Hwae sollte aerst 8) godelic riucht ende menschelick riocht?

1) O. swerft. 2) O. sonnendeis fira scheltu naet forietta.

3) O. boeden. 4) O. taefla; ende disse sex hyr ney folgiet, waren in een ander taefla. 5) O. hoe du lange libbe op der eerda.

6) O. biieringe. R. onriuchter byjeerte. 7) O. in.

8) O. alleraerst.

Deus, God, in dae tiolum 1), dae hy scriouwe eelk  
riocht in zyn tyola 2), dae ioed hi se Moysi bede.

Deeromme schel di Prester wessa [7] dit<sup>r</sup> wirde fogheth  
it thinghe ende it ede 3).

### Tweede Deel.

#### FAN INKOMPSTE DIS GRIEUWA IN FREESLAND. [O., I, 1.]

##### § 1. Dit is landriocht der Fresena.

Dy greuwa, deer oen Friesland griouwa wessa schel,  
dy schel wessa fulre berte bern, ende zyn riocht onfer-  
lerren; hy schel toe suda moeta 4) inkomma ti Fraenkere  
in dat del, mey werdere were, mey des konynges iefste,  
mey brieff ende mey insighele; deer aeghen hem dae Fresen  
toe ontfane, ende riochtes toe stedegjane 5); deer aech  
hem dy aesgha enen ferde toe delane, ende hi 6) self toe  
bannane, dat hem emma wald ief onriocht dwe; deer  
aeghen dae lioede den ferde toe sterkiarie; deer aegh dy  
griouwa aller manna likum syn len 7) toe iewane, als hy  
't oen synre were hede, one fiaiestem 8).

Soe des griouwa kompst keth is, soe is zyn frede binna  
der komste, dy daedslagha fyowwer ende sextich punda.

#### FAN HEREFERD DES FRESA. [O., I, 2.]

##### § 2. Dit is riocht.

Dat dy frya Fresa ne thoer forra an hereferd ferra, truch

1) O. Deus, God. 2) O. tafela. 3) O. wessa een fogid  
der wird, to tiuge ende to ede. 4) O. sudermuda. Ik vertaal  
den tekst: ten zuiden moeten inkomen. 5) O. to riucht to staen.  
6) O. hi him self to bannen, dat him nimmen aet onriuchtes dwe.  
R. jef aet onriuchtes dwe. 7) R. leen, goed ende land to jo-  
wane. 8) O. sonder fya. R. sonder fya jefften. Als da Grewa  
komste ket is, so is syn ferd, bynna der komste, dy daedslachte  
LXIII pond.

ban, ner truch bod, dan mey dae ebba wt, ende mey da flode op. Ratio 1). Truch dae need, dat hy den ouwer waria schel alla daghen ienst den salta se, ende ienst den wilda witzenges floed 2), mey fyf wepenen: mey spada ende mey forka, mey schiolde ende mey swirde, ende mey etkeres orde, by synre 3) lioedwirdene, als het hem dat keth werdde mey boede, iefta mey banne 4), iefta mey baeckna. Iefta sexast<sup>m</sup> ontswerra, dat hit him mey boda, ner mey baeckna, keth ne werde.

## FAN DIS FRESA DEDUM. [O., I, 3.]

## § 3. Dit is riocht.

Dat dy frya Fresa aech syns selffs deda toe wylan oppa dae helghum, mey mara riochte, dan him emma sie toe wrtiogane; het ne se alsoe fyr bitingath, mey schelta banne ende mey aesga doeme, dat dae niogen thing synes ena 5) eedt byneme.

## FAN DA DYCKE TI HALDANE. [O., I, 4.]

## § 4. Dit is riocht.

Dat dy frya Fresa moet wita, mey hoeckra 6) meta dykes ende weys dat hi lia moeghe, mit mara riochte, dan hem dy griouwa deer to banne, dat hi dat wirtse, [8] deer hy ne moeghe.

## FAN KONINGIS EERWE. [O., I, 5.]

## § 5. Dit is riocht.

Dat dy frya Fresa dat wita moet oppa dae helligum 7), an der hemmercke, deer hy in eerwat is, ende ayn oen zynre were haet, hweer dat se des santes ende des konynghes land 8); dat hy dat wyse ende naet litikie.

1) O. ontbreekt: ratio, en mede: truch ban, ner truch bod.

2) O. wylda wysingh. 3) O. eenre. 4) O. ontbreekt.

5) O. aynes. 6) O. hwelcker. 7) O. ontbreekt: oppa dae helleghum. R. heeft: oen da helligum. 8) O. eerwe.

## FAN ANDERIS LAWEM. [O., I, 6.]

## § 6. Dit is riocht.

Aldeer di fria Fresa ene onderhewa 1) lauwegath wirdet, dat hi dat winna schel enen panninge. Aldeer hy 't mey kaepe wint, twi 2) pannynge. Ief hem dy foghed opsanna wolle 3), dat hy oen onwennena 4) lande sitte, soo is hi niaer mey sine sauwen orkenen toe iechtane den foghed, ende der eelkerlyck schel sidza 5) mey sondrigha ede. Ief him des onbrect, dy foghed dwe deer mey, deer hy wolle 6).

FAN DER IONCFROUWE, DEER ONWILLUM TI MANNE IOUWEN IS.

## [O., I, 7.]

## § 7. Dit is riocht.

Dat di fadir ne 7) aegh sine dochter nennen man to iaen wr her willa, omdat 8) se nautes an wald ne aegh in toe re here ledena 9); ende ief hi se iout wr hir willa ende wr hir wald, ende hir dan oen dae onwillia misschyd, soe aegh hi dat toe betan mey ferd aend mey festa alsoe, ief hi se mey sine handen wrslain habba.

## FAN MONDSCHIPE. [O., I, 8.]

## § 8. Dit is riocht.

Dat nemma dine mond ne aegh oen der wyda, hi ne weer hir sen, ief hy ierich sie, iefta dy selle, deer dae astingha dan aech. Ief dy sen naet liuwat 10), soe aegh hy des mondes 11) fiouwer panningen min, dan twa merk.

1) O. onderhaua. R. anderhaua, en in margine: de bonis feudibus, bona feudalia, proprie: leengued. 2) R. dyn penningh. 3) O. deerum sana wil. 4) O. onwonna. 5) O. da allerlyc schellet sidza. 6) O. deermede syne willa. 7) O. ontbreekt: ne. 8) O. umdat hyo naet waldes aegh oers, dan her ledena; ende jeft hy se jout wr her willa, ende her on da onwillia misschyd, so aech hy to betane dyen ferd, als jeft hy se mit synre hand wrslayn hede. 9) O. oers dan her ledena. 10) O. lywet ny dy soen. 11) O. mondscipes.

## FAN DER FAMNA. [O., I, 8 in fine.]

§ 9. Der famna riocht is, dy, deer hia astigie des mondes, tweer scillingen.

## FAN WANLASTINGHE DIS MONDSCHETTIS. [O., I, 9.]

§ 10. Dit is riocht.

Jef hy dyne mondschet naet iaen 1) wol, ende dat wyff astes oenfenzen haet; dat hy des manendeys, ende ford alle dae degan, ont den saterdey, ban twilda schel; ende aller degalikes des halsfenges twirasum oenswerra, ief den mondschet laetsta, ende des saterdeis den mondschet twischette laesta, iesta an stride iens staen, iesta dae tredda kest, hael bodeldeel benida 2) da balkem.

## [9] FAN LUTHERIS LAEN. [O., I, 10.]

§ 11. Dit is riocht lutheres laen.

Dat dy sen aegh syn moeder toe iaen toulef ieer allreierekes fyf schillingen, als hy sine breid hellet, ief hy oenwen- net 3) se fan wanwaerlasere hoeden 4).

## FAN MISQUAME. [O., I, 11.]

§ 12. Dit is riocht.

Ief hi wemnid is, ende het zyn moeder kanna nelle, soe aegh hy 't mey een 5) ede oen her toe brengane 6), ende deermey bihalde re dat laen zynre moeder.

## FAN TWA BRODEREN, DEER DI IONCXTA WYFF HALAT.

## [O., I, 12.]

§ 13. Dit is riocht.

Aldeer dy jongera broer en wyf halath, dat zyn wyf zyn ioldera broer iaen schol fyf schylingen an dat word 7),

1) O. lasta. 2) O. binnia. De inhoud dezer § is daar met andere woorden gezet; de zin komt op het zelfde neder. 3) O. onwemet. 4) O. warlasheed; en vervolgt: fan fyf seckum: Fan swynes twsch, fan hona eetsle, fan hwndi bythes, fan hynxtes hoeff ende fan reederis hoerne. 5) O. syn. 6) O. winnen. 7) O. ende dat deerom. R. heeft: wirda.

dat hi dat bed reme zyne jongra broer ende zyn wiue.  
Dat is taekeres iefste.

FAN DAE TZERCKHOUE. [O., I, 13.]

§ 14. Dit is riocht.

Dat toe dir haudstoed gaen schil fyouwer wegan 1), ende  
yen elkerlyc schel wessa fiouwer molles foeta breed, ende  
des mollis foetan sint fiouwer ierdfoeten 2), omme fiouwer  
halua 3), bit ne standa oen stedes owere; ief der fiouwera  
een oen den herewey coeme, soe mey di herewey wol  
wessa bede herewey ende tzerckwey, all by eenre breede 4).

FAN DAE HOUE. [O., I, 14.]

§ 15. Dit is riocht.

Dat omme dat tzerckhoff schel gaen en wey, buta dae  
wedeles werpe, sex ende tweyntich 5) foeta breed, molles  
foeta. Dyn aech di schelta mey banne toe halden, ende  
deer aeghen alle dae ferde in, deer dat Goedshuus sekath.  
Ief hem emmen deeroen aet scadet, soo ys 't twebete.

FAN DA GRIEUWA BANNE. [O., I, 15.]

§ 16. Dit is riocht.

Dat di fria Fresa ne thoer des grewa ban tiulda in  
were 6), twisscha someres nacht ende letthera euennacht;  
deer an twiska ne thoer hi ban tiulda 7); in were tre  
daghen; dat hi onebiwollid 8) thana come, soe ne thoer  
hi des konenges bon tiulda, eer dat ier al omme kompt.

FAN DAE GRIEUWA. [O., I, 16.]

§ 17. Dit is riocht.

Dat dy fria Fresa ne thoer bi 9) dis greuwa ban an stride  
with staen, hit ne se, dat hem zyn scelta wrherich 10)  
wrlioghe.

---

1) O. waeghen. 2) O. ende enz. ontbreekt. 3) O. halua  
sida. 4) O. meta. 5) O. XXI. 6) O. ontbreekt:  
in were. 7) O. volgt: ner bod, oers dan tre, enz. 8) O.  
comt hi onbiclaghet fan dana. 9) Hier eindigt het MS. R[oorda]  
in het MS. Jurisprudentia Frisica. 10) O. ontbreekt: wrherich.

## [JO] FAN DAE DYCKE. [O., I, 17.]

## § 18. Dit is riocht.

Dat dy fria Fresa den ouwer, deer hi bi banne wareth ienst den salta se, schel et sincete Benedictus missa wrocht habba, iesta mey twam schillengem duers 1) wrnacht beta ienst den scelta, alsoelanghe als hit oen waenwircke is, ont someres nacht. Ende ester someres nacht, ief dat grundiet dat salta wetter inlet, ende dae liodum schadet oen hiara notum, duers 1) wrnacht ont lettera euennacht, mey twam pondum beta, ende 2) dae liodum dae noeta sella, soe fyr soe him dat goed warath.

## FAN DAE SILE. [O., I, 18.]

## § 19. Dit is riocht.

Dat dy fria Fresa den zyl, deer hi bi banne warat, et sinte Benedictus missa schel tiaenda ende temende habba, iesta hy schel iens den scelta aldus wrnacht mey twam scillinghen beta.

## FAN WANWIRCKE DES SILIS. [O., I, 19.]

## § 20. Dit is riocht.

Dat dy schelta, deer aldeer ban wrlaet, dyn zyl ti wanwircke scouwath, mey des koninges orkundum ende mey dae aesgae; ief dae liode bisecka willet, soe is dy schelta nyaer mey 3) dae aesga tioghe toe iechtane, dan dae lioede oppa dae helligum ti oenswerrane.

[O., I, 20.] Dit is riocht et ter sylrode by dae zile. Dat tet 4) meen wirck wessa schil wr fyowuer 5) ende sextig foeten.

## FAN HEREWAPENE. [O., I, 21.]

## § 21. Dit is riucht.

Aldeer dy fria Fresa tritich punda wird eerues haet oen

1) O. aldus. 2) O. ontbreekt het volgende. 3) O. mit ta tiuge da lyoede to jechtane, soe da lyoed to onswarene. 4) O. ontbreekt: tet. 5) O. tria.

synre were , dat hy horses ende wepenes werria schel toe der landwere ; ief him des brect , soe schel hy iens den frana mey twam pundem beta.

FAN LANGHE WEPEN. [O., I, 21.]

§ 22. Dit is riocht.

Dy deer haet tweyntiga ponda werd eerwes , dy schel habba truch lang 1) wepen , ief mey twam pundum beta.

FAN SPERA ENDE SCHIULD. [O., I, 21.]

§ 23. Dit is riocht.

Deer haet toulif pund wird eerwes , dy schol habba spera ende schiuld toe der landwere , [IJ] iesta mey twam pondum beta.

FAN KOEKER ENDE BOEGHA. [O., I, 21.]

§ 24. Dit is riocht.

Di deer min haet , dat di schol habba koeker ende boegha toe der landwere , iesta mey twam pondum beta.

FAN DIS GRIEWA RIOCHT. [O., I, 22.]

§ 25. Dit is riocht.

Dat dy grewa , deer hyr ban lath , des fiaerda ieers bodhyng halda moet , ief hy wille. Dit is riocht , als hi se halda wille , dat me 't keda schel toe alla haudkerkum 2) , di haedprester efter Cristus moerne , eer ieresday ; ief 3) se dy grewa halda wille efter someres nacht , eer lettera ewennacht ; ende als hi bodhyng halda wille , soe schel hy dine ban opiaen sauwen wykum eer 4) dae scheltum , eer ma se halde ; ende hy nen ban to ledan 5) , bihaelf need , hit ne se , dat ter en here oppa dat land come , ief dat ma wyff an nede nyme , ief dat ma man an huse sle , so moet hi deer rida , ende afte 6) ban leda.

1) O. truchslayn. 2) O. ith aller kerkane lyck. 3) O. dat se. 4) Eer ontbreekt by O. 5) O. doem to delen. 6) Afte ontbreekt by O.

## FAN BODTHINGH. [O., I, 23.]

§ 26. Dit is riocht.

Dat dae sceltan keda schillet, elkerlick binna syn banne, des manendeys et aller dorena eeck, sex wiken eer ma se halde; ende aldus schel ma se keda 1): Bodthing keed ic ioe wr sex wiken, an disse sella dey, dis manendeys toe haldane, ende des tysdeys, des wernsdeys, des tonredeys, des fredis, des satersdeys ende des manendeys. Dae sauwen daghen 2) aeghen hia alle to bannanne mey des koninghes banne, ende alsoe toe laestane. Hwa soe sie deer naet secht, all huusmanne, soe aegh hy toe betane ienst den scelta mey twam pundum.

## FAN DAE BANNE. [O., I, 24.]

§ 27. Dit is riocht.

Dat dae scheltan dis manendeis ende des tysdeis deer come, ende dis konynges ban opiaen scelleth 3) dae greuwae, aldeer hia se oenfenghen. — [O., I, 25.] Dit is riocht, dat di grewa des tysdeis, ende des wernsdeys, ende des tonredeys, disse tre degan, also riochta scel dae lioden, als ma dede oen dae bodthinghe, deer ma deer riochta ne mochte 4), soe hetet dae tre degan fimelthingh.

## [32] FAN DAE BODTHINGHE. [O., I, 26.]

§ 28. Dit is riocht.

Dat dae scelten, deer dae bodthyng haldet, eer midda vndirne 5) bannes bigonnen scellet habba, truch dat stride, deer ma deer greta schel bi sonna opgonge.

## FAN BODSTRIDE. [O., I, 27.]

§ 29. Dat is riocht.

1) O. aldus keda. 2) O. alle daegen aegen hya se toe bannen, bi des koninges banne, ende also to haldane ende to lastan; soe hwasoe naet ne seeckt, to jenst dyn schelta mit twam pondem beta. 3) O. ontbreekt: schellet, en: aldeer hya et ontfinghen. 4) O. deer ma deer naet to eynd riuchta mocht. 5) O. toe middey, eer unden.

Als dio sonne sigande is, ende dio ku dae clewen dene decht, soe ne toer di fria Fresa efterdam an da stryde with staen des deis, omdat hy eer gret ne was.

FAN DIS GRIEUWA BAN. [O., I, 28.]

§ 30. Dit is riocht.

Dat dy fria Fresa des greuwa ban tiulda ne thoer, ner des schelta, efter sonnasedle.

FAN FIMELTHINGHE. [O., I, 29.]

§ 31. Dit is riocht.

Dat dae liode, deer dae bodthing ende dae simelthyng halden habbet, dat bia ne thoren efterdam des koningis ban tiulda toe dir ieertele 1).

FAN NEEDMOND DER PROWA. [O., I, 30.]

§ 32. Dit is riocht.

Hweersoe wyff an nedenymen wert, en dat ma dat claget dae frana, soe schel ma her fulgia mey dae aesgati da fordele, deer hio binna is; ende dy frana schel her fregia, hoe hioe deer come, her willens, dan onwillems; hoeder soe hio dan queth, soe schel se dech 2) oen dis frana wald sitta tria nachta, truch dae need, deer ma deer clagheth. Dis tredda deis soe aegh her dy frana oen den werf toe brengane, tweer stefuan toe sortene, herre wille toe bariane. Et ta oera stefue schel staen her megan, ende et ta oeren di man. Gheet hio toe den manne, soe brukes hioe 's 3) mey willa, omdat hio hir ledena dae wald aech; ief hio toe dae megan gheet, soe schel ma hir 4) twiijelda iulda, ende dy manne 5) brand ende breke tiulda, ende iaen twa ende achting punda herum ende lioedem, ende dae sibbesta sexa allerlyck, ief se deer in 6) bitiogad wirdet, brand ende breek tiulda, ende mey hiara

1) O. in dat jeer. 2) Dech ontbreekt bij O. 3) O. so brucke se dis mannes. 4) O. hi se. 5) Dy manne ontbreekt bij O. 6) O. ende dera allerlyck, deer aldeer in.

haudleesne beta. Soe hwam so ma dis ielkers bitigat , dat hi deer mey weer oen fulliste , soe schel hi mey twam pun-dem beta , iesta sexasum oenswerra.

[32] FAN DES KONINGES ERWE. [O., I, 31.]

§ 33. Dit is riocht.

An dere 1) hemmerke , deer des sandes 2) ende des koninges eerue ende des huusmans oen leith , dat hy'z des fiarda ieres dela moet , is dat dy claghore aldeer se , deer dat op dae helghum brenge , dat dio ieertele omcommen se , ende hy mey mara riochte dela schelle , dan hit lengra aldus oendeeld staen schel. Dat dy clagere habba ayn iesta afste onderhewa ende truchstrinzede ritherne 3) soe schel hy e ta thinghe efter tolifta dey des thinghes bigonna , ende syn landnaten mey riochta gretwerde , mey synen thyngmanne , greta 4). Ief ze nellat sine eed oenfaen , dat hi dae fiouwer thing alle thingia schel ; et ta fyfta thynghe , so is hy nyaer den eed toe swerrane , ende syn deel to winnane 5) , dan hy 's deer oen berra schel. Ief hit soe comt , dat hi dae fyff thingh eerder sesta 6) naet thyngia ney mey , soe moet hy in der sesta 6) afte ban led a , omme hemmerke deel , al ont hit ful thinghet is.

FAN DA HEMMERKE DELE. [O., I, 32.]

§ 34. Dit is riocht.

Omme ener hemmerke deel , deer ma bigont et ta afste 7) thinghe efter toelifta dey , dat di scelta moet , al omme sauwen nacht , afste ban led a , al ti dae fyfte thynghe , ont dy mensengeed swerren is. Soe is 't riocht , dat di aesga toe delane aegh , dat hia schellet et ta hande bigonna by ewennachte ; buppa 8) the cliszie alle delet habbe , omdat

1) O. Dat oen da. 2) O. santis. 3) Dat enz. tot rit-herne ontbreekt bij O. 4) O. ende syn land meta mit riuchta wirde , mit syne tiuchmanne. 5) O. nimane en toe winnane , soe hy 't bylia schil. 6) O. festa. 7) O. fyfta. 8) O. by sinte Benedictus. Buppa der clesie schellet hya alle deeld habba.

dio ku an fiuld schel. Truch dat 1) aegh di scelta toe bannane, dat hia also laetste. Soe is 't riocht, dat di scelta des monia 2) scel et ewennachte, her hia soe deen habbe, soe naet 3), als hem dy aesga delde. Habbet hia naet alsoe deen, soe aegh hem di aesga 4) et aller huusna likum tweer scillingen ti delane; soe aegh di scelta dere bewiseda boete toe moniane fiouwer thing, al omme sauwen nacht, ende dat fyfte ti da fordeele ende deer dae ban betioga 5). Soe is 't riucht, iefsta ma dae achte scillingen wt achte ne moet, dat di aesga scel twa pond dela di greuwa, dae scelta tiaen scillingen. Soe is 't riocht, dat hi dae boete et aller manna likim winna schel mey sondriga eede. [O., I, 33.] Dit is riocht, ief hio 6) hemmerke oendeeld is et 7) someres nacht, dat dae eelkerlyk, deer dat werde 8), is dae grewa twa pond [14] scioldich. [O., I, 34.] Soe is 't riocht, ief der liodena emma onwillich is, dat hi naet dela nelle, dat di schelta schol dis onwilliga deel nyma 9), ende mey dae williga oen fiulda fara, ende dae hemmerke dela 10).

FAN EERWA, DEER MA ONTINGHIA WOL. [O., I, 35.]

### § 35. Dit is riocht.

Aldeer di fria Fresa op een eerwe thynglia wol, dat hi oen dat banne thing coma scol mey syn thyngmanne, mit astie gretwerde greta schoł, ende bitighie him dis, dat hi een eerue oen zyn wer habbe onriochte, der hi him mey riochte toe rema schel 11). Soe aegh hem di oera toe andriane, ende fregia hem, hweer dat eerwe lidzie; soe aegh hem dy aesga toe delane, dat hi hem dat eerua wise

1) O. alleen: dat. 2) O. dat fregia schil, her enz. 3) Soe naet ontbreekt bij O. 4) O. so aegh hi aller husekem enz. 5) O. ende deer to tingiane da ban. 6) Thio? 7) O. ont. 8) O. weygeret. 9) O. waria. 10) O. deer mede dela. 11) O. deer hi mit riuchta rema schil.

mit stewe ende mit thinghe 1); dat thyng scol wessa wr sauwen nachten, dis sella deis, oppe dae eerua.

FAN DA MANNE SONDER KYNDE 2). [O., I, 36.]

§ 36. Dit is riocht.

Dat hi hem dis sella deys, bi midda moerne ende bi sonna opgonge, mey twām sceltum ende mey sawenum synre bura, ende mey da aesga, ende mey dis oera bura sauwenum, dae aefta tioege 3) hine ladia scol toe der landwere toe syn fordele, ende di aesga aegh him toe delane, dat hi oen fiuld fara scol, is dat hi wera wella. Ief hi coma nelle toe der landwere, so is dat riocht, dat ma eft thingia scol een thing, en oer, ende dat tredde, ende dat fiaerde. Et ta fyfta thynge dyn ferde deeroen winna, als ma mey landriochte schel.

FAN DAE MANNE, DEER NEN KYNDEN HAETH. [O., I, 37.]

§ 37. Dit is riocht.

Dat nen man syn eerua ferkapia ne moet, hit ne se des 4) eerfnama moede. Him ne dere hungher, iesta hereinneed, iesta hi alsoe sundich se, dat hi dat land rema wolla, ende syn sunda beta 5), soe aegh hy 't zyn eerfnama to biedane den fiaerda pannyg lichtera, dan hit ewerd se. Ief hit emma kapeth sonder des eerfnama moede, als di man dan sterft, deer dat eerue sield haet, soe aegh zyn eerfnama en ferde op da eerua, ende dy oera nene fiafullengha.

[J5] FAN DAE KETEL ORDELE. [O., I, 38.]

§ 38. Dit is riocht.

Ief ma toe stride thinghia wille, dat ma lessa bigreta ne mey, toe dae ketelfange, dan fyouwer enza ende fyouwertundiste thremen panning. Ief zyn kempa an da ordele

1) O. tiuge, en: tiug. 2) Dit opschrift schijnt hier niet te behooren, zie de volgende §. 3) O. tinge ladia. 4) O. syn. 5) O. bettria.

bifalt, so scel hi dat tuiscette beta , ende dae grewa twa pond ti des raefferda, ende twa dis strydforda.

FAN DAE KEMPA. [O., I, 39.]

§ 39. Dit is riocht.

Als ma ti lessa stride thinghia wel, dat di onthinghere nen kempa winna ne thoer, ende di halere scell en winna toe dae ketele, ende deer schell es bede on ian 1).

FAN DAE ORDELE. [O., I, 40.]

§ 40. Dit is riocht fan ordele.

Dat di aesga , deer dat stryd mey bitinget is, dela schel, dat tet ordel oen dae kerckwalle wessa schol, toe der haedstoe, deer di deekma toe heert 2); hit ne se , mey des haedpresters orloue , et 3) der capella , deer di scolta ban laet , deer dit stryd mey bythingheth is.

FAN DES KETELIS INFANGHE. [O., I, 41.]

§ 41. Dit is riocht.

Dat di ketil oen dae kercwalle hangia scol , binna 4) des wedelis werpa , an da walle; ende di prester scol an 5) da hoffwalle staen , ende dat ordil wia with anne scilling pannynga ; soe aegh di kempa buta hofwal toe staen , ende in toe faene mit stede; soe di strydeed swerren is, soe aegh di schelta , ende di aesga , ende di prester, ende fiouwer des koninges orkendum, hiara 6) to hodene; soe scellet tre wessa mey dae prestere , dat hiara fiouwer se; soe schel di ena ti dae scelta ende ti da aesga , dat hiara tre se; soe scelleth dae sauwen , di scelta ende dy aesga , di prester ende des koninges fiouwer orkendum , des tredda deis dae hand scowia in der tzercka. Ief se aet

1) O. men di haldere schillen winna, ende deer schellet se bede oen iechta. 2) O. to geed. 3) O. dattet se itter capella. 4) O. buta. 5) O. op. 6) O. hya saun dis tredde deis da hand to schoyen binna dae kerka, dae tre mitta prester, ende di ena mit ta schelta ende mitta aesga, jof se aec sanet, enz.

saneth, so is di prester ende dae tre mey hem nyaer dae hand toe helane, dan dae tre toe wrbarnane. Wert se scowath ti heelre hand, soe scol dy oera festia den menaed, ende den grewa twa pond iaen; ende werdt hy barnd, soe schel hi iaen dae grewa twa pund des raef-farda, ende twa pund dis strydfarda, ende sine [16] dekene heed ende heer, iesta mey syn fia liesa 1), ende den menaeed festia.

FAN DA SWIRDKEMPA. [O., I, 42.]

§ 42. Dit is riocht.

Ief dy frya Fresa toe stride bitingath wirt, ende hi sidze, dat hi aynlikes goedes soe fula oen zynre were naet habbe, dat hy wepen ende wrichta winna moeghe, ende beta; ief hit op hem falt, soe aegh hem 2) di aesga toe delane, dat hit sauwen sidzie zynre buren, bi dae ede, deer hia dae koninghe toe hiulde sworen, ende by biara seluis siele, her hi soe graed goed oen zynre were hede des deis, deer ma him mey dae stride bigrette. Sidzet hia dat gued soe graet, dae hi mit stride bigret ward, soe schel hi dat mare stryd oengaen; ende sidzet hia zyn gued naet soe graet, soe schel hi dat lesse stryd oengaen.

FAN STRYDWERDIGHA SCETTE. [O., I, 43.]

§ 43. Dit is riocht.

Ief hi ti ene swirdkempa thinghia wol, dat hi lessa bigreta ne mey, dan tria pond ende acht enza; soe is dat di strydwerdigha schat. Soe schol di fria Fresa dae oerem oen bannena thinghe toe tinghia 3) een thing, dat oer, dat tredde ende dat fiaerde. Et ta fyfta 4) schel ma dat stryd biwoddia; soe is dat riocht, dat hi anne berend 5) habba schol, also rike, dat hi den werdigha 6) schet al

1) O. leste. 2) O. hit. 3) O. da odera to tingia.

4) O. fyaerda. 5) O. heeft hiervoor: burga. 6) O. strydwerdigha?

laesta moeghe, als hi onder gretwerd coem 1); alsoe schel hi onder berende 2) staen, oent di strydeed swerren is; [O., I, 44.] soe is dat riocht, dat hi et ta fyfta thinghe den strydeed swerra scol, ende den wedereed hera. Soe is 't riocht, dat hi dae hand oppa dae holliga lidzia schol, ief hi riocht habbe 3), ende dy aesga stowie him den eed, ende bidda 4), dat him God alsoe helpe ende dae holligen. Soe aegh dy aesga den oenhynghere toe moniane, dat hi oplidze, ief hy riocht habbe. Soe aegh hi dae hand 5) op toe lidzane. Nv aegh dy aesga hem den eed toe stowiane, ende bidde, dat hem God soe helpa ende dae hollighen. Soe schel hi swighia, ende di oera swerra. Nv schel hy quatha 6), so hi den eed riochte swore ende oenmenes. Nv schel hi swighia, ende di oera swerra, ende 7) [17] schel quatha, so hi den eed riochte swerre ende oenmenes. Nv schel hi swighia, ende di oera swerra; soe aegh hem di aesgha toe stowiane, dat hi hem nabbe biraewed, her oen hae, ner oen stree, ner oen goeda ethbera fia. Nv scol hi swigia, ende di oera swerra, dat hy im byrawet habbe oen hae, ende oen stre, ende oen goeda ethbera fia. Nv scol hi swigia, ende di oera swerra, dat hi him nae berauwede alsoe gued so tweintich punda 8). Nv schol hi swighia, ende di oera swerra, dat hi him beraweth habbe alsoe gued soe tweintich punda 8), hit ne were bettra, ief hit sculde. Nv schel hi swighia, ende di oerra swerra, dat 9) hi ne iouwe onnette fulliste sonder riocht frana wald. Nv scol hi swigia, ende di oera swerra 10),

---

1) O. ontbreekt: als hi enz. 2) O. buurschip. 3) Deze vier woorden ontbreken bij O. 4) Ende bidda ontbreekt bij O. 5) Dae hand ontbreekt bij O. 6) O. Nu schil ma him stowia. 7) O. ende dy aesga schil him dine eed stowia: dat hi him na birawede oen hae, enz. 8) O. tria pond ende acht eynsa. 9) O. so y ney iuue onnette fulliste, enz. 10) O. so ic mit riochta dat raef to ieens him naet beta thoer. Nu schil

dat hi mey synre onnettere fulliste sonder riocht frana wald. Nv scol hi swighia, ende dy oera swerra, dat hi nv mey riochte dat raef iens hem naet beta ne scel. Nv scol hi swigia, ende dy oera swerra, dat hi nv mey riochte dat raef iens hem beta scel.

FAN DAE STRYDEDE. [O., I, 45.]

§ 44. Nv di strydeed swerren is, nv is 't riocht, dat hi enen berend habba scel; ief him di 1) burgia nelle, deer hem eer burgade, soe scel hem en oer 2) burgia een ende tweintich nachta; ende di berend scol alsoe rike wessa, dat hi dyn strydwerdigha schet al laesta moege, deer der 3) onder gretwerd laet is, soe schel hi dat berendscep werria, al ont dae etekere biwixelat sint. Ief hi den kempa ne winna mey, soe aegh hi 4) efta een ende tweintich nachta. Ief him dis eft brect, dat hi nen kempa winna ne mey, soe aegh hi dae tredda een ende tweintich nachta. Als dae tria ende sextich nachta omkommen sint, soe schol ma dat stryd bifiochta binna dae banne, deer hit binna biswerren is. Soe aegh di scelta den kerre, hweer hi dat thyng keda lete. Nv aghen hia dae kempan deer toe bren-gane, deer dat stryd wtledath, ende soe aegh hem di aesga den kampstal ti wisane. Di scel wessa tria ende sextigha foeta breed, molles foeta, allerweykes, deer aeghen dae kempan oen toe wessane, [18] ende dae gretwerde-ran, ende di sculta, ende di aesga. Hwa soe ielkers deer ingheet, di schel den greuwa twa pund iaen. Efterdam, deer di scelta bannes bigonnen haet 5), soe aegh him di aesgha te delane, dat hia binna trem deghum dat stryd

---

hi swigia, ende di ora swara, so y nu mit riuchte to iens mi beta schillet. 1) O. jef hi di. 2) O. soe schil hi him. 3) Der ontbreekt bij O. 4) O. hyt op da hellingen toe bringen, dattet hem need ofnaem. So aegh hi efta XXI nachta. Ief him dis eft breckt, dat hi dine kempa winna ne mey, so aech hi eft XXI nachta. Als enz. 5) O. bigint.

bifiochta scellet 1). Nv is 't riocht, dat dae swird lyk lang wessa scelleth, ende di scelta ende di aesga scellet dae wepenen scowia bede, ioendes ende moerney 2). Soe ys 't riocht, dat dae wepene an dae kempstalle bidia schelleth, aldeer se dae kempan brengath. Hiara ayder schel habba twae swird, ief dat oer byswict 3), dat hi ti dae oerem fe, ief hi moeghe 4).

FAN DAE STEDUM. [O., I, 46.]

§ 45. Dat is riocht.

Soe hweer soe di fria Fresa op en oerem thingath en stride, dat hi coma schel een thing, en oer, dat tredde 5), dat fiaerde, ende e ta fyfta sine stede alle nyma schel, ief hi se habbe welle; e ta fiaerda thinge nenne stede, hit ne were, dat stryd biweddia, iesta dat fyfte thyng schel ti zyne huse, omme dat tinglase.

FAN DER VTA. [O., I, 47.]

§ 46. Dit is riocht.

Soe di fria Fresa ti stride thinghie wille, ende dy oera da vta habba wille, dat hi binna thrim thingum 6) koma schel, jef hi da vta habba wille. Ief ma hem mey stride bigret, so schel hi sidza, hi ne thoer bi des sceltes banne iechtwerd, ner seckwird, dwaen, ner nen thingath 7) ontfaen, omdat hi deer huus ner hof haet.

FAN DIS SELTA MONINGA. [O., I, 48.]

§ 47. Dit is riocht.

1) O. voegt er bij: mit sex wepen [ieder drie zwaarden?].

2) Lees: moernes. 3) O. breet. 4) O. vervolgt: Dioe leste hetene, deer dae kempen dis tredda deys fiuchtet, dyo haet dyo luckhetene. Dan schel ma naet fiuchta ors, dan om een needmond,

ende om een moerdbrand, ende om een nomels moerd. Dit schijnt eene glosse.

5) O. volgt dan: ende binna da trim tinghen schil hi sine steden alle naemna, ief hi se habba wil; it ta fiaerda tinghe aech hya nene ferd, jef dat stryd enz. 6) O. degum.

7) O. tinger.

Dat him syn scelta monia 1) schel, deer hi toe tiucht, ende syn nesta buren, soe aegh zyn aesga to delane, dat hi dat op dae holligum wita moet, hwer zyn huus ende hof se, hi ne wille 2) di scelta mey afte thinghe inhalia. Ief hine di scelta bilest, soe aegh hi dat op dae helligum ti swerrane, ende di aesga den eed toe stowiane, hweer syn haus ende hof se. Nv schel hi zynre buren tweer habba, deer him borgie, also rike, dat hia den strydwerdghia schet al laesta moege, ief him di schelta hana leth, dat hi aldeer anderda schel.

FAN DAE LANDZETA. [O., I, 49.]

§ 48. Dit is riocht.

Ief di lantzetta queth, dat hi dat land ti a here onder hem 3) habbe, dat di hera [19] nyaer is to witen oen dae helghum, hwanneer dat deithingh omkommen se 4), dan di landzetta.

FAN DER WIUE SPREKE. [O., I, 50.]

§ 49. Dit is riocht.

Aldeer di man bilyst 5), ende dat wyf hir alles wrmet, dat hio toe dae grewa sidza scel 6), dat hio ene berthe an her habba, deer hi an [hir] tilet habbe, ende hioe 's hir alles biwene, soe scel di eerfnama hir dat gued an sete bifella toe riochta deitinghe. Nv is dat riocht deithingh tian moenaden; soe scel hio binna ieer ende binna dei da berthe birecknia. Nv scel ma hir dat goed an dae hand bifesta 7), mey dae aesgae, ende mey dae scelta, ende mey des konenges orkendum, ende mey dae afte tioge 8).

1) Hi sine schelta naemne schil. 2) O. hit ne se, dat him di schelta mitta tiuge inhalia wil. Jof di schelta him bilyout, soe enz. 3) O. ontfensen. 4) O. hoe langhe dae forwerda se, soe di landsata. 5) O. offlyuich wirth. 6) O. dat hyo wr dat gref quaen schil. 7) O. bisetta. 8) O. tinge.

Nv schel hio dat gued anderdia alsoe gued, als hioe 't ontfocht, ief hio dae berthe naet ne bringt. Nv aeghen her twa wyf toe wariane, fan aera kenne een, dat hio naet eergis ne dwee; aec schelleth her waria tweer maen, fan aera kenne een, dat ma her naet eergis<sup>1)</sup> ne dwe; soe scelleth dae fyf dat gued nottighia, al ont hio<sup>2)</sup> berthe bireckenat is. Is dat dio berthe blicande ief libbande oen dae wrald komme, ief hia dan omme dae aet saneth<sup>3)</sup>, ende dat wyf queth, deer se fan dae eerfnama halum warada, dat tet kynd naet libbende oen dae wrald kome, nv hia der berthe iechtet, dat hio deer were, nv sent da twa niaer to bringhen op dae holligum, dat dio berthe libbende oen dae wrald kome; soe aegh hio een ferde an dae guede, dat hir emma berawie, ief aet oenriochtis dwee.

FAN ENIS MANNIS IELDUM. [O., IX, 1.]

§ 50. Dit is riocht.

Aldeer di fria Fresa en oerem iult<sup>4)</sup>, soe aegh hi him ti biedane twa pond toe iouwen, dat hy riochte ielda oenfaen wille. Soe is 't riocht ield achte pund ende tiaen eynza, ende fyouwertundiste thremene pannynge. Soe is dio meitele dae megum fiouwer pund ende fyf eynza, ende sauwen tuede pannynge. Nv scel ma se dela dae megum. So schel di broer habba een pund, ief hi deer is; ief hi deer naet is, soe schel hit nyma syns broers soene, iefta siner sister sone; ief hiara nauwer deer nis, soe scel 't nyma di eerfnama self. Nv aegh di fedria niogen enza, ief hy deer is; ief hi deer naet is, soe aegh hit zyn bern, iefta zyn sister bern; ief hiara nauwer deer is, soe aegh hit di eerfnama self. Nv aegh [20] di eem en half pund,

---

1) O. onriuchtes. 2) Thio, O. dyo. 3) O. jef hia om da berthe sanet. 4) O. Aldeer di frya Fresa ene oderne to dada slacht, ende dat hine ielda schil.

ief hi deer is; ief hi deer naet is, syn bern, ief zyn susters  
bern; ief hia deer naet sint, soe aegh hit di eerfnama self,  
ende deer wether 1) ti ferdiane, ende wether 2) aller fengha  
lyc ti ferdiane 3), deer hy oenfocht. Nu aeghen dae eftersis-  
terna bern oen des faders sida nyma achte penninge  
ende tria enza, ief hia deer sint 4); ief hia deer naet sint, hiara  
bern to nimane, ief hia deer sint; ief hia deer naet sint, di  
eerfnama self 5). Nu aeghen dae eftersistera bern oen des  
moeders zida fyf panningen ende twa enza, ief hia deer se;  
ief hia deer naet sint, hiara bern ti nymane; ief hia deer  
naet sint, di eerfnama toe nimane, ende aldeer wether ti  
fardiane 6). Nu aegh hi, deer den ferdeeed swert, den fiarda  
pannyng fan toe nymane, hit ne se, dat hem zyn ewen-  
knee kestigie, ende sprecka: Kies du her, du swerre 7)  
ende dela ewen pannynge iens ws, dan wsra een swerre,  
ende leta wessa al ewen dele. Nu sint er ieta toe swerren  
achta freededen, soe aeghen oen der federsida dera fiouwer  
fenga, allerlyc acht ende tritich pennynga. Aldeer we-  
ther 8) aeghen hia toe ferdiane a langne ende alderlangne  
ferde. Nu sint dere tretkingha 9) ieta fiouwer fengan  
oen 10) syn moeder zyda, soe aegh dera fenga allerlyc  
sawen ende trilich penninga, deer aeghen hia wether ti

- 1) O. foer. 2) O. toe. 3) Ontbreekt bij O. 4) Bij  
O. tusschen twee haakjes: hiara bern toe nimane, ende aldeer  
weder toe ferdiane. 5) O. volgt: ende dyn eed di eerfnama  
self toe swaren. Nu schillet dae eeftersuster bern oen dae faeders  
moder syda habba acht penninge ende tria eynsa, jeff hia deer  
sint; jeff hya deer naet sint, hiara bern to nimane, ende aldeer  
weder toe ferdiane; jeff hia deer naet sint, soenymet dy eerfnama  
self, ende dyn eed di eerfnama self toe swaren. 6) O. volgt  
hier: van moeders moeder zijde, even als in noot 5 van vaders  
moeder zijde. 7) O. volgt: ende lethe wessa al euendeel. Nu  
sinter enz. 8) O. ontbreekt: wether. 9) O. tredlingan.  
10) O. fan.

ferdiane a langne ferde ende alderlangne ferde. Soe schel hem dera allerlyc, deer him den ferdeed swerren haet, mit zyn monde kessa, ende deermey dae faithe bifalla 1). Ief emmen dine fengh nimen haet, deer hy mey riochta ne aegh, soe scel hi ne twiscette weeriaen, ende mey twam pundem beta. Soe hwae dyn fengh nimen haet, ende iens zyn ewenknie naet dela welle, soe scel hi dyn fengh twiscette weeriaen, ende mey twam pundum beta.

FAN WEDDE DERA IELDANA. [O., IX, 1.]

§ 51. Als ma een man weddat toe ieldane, soo is dat riocht deithingh een ende tweintich nachta, ief hy 't deer binna 2) laesta mey; ief hi naet mey, soe aegh hi eft een ende tweintich nachta; ief hi ieta dan naet mey, soe aegh hi eft dae tredda een ende tweintich nachta. Nv scel hi e ta forme deithinge 3) iaen fiouwer pond ende fyf enza, ende sauwende twedne penning. Soe is riocht, et ta lettra deitinghe, estha fiouwer pund ende fyf enza, ende sauwende twedne pennynge, binna een ende tweyntigha nachten 4). Et ta tredda deithinghe, eft fiouwer pond ende fyf enza, ende sauwende twedne penning. Nv is hit riocht, dat hi et ta lesta deytinghe al laesta scel, ield ende meytele, soe schel hi dae friond monia binna tria ende sextigha nachten, [21] deer him dae meitele iaen schelleth, allerlyc et sine fordeele, deer den fengh scellet inia mey twam orkendum, ief hia him wernath, ende hi dat dae fraena clageth, ende hi dat dan bisecka wolle, soe scell et sidza dae tweer orkondem, deer hi se mey monade, ief hiae 't dan sidzeth, soe schil hi se twiscette wederiaen, ende mey twam pundum beta.

---

1) O. wrtigia. 2) Deer binna ontbreekt bij O. 3) O. dei. 4) O. is hier verward, en moeten deze §§ niet naauwkeurig zijnu overgenomen.

## FAN EENE ELLENDICH MAN. [O., I, 51.]

§ 52. Iest er en ellendich 1) man sterft, soe aegh di frana zyn gued toe ontsaene, ieer ende dey toe haldane. Ief synre eernama enich ester komme, binna ieer ende binna dey, dae eerfnama toe iaen. Ief deer nemma ester 2) ne komt, di frana to bihaldane. Vel sic. Di frana dae twae deel, ende dat Goedshuus den tredda deel. Vel sic. Di frana en deel, en deel oen Goedes tiaenst.

## FAN DIS FRESA THINGHE. [O., I, 52.]

§ 53. Dit is riocht 3).

Ief di fria Fresa tria afte ting socht habbe binna dae iere, so ne mey him di frana nyaer komma, dan hy 't op dae hollighum wita moet, her hi dae oera socht habbe, soe naet.

## FAN THINGHUM ONESOCHT. [O., I, 53.]

§ 54. Ief di scelta 4) en man bitigath, dat hi syn aefta thinghe alsoe socht nabbe, als hy mey riochte sculde, soe aegh hi hem aldes bitigades 5) twirasum, op dae helligum toe ontswerrane.

## FAN WRDELTE. [O., I, 54.]

§ 55. Ouer ere, ende ouer schere, ende ouer meed, ende ouer delte 6), ouer haeck, iefta ouer ryp ende onriochta meta, scel ma mey twam pundem beta. Vel sic: scil ma mey twam scilligum beta, iens den frana ende iens den huusman ayderem. Alsoe langhe soe hy 't naet of ne let. Ende 7) ief hy 't op let, soe scel ma da nota fellatwiscette, ende di grewa twa pund ti ferdar.

## FAN HOFCLAGHE. [O., I, 55.]

§ 56. Ief ma en huusman et ta houe opclageth, soe scel di grewa dae scelta bieda, dat hi hem toe houebodie.

1) O. ourlandich. 2) O. comt, di frana nym een deel, ende di ora deel to Godes tyenst. 3) Men vergelijke hiermede §§ 16 en 17 hiervoor. 4) Als voren. 5) Ontbreekt bij O.

6) O. volgt: so schil me 't mit tuaem scillingen beta, alsoe enz.

7) O. wirt hit oflat, so schil hy dyn schaeda foerfulla.

Soe scel di scelta bieda dae bannere, dat hi hem te houe bodie tweer daghen, oen synre bura anderde. Ief hi dan naet komma ne welle, soe aegh him di scelta des tredda deis toe [22] houe 1) toe bodiane, self oen synre bura anderde. Ief hi dan naet komma welle, soe aegh hi him des fiarda deys et ta houe wrherich toe betingiane. Nu aegh di aesga him twa pond ti wrdelane, om dae wrheerghenis e ta houe, so schel di grewa dae scelta ende den aesga bieda toe sine fordele ti ferrane, ende deer twa pund wt toe achtiane 2), ende toe dae houe toe bringane, ief hia moeten, oen synre bura anderde. Ief emma dat wert, soe aegh di aesga eelkerlikem twa pond wr ti delane, deer him dat wert. Niogen hwerra aegh ma him toe bodiane, ende tria dae scelta wrherich tioga, mey sauwen des koninges orkundem, eer ma him mey riochte ti breke ende ti brande dela moge. Ief hi des allis wrherich wert, soe aegh ma him te sekena mei here ende mei fiore, ende als hy barnd is, soe aegh di grewa, ief hi deer is, den aesga toe bannane, dat hi deer riocht dele. Ief di grewa deer naet is, soe aegh di scelta den aesga to bannane, dat hi deer riocht dele. Soe aegh hem di aesgha ferdeloes ti lidzane ende syn goed. Soe aegh di aesga ti delane, dat di scelta dat eerue ontaen scel toe der herana hand ende der lioeda, al ont hi thinghet herena hiulde ende der lioede. Mey alsoedeenre boete, als hy wrberd haet 3), sit hi ieer ende dey wrherich, herum ende lioedum, soe aeghen herem ende lioede mey da eerwa ti dwane, deer hiara willa se.

FAN HOFLADINGHA DIS FRESA. [O., I, 56.]

### § 57. Dit is riocht.

1) O. selff. 2) O. volgt: oen synre bura andert, jef hya moeten, ende thoe how thoe bringhaene. 3) O. volgt: hit ne se, dat hi bet tingia moge.

Aldeer di fria Fresa om clage toe hoeue ladeth wirt , ende hi toe andert komt , ende gretwird wrnimt , ende hi dat mey riochte wert , alsoe lange als dio sonne schynt , soe toer hi toe dae dei her wed iaen , ner ban tiulda , efter sonna sedle , soe schel ma him al ieta nies bodia , als ief hi eer naet bodath ne were.

FAN DIS GRIEWA RIOCHTE. [O., I, 57.]

§ 58. Ief di grewa en manne bitigath , dat hi wrherich fan hoeue ghenghe , ende him di aesga twa pund wrdelede , ende hem nenis riochtis 1) ne bitigath , so is hi nyaer twirasum toe oenriochtane , dan enich thingh 2) toe ontfaene ; aeck ne toer hi deer toe riochte staen , omdat hi deer oenbodath kaem .

FAN GRETWERDE. [O., I, 58.]

§ 59. Ief ma en man ti houe bodath , ende hi deer gretwerd heert 3) , ende hi nachtfertis beiaret , soe aegh him di grewa nachtfertis toe iaen oene aesga dom , ende hi zyn wed 4) toe iaene , dat hi des moernes komme , ende [23] toe riochte stande .

FAN HOFBODINGHA. [O., I, 59.]

§ 60. Hweerso ma en man toe houe bodath , ende hi deer gretene wrnimt , ende hi dan ti stede ende ti riochte staen wille , ende hit di grewa fersta wille , ner 5) haet hem syn wed iaen , so ne thoer hi her wed iaen , ner wrheerghenissee beta , omdat hi an riochte staen wolle . So schel hi mey riochte sonder scada 6) dana gaen . Ief ma him ferra opsprecke wille , soe aegh ma hem ieta al nies 7) toe bodiane .

FAN DAE BANNERE , DEER MA MOYT. [O., I, 60.]

§ 61. Ief ma dae bannere oen dae boedeschepe dustsleeck

---

1) O. weddis. 2) O. ban. 3) O. wrnimpt. 4) O. andert. 5) O. ende haet him syn andert toe joun , soe ne thoer hy neen jowa. 6) O. ontbreekt : sonder scada. 7) O. heeft alleen : nyes.

iesta bloedreesna deth, ief disser engen, deer ma deer mey bodeschepe wrladeth, so is zyn bote twifald, ende dae grewa twa pond, iesta sexasum onswerra.

RON STRIDE, DEER SEEND IS. [O., I, 61.]

§ 62. Dit is riocht.

Aldeer en stryd mey des scelta banne ende mey des aesga dome sened is, ende di oentinghere in een oera scelta banne esta 1) an dine oera sprect, ende him to stride ladeth, soe scel hi sidza, dat hi him toe stride ne moeghe naet ladia, omdat hy'r him eer toe sochte bi des scelta banne, deer eer disse scelta was, ende bi des aesga doeme, ende dera bura eehere, dat hi mi ti toulif edem kestegade, ende di aesga, deer dat deiting deelde, ende ic dae alle tach et ta bywiseda deitinghe, alsoe aeftie ende also riochte, soe ic nv mey riochte iens hem 2) thoer naet anderda, ner an stride staen ief gaen. Ief hi dis bisecka welle, soe weddie ic him alsoedene ontioech, als dy aesga deled; soe deelt him di aesga dat afste tioeghe, is dat hit libbende se, so scel hit di scelta tiogha, deer him dae ban wrlatte, ende di aesga, deer dae eden stowade, is dat hia libbe; ief hia naet libbat, soe schellet sauwen des koningis orkonden sidzia, der binna dae banne seten se, allerlyk mey sondrigha ede, dat hiae 't mey aghenen sioeden ende mey aerim heerde, dat di aesga alle dae eden stoewade, ende hi dae lada alle tach, bi des scelta banne ende des aesga dome, deer 3) eer dissem was. Soe schellet sauwen des koninghes orkonden sidzia, ende fullia den aesga, dat hiae 't mey agenem sioeden ende mey aerem heerden, dat di aesgha dae edan stoewade. Soe schellet sidza [24] sauwen des koninges orkonden, en a fara ende dae sex

1) O. beth. 2) O. di toe stride staen. Jef tu des bisecka wilt, so weddia ick di alsodeen tiuch. 3) Deze zinsnede ontbreekt bij O.

fulgia, dat hia deer mey were, dat hy 't him eer to sochte, bi des scelta banne ende bi des aesga doeme, ende hi him toulif edan weddade, ende dae alle taech, alsoe fyr als hi se hera wolde, ende het mey mara riochte aldus staen scelle, dan ma hit aet oenslita scelle 1).

FAN DES DADA TIOGHE TI 2). [O., I, 62.]

§ 63. Dit is riocht.

Dat ma mey des daeda tioege naet 3) waria ne mey, bihael in fiouwer deda. Dat een: Om een stryd, her hit bifochten se, dan bisenid. Dat oer: Om een eerue, her hit oenfochten weer, dan naet 4). Dat tredde: Om en bodeldeel, her hy 't hem eer toe sochte. Dat fiaerd: Om en hofferde 5), hoeck dera thingha soe ma hyr oen bitingha welle, soe schel hit tioegha di scelta, deer wr hem ban latte, ande sauwen dera toelfua, ende di aesga, dat hia deeroen anderde were, dae di scelta, deer ma deer naemde, dat hiae 't mey aghenem sioede ende mey arem heerde, dae ma dat deer enegade. Ief di aesga naet liuwath, soe scelleth sauwen sidza des konynges orkenden, een a fara ende dae sex fulgia, dat hia deer oen anderde were, mey aeghenen sioede ende mey aerem heerde, dae di aesga dae edan stowade, iesta mey syne doeme dae secke endegade. Mit aldusdena tioege schel ma den dada oprera.

FAN ENE EPENA SLAETE. [O., I, 63.]

§ 64. Dit is riocht.

Hwaeso in oers epana slaet sprecka wille, ende 6) oen zyn eerue, soe scel hi to him komma mey twira taele ende mey aesga dome. Ief hi deer inor wille, soe schel hi him kestigia mey toulif edum, iesta mey enen swirdkempa. Dat

1) O. soe dan hi se slita schil. 2) Cet. des. 3) O. volgt: *fora ne waria.* 4) O. hoer aen hit bitinget *se*, so naet.

5) Het volgende ontbreekt bij O. 6) Ende ontbreekt bij O.

schil ma bithinghia mey aesta bannem ende bi asta 1) dei-thinghum.

FAN TIUCHTIGA GOEDE. [O., I, 64.]

§ 65. Dit is riocht.

Aldeer ma ene manne zyn goed ofstelt, ende hi mey den frana komt toe syns buurs huse, ende hi deerin seka wille, soe scel hi orloff bidda, ende dat goed naemnia, deer 2) hi deerin seka wol. Soe scel him die oera fregia, haet hi seka welle; soe aegh hy 't toe naemnane. Ief hit soedeen goed is, dat me 't moege in der hant bisluta, iesta onder scate bihiella, soe schel di frana ingaen, ende sauwen des koninges orkundem mey hem, al gripiande eermen, ende oenghert 3), ende berfoet, dat hia nen gued indraga ne moeghe 4). Ief hia dat tiuchtegade goed deerin fyndet, is 't en wollen claelth, ende [25] onferwed, soe moet hi 't toe zyn inwirke tiaen 5), dat hi dae sceep heed, deer da vlla drogen, deer dat claed fan mecket ward. Ief hit en linnen claed is, soe moet hy 't toe syn ekere tiaen, dat dat flax deeroen woxe, deer ma dat claed of meckede. So scellet sauwen 6) synre bura swerra, dat hi alsoedene land hede, deer dat flax oen woxe, ief hi dae scheep hede, deer ma dae vlla ofscherra mochte. Ief hit wrocht gold is, so moet hy 't toe syn inwirke tiaen; ief hit oenwrocht is, soe moet hi 't ti syne wernde tiaen, iesta ti ene fildfarande manne, iesta ti tolnade merkede, [O., I, 65.] Ende ief ma hit infint in zyn kamere, ende deer een reekhol oen is, ende hit alsodeen goed is, dat me 't aldeer inworpa mochte, so is hi niaer, dat gued sexasum op da helgum toe wtiane, ende scadelos weer toe iaen, dan hi tiaeaff wessa toer. Ief ma hit binna sine

1) O. aesga. 2) O. der hi seka wil. Jef hit sodeen enz.

3) O. volgt: ende ontbrokeit ende berfoet. 4) O. volgt: deer hya mede schadigie da ouschieldiga manne. 5) O. volgt: jef hit linnen is. 6) O. tweer.

tredda slette fint, ief binna zyn huus bidellen, soe schel hy sculdich wessa, ief enen schuldigra winna; ende ief hi nen schiuldigra winna ne mey, soe schel hy dat goed weeriaen twiscette, ende dae frana, deer dat gued binna zyn banne nymen is, dat weerield iaen wr alle zyn hine 1), deer ierech sint. Soe is dat weerield fiouwer enza ende fiouwertundiste thremene panning.

FAN SEEKNESE DIS STELENA GUEDES. [O., I, 66.]

§ 66. Dit is riocht.

Ief di frana mey dae lioedem ene tiuchtegade goede fulgeth toe enes mannes huse, soe aegh hi ti bariane, haet hi deerin seka welle. Ief ma him deer wert mey wige ende mey wepene, dat hi dat binaemde guet deerin seka naet moet, ende dat ma des deerefster bisecka welle, dat ma him der seeknese nae ne wernde, soe scel hit bitioga di bannere ende sawen dera gaeliode 2), dat hi re wernede onriochte. Als hit di bannere ende dae gaeliode betioeghet habbeth, soe schel hi dat selue goed, ief alsoe graet goed, weeriaen, ende dae grewa twae pund.

FAN BODELTHINGH. [O., I, 68.]

§ 67. Ieft er en man in en oers bodel thinghia welle, ende hi sit ieer ende dey oenbitinghat, ende hi naet thinghia welle 3), soe ne thoer him di oera nenis thinghis stedgia 4), omdat hi ieer ende dey werrelas was, soe fyr soe hi binna merkum se 5).

[26] FAN BODELE. [O., I, 67.]

§ 68. Ieft er en man oen en bodel thinghia wille, ende deer en sibbra binna is, soe schel hi dae fiouwer thingh alle thinghia, bi afta deitinghe; ende et ta fyfta thinghe aegh hi dae inferd, ief hi moet; ende ief hi naet moet,

1) O. sine kinden, deer jerich sint, ende hi binna sine dorem haet. 2) O. saun synre gaelioed. Als hit di bannere tiugeth haet, soe schil hi dat gued enz. 3) Deze zin ontbreekt bij O.  
4) O. riuchtes staen. 5) Deze zinsnede ontbreekt bij O.

soe aegh di scelta den hela waegh in toe breckane, ende him deerin toe brengane, ief hi moet. Alle dae deer dat werret mey wige ende mey wepene, dera is allerlyck dae greuwa twa pund sciuldich, ende ief hi deer in moet, soe scel hi an fara 1) flette thyngia, ende ief haet dae ta heth 2), soe haet hi deer mey bihalden zyn bodel ende zyn goed; ief him dera ta 3) brect, soe aegh di onthingere enen ferde oen dae goede, dat him emma wald iesta onriocht dwec 4).

FAN BODILDELE. [O., I, 69.]

§ 69. Hweersoe en bodel lauwegath wirt, ende di sibsta mey thinghe ti dae huse compt, soe aegh di aesga den allersibsta in ti delane, et ta forme thinghe. Als hi inkommen is, soe aegh hi enen ferde an dae goede 5), al ont dat tet bitinghet is, hoeckra hiara astera eerua is. Hoeckra hiara soe dat biradath, di aegh enen ferde an dae goede, ende di oera dat gued to remane 6).

FAN BODIL NIAWEN ENDE NIFTEN. [O., I, 70.]

§ 70. Hweerso ma en bodeldeel laugath nyauwen ende nisten, ende hia ewenknia sint, als hia ti dae fordele kommeth, soe aeghen hia in ti fariane, ende des bodeles ti moniane, mey dae aeftre orkonscepe, des deer kaemer ende kaeyen deer binna biwarade; soe aegh him di aesga ti delane, dat hiara eelkerlic oerem weddia schel riocht bodeldeel. Als hia dat riocht bodeldeel biweddath habbeith, soe schelleth hia foerddragha 7) bleef ende stucke, ende dat toe delane als 't heert. Soe schel di aesga dela, dat hia scellet foerddraga gold ende wede, ief hit deer is, ku ende ey, ende al hiara quickfia, ende emka 8), ende anderka;

---

1) O. alle bifara.      2) O. ende jef di ora haet dat awa.  
 3) O. deert awa.      4) O. volgt: ende di ora dat gued rema.  
 5) O. laat hierop volgen: an fara flette.      6) Deze zinsnede ontbreekt bij O. Zie de vorige § in fine.      7) O. foerddraga gold ende weed, jef hit deer is.      8) O. inka.

soe aeghen hia oen fiuld to farane, ende dat eerue ti delane, dat fyrste alleraerst, ende dat neste allerlest. Dat schellet hia binna sauwen nachtum alle deen habba ti dae huse, hit ne binyme need. Deer schel hiara di scelta to banna, dat hia alsoe laeste 1); dat schel wessa dis winters als des semmers; dat ne mey wrfaen her fira, ner festa; mer deer moet ma wol thinghia om bodeldeel, omme sauwen nacht. Ief dis buurblikande guede [27] aet wrlerren is, deer hy aynlike eer oen zynre were hede, dat hi allerlest 2) oen sonda lyff was, an schepena wede, ief oen wrochta golda, ief oen fiouwerfotade schetten, soe schel di, deer kaemer ende kayen biwarede, dat inwinna, iesta foer ful deel nyma, hit ne se him an needraef ofnymen. Jef ma deer enghe sciulden in aesketh, wellath hia iaen, soe schellat hia dae ielda; ief hia naet iaen willet, soe aegh hy 't toe swerren, deer dat gued aesket, dat hi dat gued oen dat meenbedle iouwe, dam deer kaemer ende kayen warade. Soe scel di oera swerra, dat hi dat binamde gued onfeenghe 3), ende in dat meenbedle biwarede. Nv ne mey hi ferra nenra sceldena iaen 4), deer kaemer ende kayen warade, dan hi mey ku ende mey ey ielda mey, ende mey bodele binida 5) dae balken; ief hi faera iecht, soe sint dae eerwen nyaer den kerre toe habbane, het hia se iclde, dan hia oenswerre.

FAN DA BODILEDE. [O., I, 71.]

### § 71. Dit is riocht.

Dat diienne aegh den bodeleeth toe swerren, deer kaemer ende kayen bewarede; soe aegh hi op toe nymane zyn wennestra ghaera 6) mey zyn wenster hand, ende deerop toe lidzane tweer fingeren fan sine foera hand 7), ende di

- 
- 1) O. dwe. 2) O. allernest. 3) O. dat hi dat ontfingh.  
 4) O. Nv wei fordera neen schielda iechta. 5) O. binnia.  
 6) O. hara. 7) O. mit sine foera hand, ende swara dan; ende di aesga enz.

aesga him den eed to stowiane, aldus: Dat hi oen dae meenbidle nabbe heled, ner hendreth, oen hae, ner oen stre, oen koerne, ner oen claedem 1), oen terpe, ner oen fiulda, oen wepen, ner oen wede, oen golde, ner oen ghaera 2), oen soluere, ner oen slaina pannynge, oen hede, ner oen here, benida 3) dae eerde, ner buppa dae eerde, also goed als fiouwer panningen. Alsoe bruke 'r lyffs ende ledena, ende alle der hewena, deer i nv habbe, ende foerd winne 4). Dat ioe God alsoe holpe oen sine holligha, als i dissen eed riocht swerren habba ende oenmenes, hit ne se, dat i ioe binna ieer ende binna dey bet bitinzia moeghe, ende betria den meeneed weer hem, deer i weerbitzen habbe 5).

FAN TWAM ONUERHEFTINGHUM. [O., I, 72.]

§ 72. Dit is riocht.

Hokra hiara sinena, soe langhera liuwath, soe aegh hi tria dae beste claeen oen toe habbane, als ma den oera to der molda bifelt. Als hia dat bodel delet, soe aegh hi se ti nymane iens dat berewede, ende deer ne scel oen wessa gold, ner soluer, ner palistredda, ner wede, ner worme.

FAN MENBIDLE TI DELANE. [O., I, 73.]

§ 73. [28] Dit is riocht.

Hweerso ma en bodel dela scel, dat ma hit alsoe dela schel, als ma hit samenade. Ief hiara een sidze, dat hi lauwa in dat meenbidle brochte 6), soe schel ma 't wtreda mey dis koningis orkendum, als hit deer in koem, an scheppena wede, oen wrochta golde, iesta oen fiouwer-

---

1) O. hellen, ner hindereth, oen ha, ner oen coern, oen field, ner oen terp, enz. Hellenner, in een woord, is, vertaald, geen heller, het is: geheeld of benadeeld. 2) O. steente. 3) O. binnia. 4) O. volgt: ende also mote ioe tigia quick ende bern, ende bodel, ende al juwe haua. Dat ioe God enz. 5) O. ende betteric den eed tojenst dyn, deer hy oen wrbritsen haet. 6) O. dat him bodeldeel laweged se.

foteda schettum, dat hit binna ieer ende binna dey inor  
dat meenbidle komme.

FAN ERWIS BREKIS FULLINGHE. [O., I, 74.]

§ 74. Dit is riocht et ta meenbidle.

Ief di man queth, dat hi zyn eerua siuld habbe, ende  
in dat meenbidle biwerid se 1), soe aegh ma 't hiín ti ful-  
liane, ief hy 't te taewiane habbe, mey wirde ende mey  
buurscepe 2), deer hy 't siuld habbe. Ief dio vrouwe queth,  
dat hio eerwe 3) siuld habbe, soe aegh hio dat selle riocht,  
ief hio alsoedene orkenscepe habbe, als deertoe heerth.  
Aeck aeghen dae bern dat selle riocht, ief hia dae helpe  
habbeth oen der buurscepe, deer hit toe siuld is, als deer-  
toe heert.

FAN DES ONWILLIGHA DELE. [O., I, 75.]

§ 75. Dit is riocht.

Aldeer een meenbidle bitingath is, ende hiara een onwil-  
lich is, zyn deel te nymane, soe aegh di frana dis onwilliga  
deel to nymane, oen terpe ende oen fiulda, ende et ta  
huse 4) wrall aegh hy 't ti wariane.

FAN DES SCELTA ANDERDE. [O., I, 76.]

§ 76. Dit is riocht.

Hweerso di schelta en thingh halt, soe scel hi biada allermanna likum riocht; ief him emma sennighia wille, soe  
scel hi tiaen lada, iefta bota 5). Ief him emma dan aet  
op ti spreckene haet, soe scel hi selua den bannere bieda,  
dat hi den scelta aeskie, soe scel di bannere sidza: Her  
scelta! ic aeskie ioe, ende banne ioe deertoe, by mynes Hera

1) O. brocht.      2) O. jef hit mitter werde biwisa mei oen  
da buurschip.    3) O. dat her seld habbe, mei hioet awa an da  
buurschip, deer hioe 't haet, so schil me 't her forfulla. Jef dat  
bern dat queth, dat hit sin seld habbe, soe agen dae bern, enz.  
4) O. ont hit to da huis comme, so aegh hy to da huis dine deel  
to nimen, ende to warien wrall.    5) O. jef him ymmen aet bi-  
tiget, lada ende bota.

banne, dat i dae manne riocht andert iouwe; ief hi dan rióchtiſ wernt, so ne aegh him nemma toe iaen laeda, ner bota, ner nemma zynes bannes 1) onfruchta, ner tiulda.

FAN DAE SCELTA ANDERDE. [O., I, 77.]

§ 77. Dit is riocht 2).

Dat di scelta aegh him self toe biedane alla lioedem, liada ende bota binna da banne, deer hy scelta oen is, ief hi ne moet mey riochta toe dae dei nen ban ledā. Alsoe schel di aesgha dwaen, ief hi ne moet toe dae dei nen dom dela.

FAN DEN SONDICA RIUCHTER. [O., I, 78.]

§ 78. Hweer[29]soe en aesga mei epenbera sonden, deer sint haedsonda, bigripen is, soe ne moet hi nenna dommen dela, eer him zyn priester sikrie, deer foer him scel Gode anderda, dat hi nabbe hoer, ner wrhoer, ner oer sonda deen; sonder sickrengum is hi doemlas. Hweerso ma eenen aesga toe dome baent, ende hi hem selm ferst deelt, ief hy 't witsprect, soe is hy domlas, alsoe langhe soe di dom ondeeld is.

FAN DES AESGA ANDERT. [O., I, 77.]

§ 79. Dit is riocht.

Oen haet ban soe di aesga komt, ende him emmen aet op te sprecken haet, dat hi oen dae sella waer scel iaen allermannia likum laeda, iefta bota, ief hy ne thoer nennen dom dela. [O., I, 78.] Dit is riocht: Oen hoekra banne soe di aesga enne man aesket, dat hi hem aldeer iaen scel laeda, oefta bota, hit ne se, dat hy 't mey zyn ayna willa fersta welle 3).

1) O. lada tielda. 2) Deze en de volgende § zijn niet andere woorden het zelfde, wat hier in § 79 gevonden wordt; doch 77 betreft den schelta, en 78 den regter. Zij ontbreken bij O.  
3) O. heeft hier eene § 79; doch zie X, 22, hierachter, alwaar deze geplaatst is.

## FAN DES HORSIS IELDUM. [O., I., 80.]

§ 80. Dit is riocht.

Hwaesoe en hors ti daeda slait, dat hi dat lyf ielda scel  
 mey trem enzem ende tweer scillengan ti farda, hit ne se,  
 dat hi, deer dat hors achte, seide, dat him deer mara  
 scaeda oen deen se, ende him deerom kestigie. Dis hynxtis  
 bote dis lyfs tredda hael enza. Dis oxa twa. Dere ku  
 tritich panninghen des liues, ende tweer scillinghen ti  
 ferda 1). Des feringhes bota achte penninghen ende twa  
 enza 2) des liues; iefta hi kestighie him om den mara  
 scaeda.

---

**Derde Deel.**

[O., slot van het Ie. deel.]

## FAN DAE KONINGEN KAERLE ENDE REDBAD.

Dae di koning Kaerle ende di koning Redbad fan Danemerkum in dat land komen, dae bisette eelk zyn burch 3) in Fraenekraghae mey ene herescelde, end elck seyd, dat land weer zyn. Dae wolden se wise lioede ierne sena, ende dae heren wolden hit bistrida; doch wysda ma dir sone also langhe, dat ma hit op dae tweer koningen ioed, hoekra oerem 4) oen stilla stalle wrstoed, dat hi dat land winnen hede. Dae brochte ma dae heran toe gaera, ende hia stoeden en eetmel allomme. Dae leet him di koning Kaerle zyn handschoegh oenfalla; dae rechtan him di koningh Redbad. Dae spreeck de koning Kaerle: Oho 5)! ende hlackade. Deerom heet zyn burch Hochenzie. Dae

1) Ende tweer enz. ontbreekt bij O. 2) O. eindigt: Ende  
 11 schillinghen di ferd. 3) O. syn oerd ende syn eynd.  
 4) O. huckera hiarem, deer orem. 5) O. ha ha dat land is myn.

spreec di koneng Kaerle: Dit landt is myn. [30] Hweerom? spreek di oera. I sint myn tianstmane werden. O wach! spreek Redbad. Aldeerom heet Redbadis burch Wachenzie. Dae foer di koningh Redbad vta lande, ende di koning Kaerle wolde thinghia. Da ne moste re; hwant er lediges landes naerna soe fula was, deeroppa hi thinghia mochte. Dae seynt er boeda in da sauwen seland, ende heet, dat se him een fri stoe kaepede, deer hi zyn stoel mey riochta op sotta mochte, ende op thingia mochte. Dae kaepeden hia mey scette ende mey schellinghe Deldemannes, id est: Kalda del. Deer thingade hi dae oppa, ende laedade dae Fresan toe ferra him, ende heet, dat hia riocht kerre, als hia halda wolde. Dae beden se ferstis ti hiara foerspreka. Da ioed hy 't hemmen 1). Des oera deys heet hi, dat se foer dat riocht kome. Dae komen se, ende kerren foerspreken, toulif fan dae sauwen selandum. Dae heet hi, dat hia riocht kerre. Dae ieraden se ferstis. Dis tredda deis hete hi se foer dat riocht komma. Dae teghen hia needschyn. Dis fiarda deys also. Dis fyfta alsoe. Dit 'sint twae ferst ende dae tria needschyn, deer di fria Fresa mey riochte habba mey. Dis sexta deis heet hi, dat se riocht kerren. Dae spreken se, hia koeden naet. Dae spreeck di koning Kaerle: Nv lidze ic ioe foera tre kerren, hokra ioe liaera sie: Dat ma ioe alle deye, dan i alle ayn wirde, dan ma ioe en schep iouwe, alsoe sterk, deer enen ebba ende enen floed ienstaen moege, ende dat sonder allerhanda remen, ende roer, ende tauwe. Dae kerren hia dat schipp, ende sylden 2) wt mey dae ebba alsoe fyr, dat hia nen land siaen mochten. Dae was em herde lede toe moede. Dae spreeck di ena, deer fan Widakenis slachte was, di formesta aesga: Ic habbe heerd, dat God, wse Hera, dae hi oen eerrike was, toulif

---

1) O. Da io hy hiarem oerlef.      2) O. folen.

iongeren hede, ende hi solm trettiensta was, ende hi toe himmen koem al bi slettena dorem, ende traeste se, ende leerd se. Hoe bidda wy him naet oen 1), dat hy ws en trettundista seynde, deer ws riocht leere, ende weer toe lande wise. Dae foelen hia alle op hiara kne, ende baeden inlike. Dae hia dae bedingha deen heden, dae stoeden se op 2). Dae sioden hia en trettiensta oen der stioerne sitta, ende ene gildene axe wt siner axla 3), deer hi mey to lande stioerde, ienst wynd ende straem. Dae hia toe lande koemen, dae worp hi mey der axe op dat land, ende worp ene turwe op. [35] Dae oenspraengh deer en burner; aldeerom haet dat et Axenhewe. Ende et Eswei comen hia a lond, ende seten om dae burna; ende haet hiarem di trettundista lerede, dat kerren hia toe riochte. Dech ne wist er nemma onder dae fulke, hoek di trettundista were, deer ti hiarem kommen was; alsoe lyk was hi eelkerlikum. Dae hi hemmen landriocht wysd hede, dae weren der naet meer, dan toulif. Aldeerom schellet deer wessa in dae lande trettien aesghen, ende hiara dommen aeghen se toe delen toe Axenhewe ende to Eswey. Ende hweer soe hia oen twae sprecket, soe aeghen dae sauwen dae sex in toe haliane. Aldus is het landriocht aller Fresen.

1) O. hoe bidda wy naet.      2) Deze zin. Ontbreekt bij O.  
3) O. een axa op synre sexla.

**Vierde Deel.**[O., II<sup>e</sup>. deel.]

FAN MAGNUS SAUWEN KERREN 1).

Willa i hera 2) ende letet ioe fertella 3) fan dae aersta kerren, deer dae Fresan kerren, dae hia toe Rome den fristoel 4) bicronghen 5), ende dat stryd ophewen ward twiska den koning Kaerl ende Romera heren, om dis pauwes Leo aeghene 6); dae brochte ma dae nakeda Fresen alla fara, hoe se 7) aerst wrslayn wirde. Dae byneden 8) 't dae Fresen mey dae liuwe, ende efter 9) bifochten se 'th mei dae handen, dat se Romera burch wonnen, oen der tredda tyd des deis, dae Romera heren wr hiara meel 10) weren. Dae brochte Magnus, deer Fresena fanere was, zyn fana op dae alrehaegista thoer, deer binna Rome was. Hoe leed hit di koning Kaerle was, eer waren se alle naekeda Fresen, dae heet se di koning alle heren. Dae baede ma dae heren gold ende goede wob 11); dae baed ma eelkerlic zyn breda schiuld 12) mey dae raeda gold toe bislane; dae baed ma dae heren eelkerlyc toe setten in een sondrighe rike, ende dat ma him deeraff tienade 13); als ma en weldigha coninghe sculde. Alle dae iesten, deer di koning baed, dae weerspreek Magnus, ende kaes en oer hael bettra, ende alle Fresen oen syn kerre iechten.

1. Dae kaes Magnus den aersta kerre: Dat alle Fresen

- 1) De noten zonder aanhalingen worden of op den kant, of boven de woorden, in het handschrift gevonden. Men sla vooral hierbij de *O. F. W.* op, om het bij dit te vergelijken, daar het onze uitgebreider is. 2) Harkia. 3) Sidza. 4) O. fri-doom. 5) Vrydom vercregen. 6) O. volgt: deer Romera heren blyndet heden. 7) Opdat zy. 8) Waagden 't. 9) Daarna. 10) Maaltyd. O. moes. 11) Alias: wed. 12) Schild. 13) O. deerof doch tyenade.

were friheren , di berna ende di oenberne , alsoe langhe als di wynd fan wolkenen waide ende dio wrald stoede ; ende wollet wessa mey dae kerre des konyngis haga heranaten 1).

2. Aldeer efter kaes Magnus den lettera kerre , [32] ende alle Fresen oen syn kerre iechten : Dat ma dae Fresen da witha 2) of dae halse spaende , ende dat se emmermeer wolde wessa friheren , di berna ende di oenberna 3) ; ende dat se mey dae kerre were dis koninghes haga heranaten.

3. Dae kaes Magnus den tredda kerre , ende alle Fresen oen syn kerre iechten : Dat hia nen koningschylde har 4) ne golde , dan riochte huuslaga 5) dae scelta , hit ne se , dat ter domme lioede oen dae bannem har wrberde 6) , ende hiae 's dan ongolde.

4. Dae kaes Magnus den fiarda kerre , ende alle Fresen oen syn kerre iechten 7) : Dat hia nen himelscilda 8) har ne golde , dan riochte deeckma dae proweste 9) , deer dae haudsto bisiongt ; hit ne were , dat ter domme lioede oen dae bannem har wrberde . ende hiae 's dan oengolde.

5. Dae kaes Magnus den fyfta kerre , ende alle Fresen oen syn kerre iechten : Dat hia nen hereferd ferre fara ne wolde 10) , dan aester toe der Wisere , ende wester toe dae Fle , op mey dae floede ende wt mey dae ebba , omdat , dat se den ower wariath , deis ende nachtis , iens den noerkoning ende iens den wilda witzinges 11) sees floed 12) , mey dae fyf wepenum : mey swirde ende mey

1) Genoten. 2) Halsbanden. O. holtena witta. 3) O. volgt: also langh soe di wynd fan da wolkenen wayd ende dyoe wrald stoede; ende willet enz. 4) Alias: hagre. 5) Alias: hwslotha. 6) O. wrbreke, 7) O. volgt: ende kaes een bettere, dan alla da iefta, deer di koningh baed. 8) Tynst. 9) O. prester. 10) O. volgt: enich hera. 11) Weeder den wyntsygen vloed, in MS. Isbr. en Belg.; den wilden witzenges sees vloed, in MS. Emm. 12) O. wylda wisingh.

\*

sciolde, mey spada ende mey furka, ende mey elekeris orde 1).

6. Dae kaes Magnus des sexta kerre, ende alla Fresen oen syn kerre iechten: Dat se hiara ayn riocht wolde halda binna hiara sauwen selandum, bi des pauwes ende des konenges iesta, bi alla riuchta bannum, en by alla riuchta aesga 2) domum, bi alla papena riuchta ordele, als hi hede tweer leekemaen toe fulgherem 3).

7. Dae kaes Magnus den sauwenda kerre, ende alle Fresen oen zyn kerre iechten: Dat biarem pauwes Leo ende di koning Kaerle wolde iaen breef ende insighel, ende hia deeroen 4) moeste scriuwe sauwen kerren, ende sauwentien kesta; ende fiouwer ende tweintich landriochta, ende sex ende tritich sinethriochten.

Dat orlof ioed di paeus Leo ende di koning Kaerle mey dae monde, ende efter biweddaden 5) se 'th mey dae handem. Een hollich bisscop seet toe 6), ende screef mey da handum, ende Magnus sprek et mey dae monde vter tiola 7), deer God Moysi self ioed op dae birghe toe Synay.

Dae dit breef beraet 8) was, hoe fry ende bly 9) dae manich edel Fresa was! Dae ghinghen hia allegaer toe fara den paeus ende koning staen; dat breef hemmen di paeus ioed; hoe haeghe dat hy 't hiaerem bifeel ende heet, dat hia dat hielde riocht alsoe feste, als hia den cristena nama halda wolde, [33] ende dat hia dae suderna riocht herich were. Hwant se in dat noerkoningrike heerden, ende alle heiden weren.

Dae him dat breeff alleraerst in dae hand kaem, dae hof him op Magnus en lof leisa sang, ende saeng 10):

1) Atkers oerde. 2) Azegen. 3) Folgen. 4) Deerin.

5) Bezegeldenth. 6) O. seet. 7) Taafelen. 8) Reed.

9) O. hoe froe. 10) O. dae hoef op Magnus een leysa, ende sangh.

Crist sie wse ghenade 1), kiri eleyson. Dae reemden se dis koningis Kaerles hoff ende Romera land. Aeck bande re oen syn scheft 2) dis koningis hereteken, hoe hit 3) alle dae fulcke trowe were, dat alle Fresen friheeren were, di berna ende di oenberna, alsoe langhe als dae di wynd fan dae olkenen 4) waye ende dio wrald stoede. Dit breet brochte Magnus inor Freeska merka 5).

Dat les ma an Almenum, in sincste Michiels doeme, deer toe dae tyt mey holte 6) ende mey reile ramed 7) was, deer 8) ne was in Freeslande ielkers naet manich. Deer lest ma wt dae brieuwe sauwen kerren, ende sauwentien kesta, ende fiouwer ende tweintich landriochta, ende sex ende tritich sinnethriochte, alla Fresum toe lowe ende toe erem.

### Vijfde Deel.

[O., III<sup>e</sup>. deel.]

HYR BIGINNETH DAE XVII KESTEN 9).

WOE EEN YDER ZYN EYGEN MAGTIG IS TO GEBRUYCKEN 10).

1. Dit is dio aerste kest aller Fresana ende des koningis

1) Alias: nade, MS. Isbr. In MS. Belg. vader. 2) MS. Emm. schefte, alias: steff. O. stef. 3) Opdat. 4) Wolken. 5) Binnen de Friesche paalen. 6) Hout. 7) Stroo getimmerd. 8) Daar was in Freesland anders geen woonheyd, MS. Isbr. Belg. 9) In margine: Hier beginnen de xvij wilkoeren, die kooning Caerll de veerde die gemeene Fresen in een zonderlyk teeken der vryheid heft gegeven. Sic MS. meus Belgice conscriptus in quarto cuius titulus: Dat land (recht?) des landes van Oest Vreesland. Wy Edzart, gr. van Oestvreesl., enz. 10) Deze en de volgende opschriften heb ik, hoewel op den kant staande, gemeend boven de kesten en landregten te mogen plaatsen.

Kaerles: Dat aller mannick 1) dis syns walde, alsoe lan-ghe soe by 't oen2) forwrocht habbe ief onferlerren 3).

VREDE AAN ALLE GODESHUSEN EN MANNEN.

2. Dio oer kest is: Alla Goedes 4) husem ende alla Godes mannum ferde, bi twa ende sauwentigha pondum, ende dat pond scel wessa bi twa ende sauwentigha pannynghum, agreppisschera 5) panningen, dat sint Colneska pannynghen, hwant Colne 6) dat heet bi alda tyden Agrippina 7), ney dae konynghe, deer dae burch stichte; hwant hi heet Agrippa toe riochte namma. Dae was dio monte toe fyr, ende di pannyngh to sweer. Dae kerren dae lioede 8) ene minra 9) monta ende en lichtera panning; leiden ende laghaden iens da twa ende sauwentigha punda, was 't hare lowad bi 10) twam ende sauwentigha scillengem 11) rednathis 12) slachte, iesta canka 13) slachte. Soe hwac soe den frede breke, soe aegh hi deer vuyt ti iuldane 14) tria pond dae bisscops frana 15), dat is, een ende tweintich punda. Hyr is alsoe manich scilling des koninges bannes,

DAT EEN YDER ZYN EXGEN MACH BEZITTEN.

3. Dio tredda kest is: Dat aller mannick oen da sinem bisitte oenbiraweth, hit ne se, dat me 't him afwinne mey taele, ende mey reden, ende mey riochta thyngade 16)

---

1) Malk. 2) Nicht. 3) Verbeurt. 4) Gods. 5) In MS. Belg. dat pund was soewen agrippynsche penninghen, en zolde nu doen ix lichte arnsgulden, ytlyck te rekenen op vi krumstert. 6) Colneburch, MS. Emm. 7) O. volgt: efter alle da wrald. 8) Eedelingen in Friesland, MS. Belg. en MS. Q. 9) MS. Emm. en O. nyara. 10) O. bilowad. 11) Scillingen, gewaardeert op 38 kromstert, dier 36 een rynsgulden maken, MS. B. 12) Red-denachtes, MS. Isbr. of Fokamunte, MS. Isbr. 13) MS. Emm. jeefta kaneng slachta, iesta Foka slachta, alias: kanga slachta. Mijn MS. Belg. zegt: Redmarus en Caning de twee eerste muntmeesters geweest zyn. 14) Deze zin ontbreekt bij O., en heeft na slachta: ende tria pond da frana [dat is XXI penninghen]. 15) Schulte. 16) Tugen, O. tinge. So dwere als him di aesga enz.

owerwrocht es, ende hit gungh dan, als him di aesga dele ti riochta dome ende ti lioeda landtriochte, iesta ney nedum. Ende deer [34] aegh nen aesga nenne dom ti delane 1), hit ne se, dat him dae lioede kerren 2) habbe, ende hi toefara den keysere toe Rome swerren habbe, ende deer hered se. Soe aegh hi toe witane alle riochte thingh, dat sint kesten ende landtriocht. Hi schel koena pater noster ende syn lauwa, deeromme dat alre Fresana riocht scriouwen is 3). Soe aegh hi toe delane ende toe demane dae fianden als dae frionden, om des edis willa, deer hi toefara den keyser swerren haet; alla wydem 4) ende alla wesem, ende alla warlasa liodem lyke ti helpane als zyne tredde knia 5). Als di aesga nimt onriochte mede 6) ende wrlowade panninghen, so ne aegh hy nenen dom ti delane 7), omdat di aesgha bitecnath den prester 8); hwant hia sint aeghne 9) in der kerstenheid. Hia schelleth helpa 10) ende reda alle dam, deer biarem solm naet holpa, ner reda, moghen, ner konnen.

## NIEMANT SCHIL MET GEWALT OP EENES ANDEREN ERVE VAAREN.

4. Dio fiaerda kest is: Dat hi tiaen merk sciuldich sie, oen dera merka hwelik, by fyowuer wedem, ende dera weda eelk bi toulif panninghen, deer oen oers wald ende oen ware faere, oenbithingheth 11) ende wr 12) aesgha ladene, dom ende lioeda orlof 13), with dat huswardt ende frana; dat bete mey 21 scillingen, truch des konings ban.

Zo breket he x mark, elk by vier wedum, elk

1) Wyzen. 2) Koren. 3) Deze zin ontbreekt bij O.

4) O. alle wesem like ende sine tredkninge. 5) Toe den derden lede, MS. Isbr. 6) Miede. 7) Wyzen. 8) Byteykent eenen priester. 9) Oogen. 10) O. helpe dam ende dyn wei wisa, deer him selff naet helpa ne mey. 11) I. e. zonder recht. 12) Buten. Inleydinge, MS. Belg. 13) Hier eindigt O. de §.

weede by xii penn., den penning by iv olde vlaem-sche grote. MS. Belg. Sed in notis haec adduntur: Die heeft gebroken 10 weddesche mark, elk weddesche mark op 6 desser arns guldens gerekent, en 3 krumstert.

ERFENISSE IN DAT DERDE SAL MEN HOLDEN MET DEDEDEN.

5. Dyo fyfte kest is: Dat ma tredknenges lawa, ende aldfeders, alderes ende emes, lawa 1) mey dededum bihalde wtor stryd, mey touliff manna dededum.

MS. Isbr. De v kest is, die wy Friesen egen to heinane, dat is oldevaders lawa, oldemoders lawa, oems, edele feta ende tredkna, i. e. redia love en arffenisse, to holden myt veer rechte, dat is, zonder camp, mit 12 manne eden to wietgen 2). Ded is een rechtveerdig mensche, die eer nicht gezwooren heft, en is onberuchtig van zwerens halven. MS. Belg.

WOE MEN SAL BEWYZEN KOEPLANT EN GEBOKET LANT  
DEN HILLIGEN.

6. Dio sexte kest is: Dat ma kaepland en Godeshuse land, deer ma ti dae helghum iout, iesta kaepeth, iesta boeket, iesta aynlic gued 3), halde 4), mey sauwen manna withedem 5); ende dera mannena schel nen wessa soe fyr biwolled mey eedtocht 6), ner mey manslachta 7), ner mey hoerdome 8), iesta ielkers haedsonden, soe fyr biwollen se, deer dae lioede wite, dat hi karina sciuldich se. Credo ende pater noster schel hi konna oen 9) scrifte, dat hiare papen ende wyse leken naet oen sanne.

Alle zullen Zy weezen vry en welbooren, egen arven en ingezetene luuden. MS. Belg. in notis: Huusluden.

---

1) O. tredkines lawa ende alderis lawa. 2) MS. Belg. wycheden. 3) Aynlic gued ontbreekt bij O. 4) Onthouden wil. 5) MS. Isbr. wicheden. MS. Belg. mit 7 mannen wyt-licke tugen. 6) Meynedich. O. meenedich. 7) Manslagtig. 8) Aan hoerdoem. 9) O. ende da.

WAT BEWYS YS. WEL BEWYZEN EN WAARMEDE MEN BEWYZEN  
ZAL. ALLE FRESEN HEBBEN FRYE STEEDE EN SPRAAKE.

7. Dio sauwende kest is: Dat alle Fresen an fria stole bisitta moete, alsoe fyr als hia frye bern se, ende frie spreke habbe. Dat ioed him di konyng Kaerle, omdat hia cristen werden, ende dae suderna koning herich 1) ende hensich were, clepscelda wrtege 2) ende huuslaga golde, bi aesga doeeme ende bi lioeda riocchte, ende kaepade deer mey edeldom ende hiara fri hals; hwant alle Fresen eer noerth ouer hef 3) heerden in dae gramma [35] herna, ende alle heiden weren 4).

VAN MISDAET TEEGEN OVERIGHEYT.

8. Dio achtende kest is: Dat nen huusman with 5) syn hera 6) thi 7) swithe 8) ne winne, ende hot soe dis were 9), deer ma engne 10) man toe sochte 11), fan des konyngis hallum 12); ief hit him mey riocchte wrkome 13), dat hy 's oengolde; ief hi bi 14) soeke, dat hi him sikrade 15) mey toulif manna with 16) edum. Ende 17) haet soe des were, deer ma him fan des konynges hallem sochte, iesta aeskade to, ende engne manne, of hit him mey riocchte wrkome, dat hy zynre haedlesne scioldich were, dat hi des oengolde; ief hy 's besoekе, dat hi hem sikrade mei touliff manna withedum, deer mey eynde 'r ende naet oen stryd; ende deer toer nen huusman iens den koning nen kempa leda 18), hwant di konyng is ryke, ende haet aller kempenna noech. Bitingath alla kampen, deer fiochtet binna

1) Horig ende onderdanich. 2) Onthende, vertegen. MS. Belg. i. e. egendom en huushuur, dat was huuslaga. 3) Dat waater.

4) Ende enz. ontbreekt bij O. 5) Teegen. 6) MS. Isbr. tegen den koning to strydene. 7) To. 8) Swide.

9) Sacke deer was. 10) Enig. 11) Ansprake. O. wrseyde.

12) Weegen. 13) O. volgt: dat hi sines haudes schieldich were. 14) Vor. 15) Ontsuldige. 16) Wych.

17) Hier is eene herhaling. 18) Kamp ledien.

des konyges banne. Soe schel di huusman aerst swerra syn hera 1). Ief hit landriocht 2) is, soe schellet deer nest swerra fiouwer edele maen 3), ende deer ney fiouwer edel friheran 4), ende deer ney fiouwer leeckslachte 5) man; alsoe schel ma dae koninge riochta 6) omme ene feldsege of volse; alsoe scel ma om scaeck ende om ene tiuchte, ief se emmen oerem opseyt, binna Freeska merkum.

VAN VREEDEPENNINK EN HUUSSCHATTINGE.

9. Dio niogende kest is: Dat ma fredepannynge ielde ende huuslaga, bi des koninges banne, bi sinte Remigius dey, bi twam rednathes slachtem 7); ende dy pannynge schel alsoe wichtich wessa, dat ma him moeghe hera clinna in ene lewen, wr nioghen fecke huses. Hwae soe dat riocht wrsitte 8) bi wrmoede, iesta bi dol 9) stride, ont di fraina 10) zyn orloff iouwe 11), soe ielde hi den huuslaga, efter toulista dei, twiscelde, ende weer den frana boete hi mey 21 schillingen. Hwanne soe dy frana dene scheld opnyme, soe bete 12) hi des keisers ban dae frana mey een 13) ende tweyntigha scillengen. Omme dan riochta tins ende om dyn huuslagha, ende omme houes scot, ende omme deekma, thinghaden alle Fresen weer den koning Kaerle, ende weer den bisscop Liudgar, dat alle Fresen aeghen sauwen streta rum 14) ende rennande 15), suder ti farane, fiouwer oen da wettere, ende tria oen da lande. Dio aerste wetterstreta is dio Elwe, dio oer dio Wisere, dio tredde dio Emese, dio fiarda dat Ryn 16); dio aerste oen dae lande op ti Hamerstene 17) ende wt ti Iewere,

1) O. ontbreekt: syn hera. 2) O. landruf. 3) Ethelingum. 4) Frylingum. 5) Min edelen. 6) Hier eindigt bij O. de §. 7) Reddenachtes. Munte. Alias: Reynaldis. MS. Isbr.

8) Ver. 9) Mit zynen dullen. 10) I. e. schulte, MS. Belg.

11) Schild ophouwe, MS. Belg. 12) Breket, MS. Belg.

13) Twa. 14) Ruem. 15) Veylig, MS. Belg. 16) Is de Ryn. 17) Omersburch, Emm. Hamesborch.

dio oer op ti Irmearda 1) forda ende [36] wt ti Emeda 2), dio tredde up ti Cuforda 3) ende wt ti Staerem. Hwa soe ws dissera sauwen stretena enege binareth; komt hit fan des koningis hallum, soe aegh ma hit toe nymane fan dae huuslagha 4) ende of dae lioda fia, ende den schaeda dae beraweda toe fullane; komt hit aec fan des bisscops hallem, soe nyme na hit fan tinze ende fan tiaende 5), ende dyn schada toe belane; soe huae soe dit deth, di brect deeroen den allerhaegista ban sines frana, ende tiaen lioedmerck; ende dis frana ban is een ende tweintich schillinghen.

#### WOE VEER DI VRESEN BY OLDES PLEGEN TE REYZEN.

10. Dio tiaende kest is: Dat dae Fresen ne thoren nene hereferd 6) fire fara, den aester ti der Wisere, ende wester ti dae Fle 7), suder 8) naet firra, dan se oen iounde weer komma moghe 9), omdat hia hiara land werria schelleth iens den noerdhera 10), ende iens dat hef 11) bihalda schelleth. Dae baed di koning Kaerl, dat se ferra fara wilde, aester ti Iddesekere 12), ende wester ti der Singfalle 13). Dae bihilden 't dae lioede weer den koning 14), dat hit hemmen di koning Kaerle ioed, dat hia nv firra ne thoren fara, den aester ti der Wisere, ende wester toe dae Fle.

1) Irmegarde forda. Monster, MS. Isbr. 2) Eemden.  
 3) Collen, Colne, MS. Emm. 4) Huusloca, i. e. huussteede, MS. Belg. 5) Alias: tegeda. 6) Herenbanner, MS. Isbr. Herabonnes, MS. Emm. 7) Fli. MS. B. Flye. 8) Suydwert. 9) O. volgt: oen den owirra. 10) Grimmens noerd-schen koning. 11) Solte zee. 12) Hiddesakker. Hiddes-eddere, MS. Emm. 13) Sinfalem, MS. Emm. 14) O. volgt: dat se syn fader Pipwyn fora weldighet ne hadde; dat hya nu ne fareth, ner fara thoeren, neen heerferd, ner synes bannes plighia, dan aester toe da Wesere, ende wester to dat Flee, truch dat schellet alle dae Fresen wessa fry.

## VAN WEDUWEN EN WEZEN VREDE TOE HEBBEN.

11. Dio allefte kest is: Alla 1) widem, ende alla wensem, ende alle waerlasum, ende alle walbaren, dat sint braedghensen 2), deer bi dae walle omkrepath ende ghaet 3), palmerum ende roemerum 4), ende alla riochta karuestrum 5), dat is: karina festerum, ende alla holliga sendelboeden, ende oenwaxena kynden, ferde, bi tiaen liudmerkum, dat sint 40 scillenghen, ende hiara twifalda boete, truch des koninghis ban, ende deer wrswerren habbeth wych ende wepen, truch ferde ende nede, ende een ende tweintich scillingha dae frana.

## VAN KERKVREDE EN HEERENVREDE.

12. Dio tolliste kest is: Kerckferde, hoffferde, huusferde, schipferde, ende heerefrede, ende thinghfrede, ende rumfrede 6), an der hereferde, aldeer ma riochta trowa lowad habbe ende vpperacht, bi een ende tweintigha pundum, ief dat bloed deer wt gheet; deerof dae frana toe ieldane 21 schillingen, truch des koninghes ban, bi twa ende tweintich reilmerkum, dat is: achtende halff gratera merka, ende een ende tweintich lekena, dae frana [37] ende dae lekin bi twam wedum, ende deera wedena eelkerlyc by 12 panninghen.

MS. Isbr. Kerkfrede, herenvrede, thuynvrede, dyckvrede, hofvrede, huysvrede en bisscops infara, en daar men trouwe lovet, by xxxii reylmerkum, i. e. achtehalf grote marken, en xxi schillingen de frana, to luiden landrechte.

## VAN EENEN UYTLANDISCHEN EN GEVANGEN. [O., III, 14.]

13. Dio trettunste kest is: Ief dae Noerdmanne enen man nymat, iesta wrsant werth, ende hy vter need komme,

1) O. Ferd alle. 2) Broodbedelaars. 3) Deze zinsnede ontbreekt bij O. 4) Romipetas. Rumufarum, Emm. 5) Karyne penetentiers, MS. Emm. O. kerckfestrem, en lib. impr.

6) Rumfretthe.

iefta of hereferd komme, in zyn ayn land, binna tritiga ierum, en hi moege bikanna zyn ayn eckeren, ende zyn eedele 1), ende zyn fadirs staten, ende hi sine meghen nomia moege, ende syn nesta frioend canna moege; ief zyn broer, ief zyn baelemond, iefta zyn stiaepfadir, iefta zyn aedem 2), syn sister, iefta zyn bern, zyn land wr-brocht 3) habbeth, iefta sield; soe aegh hi toe farane in zyn ayn goed, ende op zyn edele ayn, wt or stryd ende wt or lioede scheld, mey alre Fresana rioxchte. Tritich iera hetet; awera komt hi to lande, ende sit hy ieer ende dey buta oentale, soe ne aegh hy nene oentaele. Mey ma dat biraedia, dat hi habbe langer a wt wessen, so ne aegh hi nene oentaele oen syn eerue. Sannath hia omme dae ieer, soe scheede hit di prester, deer hiara bedera faeder is, mey zyn tioeghe.

[O., III, 13.]

14. Dio fiouwertundiste kest is: Liudfrede bi tiae*n* liudmerkum, deer dae lioede tziasath; ende dio merck bi fiouwer wedum, ende dera weda eelkerlyc by 12 panningen, dat is, 40 scillingen. Hagra ne moegen dae lioede frede meckia sonder frana ban.

VAN VERKAGTEN VROUWEN, EDER JONKVROUWEN.

15. Dio fyftundiste kest is: Hwae soe wida, iefta famna, iefta oers mannis wyff oen nedne nimith 4), ief hi dis iecht, iefta mey kampstalle 5) schiuldich wennen wirt, soe schel hi re beta mey 8 pundem, mey 10 enzem ende mey fiouwertundista thremen penninghe; aldeerom brand ende breeke tiulda, ende iens dem keyser 21 punda; deerof di frana 21 schillingen. Vel sic: sciuldich wennen werth, soe aegh hi zyn haudlesana iulda 6) mei toulif merkum et ta

1) Pro avus. 2) Zwager. 3) Verwisselt, verzet, of verkoft.

4) Verkragt. 5) O. jef dat ma him mit campschielde wrwint, so schil hy mit xii merkum sin haudlesena ielda. 6) Hoofd lossen.

lioedem, ende toulef oer merck hirre toe wederielde, ende deerof toe iuldane een ende tweintich schillengen dae frana. Ief hi 't selue nabbe 1), deer hy 't mey ielda moeghe, soe aeghen him zyn friond toe stepane 2), mey dis aesgha dome ende lioda landriochte.

DE FRESEN MOOGEN ALLE MISDAAT MIT GELD BETEREN,  
BEHALVEN VYVE.

16. Dio sextundiste kest is: Dat alle Fresen hiare ferde bete mey hiara fia; truch dat schelleth Fresen oen Saxena 3) merkum, wtor stok, ende wtor stupa 4), ende wtor schera 5), ende wtor fillane 6), ende wtor pina 7), binna settena 8) merkum; werth hi aeck wrwonnen ende wrdeeld oen lioda thinghe, omma twa daeddeda, mey aesgha dome, soe aesgh ma 9) him dae ferra [38] hand af toe slaene op dae thingstaepele, ney des scelta banne ende bi des keysers orloue. Haet hi aec haeddeda deen, nachtbrand, iesta oer moerddeda, bi aesga dome ende bi lioeda landriochte; ief hi aec fia nabbe 10), deer hy mey bete, soe ield 11) er 't mey syn halse, ief hy oenriochta ne mey. Eft ielt hi alla lioedem, deer hangheth 12); hwant moerd schel ma mei moerde ielda ende beta.

De uytlegger van die 2de kest zegt: Dat de Frezen mogen alle oere misdaat met gelde, eder gued, betalen, behalven vyf zaaken: Die eerste sint kerkenbrekers, moertberners, moerdeners, zeroovers, is dat rad; een knegt, die syn egen heer verredet, of moerdet, den sal men seeden; en een landverrader sal men drenken of zakken.

MS. Emm. Stok and stupa, skera and besma, hen-

1) Niet hebbe. 2) Him to hilpane, Cod. Emm. Hem te helpen, Cod. Isbr. en MS. Belg. 3) Saxenland. 4) Flaggela. 5) Forfices. 6) Besseme. 7) Extra poenam. 8) Zal Saxena moeten zijn. 9) Lees: aegh ma. 10) Niet hebbe. 11) Geld. 12) Die hangen.

de and bende, buten Saxena merkum. MS. Belg.  
Serende markede.

## MEN ZAL RECHTEN NA DAGEN EN ANDWOORT.

17. Dio sauwentundiste kest is 1): Dat alle Fresen thinghie bi twira taele 2) ende bi aesga dome; ende allermannic wita moet selue oen dae holligum ende oen dae withedum, haet hi deen habbe, hit ne se, dat hit dae nioghen thughe dwe, dat hi soe fyr bithingath sie; dae schelleth alle sidza, dat hia deer oen anderde were, dae di Fresa dat gued, deer ma deerom thingath, aegh, iesta iowe, iesta oen kaepe sielde, iesta mey bole sette, ief wt ti birlenze ioewe, iesta handiesta iouwen, ende wither weddane, iesta mey wantale, oen dae riocchte wrlerre. Huck dera wedda, soe dae niogen thingha wolleth bitiugha, soe schelleth hia aldus tiogha, eer hia ene fria Fresa moeghe bynima sine deedlada. Is aeck een dede, ief wed, deen oen worpena waere, ende oen een ketthene thinghe, ende oen en bannena sinelhe, soe ne mey ma dera dade nenne withedan bieda.

Dit sint dae sauwentiens kesten, deer dae Fresen kaepeden mit schette ende mit scillinge et ta koning Kaerle, ende hia mey riocchte habba schelleth, ief hia etbihalda moeten. Dae baed him di koning Kaerle, dat se riocchte ende aefste thing helde, alsoe langh soe lioede sint, ende man efter man liuwade, alsoe liaef als himmen Goeds hielde were ende zyn nede, ende hia bihalda wolde land ende lioede, ende Goedis hielde, oen disse lywe ende oen dae ewigha lywe; ende hwae zoe dit riocht to brect ende wrsterth, di wirde wrstereth ende wrdeemnd fan Godis hallum 3).

1) O. volgt: ende dis koningh Kaerlis jeften ende aller Fresena riucht. 2) MS. B. twyer manne taele, en by schulte ban.

3) O. heeft verders: Ende hwaso dat riucht halt, so wirt him openend dat himelyck ende alle dio nede. Want een dei is bettera

Pacem et veritatem et iustitiam diligite , ait Dominus omnipotens. Ve illis , qui iustificant impium pro muneribus , et iustitiam iustis auferunt , ad quod dicit propheta : Perdes omnes , qui loquuntur mendacium.

---

### Zesde Deel.

[O., IV<sup>e</sup>. deel.]

FAN RIOCHT TOE HALDANE I).

HAEC [39] EST INSTRUCTIO FRESONUM.

Hyr is scriouwen , dat wy alsodeen landriocht halde , als God selua bad. Hy bad , dat wy alle afste 2) thyng ende alla riocht thing hilde. Deer efter bedin 't ende banden hit alle eerd 3) konynghen , Iulius ende Octauianus ; alsoe heten dae aersta koninghen , deer ti Rome keyseren weren 4). Ende God ioef Moysi twa teula , deer wse Hera self oen scriouwe sinnethriocht ende landriocht , ende alle dat riocht , deer ma mey halde scholde zyn hielde , ende

oen himelrick , dan op eerdric M jera ; dat spreeck di apostel ws Herens in een ferse. Of der enich man were , deer hede M hauda , end al da hauda een stelen tonga , ende da tonga al spreken M jera , so ne mochten hia naet folsprecka da blydschip , deer God sine houden jaen wil ; ende fan da pinen , deer in da helle sint , mey ma naet foltellia. Ende ouir gold , ende ouir seluir , ende ouir yten , ende ouir drincken , so is deer in der wrald naet so swetis , soe dat Godes ryck ; ende dat haet neen eynd , aeck ne schillet nimmermeer eynd habba. 1) Ook dit deel dient met de O. F. W. vergeleken. Het was mij niet mogelijk , al de varianten op te geven , en ik wilde ze niet in hun geheel afschrijven. Eenige varianten heb ik evenwel aangetekend. 2) Rechte. 3) Eerdsche. 4) O. Also heten da eerdsche koningen , deer aerst weren to Roem , ende aeck deer efter hyarem waren , baden 't.

eerma lioeden mey holpa. Ende deer mey latte di goeda Moyses alle dat israheliske fulke, fan Egepteralande truch den Raeda see, ende liesde ende legade hiarem fan manege nede. Deer dit sel riocht behalt, soe lat him God ti dae hymele, alsoe als hi latte dat israheliske fulke fan Egepteralande; ende aldeer dit riocht, iefsta eng riocht, toebreckat, hit ne se, dat ma hit om nedena willa dwee, hwant dae neda sint bettra, ief mara, dan dat riocht, soo besluut him God in da grimma helle, alsoe als hi bislaet dae Egeptera lioede in dae Raeda se, dae hia zyn lioeden 1) scaedia wolden; alsoe bislut God alle dae in der helle, deer dat riuchte brakath; hwant hi dat self scriouwe mei zyn fingerem. Aec ioed self wse Hera dit riocht ti haldane dae israhelesca fulke, dae hia in da woestenia weren. Deerefter soe ward hit baden toe hebbane ende toe haldane, alsoe hit helden dae heren Moyses ende Aaron, ende Samuel, ende dae holgha koninghen Dauid ende Salomon, ende alla dae, deer eer Cristus berte 2) waren. Ende aec hilden hit dae koninghen, deer efter Cristus berte waren, ende cristen werden. Ende aldus soo is 't riucht baeden toe hebbane ende toe haldane, alla cristena fulke toe holpe ende toe nedum 3).

Dit was di aersta konyngh efter Cristus berte: Octavianus Augustus, Iulius, Titus Vespasianus, Tiberius, Gaius, Claudius, Nero, Domitianus, Alexander, Decius, Germanus, Traianus, Antonius, Aurelius, Constantinus, Constantius, Constans, Pilatus, Iulianus, Valens, Theodosius, Archadius, Honorius, Gallianus, Valerianus, Seuerus, Lucinus, Datianus, Commodus, Valentinianus, Martianus, Theodoricus, Numerianus, Maximinus, Liudgerus, Conra-

1) O. holdem.      2) XPC berde, MS. Emm.      3) Hier volgt in O. het aan het einde geplaatste: Dae aersta koningh was enz.

dus, Fredericus, Hinricus, Philippus, Otto, Fredericus. Disse koningenhouwen alla lioden kesta ende landriocht, ende allerlandekum 1) zyn riocht. Dy aersta koningh [40] was Pieppin, ende zyn soene, di minra Kaerle. Hi was minra, ende was dech bettra; hwant hi leet scriuwa trouwa ende wirde. Dat sint kesta ende landriocht, di Pieppin het scryuwa, der koningha iewa, ende aller lioeda kesta, ende aller lioeda sonderge landriocht.

#### HIER BIGHINNET DAE 24 LANDRIOCHTEN.

##### IUS TERRAE PRIMUM. — THET FORME LONDRIUCHT.

###### VAN DAT EEN YDER HET ZYNE MAG RUSTELYK BEZITTEN.

1. Dit is dat aerste landriocht aller Fresana, deer himmen di koning Kaerl ioed: Dat aller mannick oen syn ayna goede bisitte, ende oen syn hewem 2), ende oen syn weren, alles dis, deer hy bitilat habbe, hit ne se, dat me 't him ofwinne mey tele, ende mey rede, ende mey riochta thingade, iesta hy tria aefte 3) thinghe wrsitte, deer ma him fan des koninges halum biade toe haldane, ende hi deer nelle redia, ner riochtis deithingis, bidia 4), soe moet hi habba dae oenferd 5), ende dio asche iecht ende wennen.

Dit is dat aerste landriocht: Dat alle Fresen oen dis koningis Kaerles iesta bisitte, ende aller manna lyk oen zyn ayna bisette, onbiraeweth, hit ne se, dat hi werne 6) thria riochtis thinghis; soe moet er habba dae oenferd des, deer hem er oensprect, zyn ascha iecht, hit ne se, dat hi biade dera fiouwer needschinena oen, deer en fri Fresa aegh toe habbane. Dat aerste needschyn is: Dat him zyn

1) Landen. 2) Haven. 3) O. Iyoedthing. 4) Daginges bieda, Cod. Emm. 5) O. volgt: fan dam, deer hym oenspreckt. 6) Weygere.

bannere 1) nen thingh keth nabbe 2); omdat dat di frana aegh den kerre, hwamme hi toe bannere sette, ende hi self toe laniane, ti a thorpe afte thing ti kedane. Dat is en therp, deer kyndkerstingha sint, ende lykfellingha, e ta thrim afte thinghum. Dae forme: nioghen nachten efter toulifta dei. Dae oera: nioghen nachten eer pingestrum. Dae tredda: nioghen nachten ef sinte Iohannes dei. Soe moet ma afta ban led a vmbre sauwen nacht, al toe sinte Bauonis ende Remigius dey. Deerester aegh ma nen ban toe ledane sonder nede, hit ne se, dat man oen huse sle, ief dat ma wiue oen nede nyme, iesta om bodeldeel. Dat oer needschyn is: Dat him syn fiaenden 3) den wey wrschet habbe, ende hy 't aldeeromme leten habbe. Dat tredde: Dat tet him wynd ende onweder 4) ofnymen habbe. Dat fiarde: Dat hi oen sioecte 5) alsoe siaeck sie, dat hi ti dae thinghe naet komma ne mochte. Efterdam dwe hi alsoe, als him zyn aesga dele toe lioda landriochte.

Dit synt die veer noedzaaken, daer de vrye Frese hem mede beholden mag en onschuldigen, en kooneng Kaarel zette. Soe is hy schuldich vul toe doen, by azege dome, en by schulte ban, en by lude landrechte. Dat sint dre gulden penningen, die zullen also gued wezen, dat men se moege hoeren (van Reddenachtes munte) oover neegen vake huses an een lembekken klinken. Eenen den schulte, en die ander de azege, en den derden den luyden. In MS. Belg. des *Landrechts van Oestf.*, lib. I, p. xxvi.

ONJARIGE KINDER ERVE NICHT TO VERKOOPEN.

**2. [45] Dit is dat oer landriocht:** Hweer soe dio moe-

---

1) Boede. 2) Gekundiget hebbe, MS. Isbr. Niet en kundigde te hove, noch te huse, MS. Belg. 3) Vyand den wech voerstonde myt wichte en myt wapen, MS. Belg. 4) MS. Belg. en omwaddene water. M. Emm. vnewad wetter. 5) Ziekte, sc.: zucht.

der mey her friouna rede ferkaepeth, iesta forwixelat, hir kyndis eerwa, eer dat kynd ierich sie; likath him di kaep, soe halda ne hi; befalt hi him naet, soe fiaer hi oen syn ayn eerwe, sonder stryd ende sonder lioeda schelde<sup>1)</sup>. *Vel sic secundum alios:* Wtoer stryd, wtor stupa, ende wr lioede scelde. Hwae soe dat kynd befiocht, ief bera-weth, op zyn ayna eerwa, soe is hi dae frana sciuldich tiaen merk, dat is een ende tweintich scillinga, ende alle dae lioede aeghen hem ti helpane, ende di frana, dat hi op syn ayn eerwe koeme, deer hy 't eer bi riorchta achte, het ne se, dat hio ed siold habbe, iesta set, iesta ferwix-lath, om derra trira haedneda een, deer hio him dis liuis mey holpe. (Elkers boka habbat: here ief hongher, iesta friouna strydt.) Dio forme need is: Ief en kynd fen-zen<sup>2)</sup> ende fiterath<sup>3)</sup> wirth, noerd wr hef<sup>4)</sup>, iesta suder wr berch, soe moet dio moedir hir kyndis eerwa setta ende sella, ende hire kynd liesa, ende des liues helpa. Dio oer need is: Iesta dae ieer wreeth<sup>5)</sup> wirdeth, ende di hera<sup>6)</sup> hongher wr dat land faert<sup>7)</sup>, soe moet dio moeder dis kyndes eerwa setta ende sella, ende kaepia hyr kynd ku<sup>8)</sup> ende koern, deer ma him dat lyf mei bialerde. Dio tredde need is: Hwanneer dat kynd is alle stocknaken, iesta huuslas, ende dan dio tioster<sup>9)</sup> niewel nacht ende di truch<sup>10)</sup> kalda winter toekomt<sup>11)</sup>, soe faert allermannic oen zyn hoff, ende in zyn huus, ende oen warma<sup>12)</sup> gaete<sup>13)</sup>, ende dat ber<sup>14)</sup>wilde diaer seect des birghes<sup>15)</sup> hly ende den hoella baem, aldeer hit dat lyf

---

1) Schulde. 2) Gevangen. 3) Gebonden. 4) Ten noorden oover zee. 5) Duure tyd. 6) Heta, MS. Emm. et lib. impr. Ende Hera een groote honger over dat landt voerde, MS. Belg. 7) O. volgt: ende dat kynd honger stera wil. 8) O. ku, ende ey, ende koern. 9) MS. Isbr. tioestere nevil nagt. 10) Noord. 11) In de tune licht, MS. Belg. 12) O. waranne. 13) Kaameren. 14) Thet. 15) Bergen.

oen bihalde, soe weineth ende scriyeth 1) dat onierigha kynd, ende wypt 2) dan syn nakeda leda, ende is huuslas, ende zyn faedir, deer him reda sculd iens den hongher ende den kalda niewel winter, dat hi so diaepe ende soe dimme 3), mey dae fiouwer neilum, is vndir eke 4) ende vndir molda bisletten ende bitacht 5), soe moet dio moedir des kyndes eerwa setta ende sella, omdat hio ple ende plicht aech 6), alsoe langhe als hit onierich is, dat hit oen froeste, ner oen honghere, wrfaere 7).

## VAN EENEN UUTHEEMISCHEN EN GEVANGENEN VERKOFTE ARVE.

3. Dat tredde landriocht is: Ief di noerdman anne man nimth, ende hi vta lande fyrfeerd wirt, so hwa so zyn eerwe [42] kaepeth daehwile; als hi weer to lande kome, is dat hi binna tritigha ieer wederkome, soe faere 8) hy oen zyn ayn eerwa, wtior lioeda scelde ende des frana ban, rum schel wessa dat zyn, bi asega dome 9) ende bi lioeda landriochta, ende oenbretzen; ende hwae soe him naerith, iesta wrspeert 10), soe aegh hi dae lioedem ti fulliane mey tiaen lioedmerkum, iij pund dae frana, dat is, 21 scillingen, des koninges bannes. *Vel sic secundum aliquos:* Hwae soe him bifiochte, iesta berawie, op dae eerwe, soe bete hi him twibete; aeck reeck hi tiaen lioedmerk wit tha lioeden, ende 21 punda iens den Keyser, deeroen dae frana toe ieldane 21 scillingen, ende iens den greuwa twa pond, deeraf dae frana 2 scillingen.

## WANNEER EEN DOCHTER OER ARVE, DIE OER MEDE TER BRUUDSCHAT EN VAN DEN HEERT VERKOFT ZAL WORDEN.

4. Dat fiaerde landriocht is: Aldeer faedir ende moedir

1) Berouweth. 2) Wepet, MS. Emm. Wyst, lib. imp. Wist, lib. MS. 4to, pag. 22. Beschreyeth, MS. Belg. O. wyst.  
 3) Dunne, MS. Isbr. 4) Onder eek en eerde, MS. Isbr.  
 5) Bedekt. 6) O. da bihield habbe ende biwaer. 7) Verderve.  
 8) Fare re uppa. 9) O. fry scil wessa dat, bi syn asega dome, ende oenbritsen. 10) O. alleen: meert.

iewath 1) hiara dochter an flette 2) hiara ayn eerwe, ende bio et lat wta lioedgarda 3), mei kaepe, iesta mey wixle, in en oer lioedgarda, ende hir brodir dae iesta redda wille 4), soe moet hio et bishalda mei toulif manna withedum 5). *Vel secundum alios*: Dededum. Ief hy 't aec naet leta nelle dae oentaele, soe aegh hy 't to fellane, mey tiaen lioedmerkum. *Vel sic secundum alios*: Soe aegh hi toe fellane wed ende scolenga, bi sextiga merkum.

#### VAN PELGRIMS LANT VERKOFT.

5. Dat fyfte landtriocht is: Ti hwam so ma land aesketh, soe anderdie di aldera mey rioxter taele, ende sidze 6): Dat land, deer du nv 7) toe thinghe om laedest, ende wr riocht toe aeskest, dat kaepeth ic toe 8) ene romfara 9); ende hi feerde, ief latte ayn wr berch, bede fel ende flaesck, ende dat fia aldeer mey, ende nerde mey dae fia bede siele ende lyf, soe aegh hi efter to farane, ende binna syftigha wikum to bifindane, ende dae lioedem deithingh ti iowane, ende hi weer toe comane mey twam romfarum, ende oen lioeda werf toe brengane, dat hi habbe Goedes bod wrfold 10), ende hi sie mey boke ende mey stoela 11) ti der eerde bifellen, dat aegh hi toe bitioghane mey twam romfarum, ende hi self tredda, iesta mey toulif manna dededum; aldeer mey sie hi siker bi lioeda boede, ende bi frana banne, wtior stryd; hi ne thoer lenghera an werende sitta.

#### BRODERS EN BRODERS KINDER SINT ALLYCKE HEMELYK.

6. Dat sexte landtriocht is: Ieft er tweer broderen sint,

1) Geeft. Iowat, MS. 4to. 2) Fen boedel. 3) I. e. Arve en geld, MS. Belg. Livedgarda, lib. imp. Liudgartha, MS. Emm. Liogarda, MS. 4to. 4) O. dat kera wil. 5) XII eden, MS. Isbr. 6) Quethe, MS. 4to. Queth, lib. imp. 7) Lees: mi. 8) Van. 9) Rumfaranda, MS. Emm. Roemfarende, lib. imp. Rumfara, MS. in 4to. Romipeta, Roemevarer, MS. B. 10) Forfold. 11) Stola, MS. 4to.

ende di oera en wyf halet toe huus, ende [43] toe howe, mei hoerne, mei drechte, soe weddath him faedir zyn, iesta zyn moedir, iesta zyn foermond, riocht suesdeel efter sine deghum. Iesta him syn kind, iesta zyns kindes kyndt, wrlibbe, soe des kyndes aldera ne liwath, soe wol dat kynd dela syns aldefaedirs 1) lawa, iesta aldemoedirs lawa, ende syn fedria 2) nelle, mer queth, dat hi een kne niaer sie, soe aegh dat kynd dat to bitiogane in den lioed 3) garda toluasum, mey achte faedirs meghum, ende mei fiouwer moedirs meghum. Ief him friondena brect, soe moet hi man kaepia 4), deer mey hem swerre, ief him syn fedria dera wille. *Vel sic secundum alios:* Ief him zyn feddria dela 5) ne welle.

WOE MEN GROOTEVAADERS, OEMES EN EDELBOOREN ERVENISSE  
MIT DERDE ZAL BEWYZEN.

7. Dat sauwende landriocht is: Dat ma emis 6) lawa, ende edelis 7) lawa, ende aldefedirs 8) lawa, ende alde-moeders 9) lawa, ende treckninges 10) lawa, halde, wtor stryd, mēi toulif manna dededum. Ieft er emma oensprect mey onriochter taele, dam riochte ma mey twam ded-edum, ende hy bisitte oen zyn eerua, mei alre Fresana riochte.

VAN EEN DOODSLAG SUNDER WONDINGE.

8. Dat achtende landriocht is: Soe hweer so ma ene bannethe 11) werpt op anne man, deer nen dulgh 12) ne

1) I. e. fedria, in MS. Belg. 2) Patruus, fetheria, MS. in 4to. 3) I. e. arvenisse, MS. Belg. 4) Kopen den man, MS. Belg. 5) Jef him sin fetheria daia nelle, MS. 4to. Fedria wrdera wil, MS. Emm. Deeren of hinderen wil, MS. Belg. 6) Ooms erf, oom van moeders wegen. 7) Hereditas proavi. 8) Avi. 9) Aviae. 10) Kindskinderen. Tredknia, lib. impr. Tredkenia, MS. Isbr. Trednengis, MS. 4to. 11) Benethe, MS. Isbr.. I. e. wrike werpt, MS. Belg. 12) Wonde.

haet, ant ma queth 1), dat hi se mey bamen 2) te slayn 3), soe moet hy 's tolwasum oenswerra, ende nen meer oenbreng daya. Ieft er en dolgh 4) is, ant ma des iecht 5), ende des daeddeles bisect 6), soe moet zyn eerf-nama zyn tredknia 7) onleda mith toulif manna withedum 8), soe aegh ma ne toe iuldane, dat is riocht. *Vel sic secundum alios:* Dat achtende landtriocht is: Dat aller erwena lyk mey leda sine tretknia, mey twam dededum, ti daede ende ti dulghe, truch dat hi ne mey coeme fan zyn bloede.

WANNEER YEMAND WONDINGE, OF DOODSLAGE, DOET, OM  
ZYN VRUNT, OF ZWAGERS, WILLE.

9. Dat niogende landtriocht is: Hweer soe di man zyn friound bleda siocht, ende hi oen him fiochta se dulgh, ieftha daed, iesta beede, truch zyn sooch 9), ende hi binna sine tredda kne se 10), iesta soe sues; ief hi deer toe hlaepen koeme, ende fiochte deer daed, iesta dulgh, ieftha beede, soe bete hit di oera, deer hit truch sine sochis 11) willa fochten sie. Ief hi 't beta nelle, soe [44] swere hy 't oen dae withedum, dat hy 't ne dede om alle 12) nyd, ner om nen secka ende slachta; mer aldeeromme, dat hi him helpa wolde; soe bete hit di oera, deer hit oen zyn soch 13) fochten se.

1) Seyt.      2) Boomen.      3) O. volgt: jefsta huinsen.

4) Wonde.      5) Bekent.      6) Verzekerde. O. jeft er een dulch is, end ma biseckt dis daeddeller, end ma dis dulgis jecht.

7) Treddelingen, MS. Isbr. Tredkineng, MS. Emm. Tredknian, MS. in 4to. Tredknia, lib. imp. Tredknige, MS. Belg.

8) Wytlykke.      9) Scoth, MS. 4to. Zaak, MS. Belg. O. buta sine schield.      10) O. kne se, so bete hy 't, di deer hit daen is truch sine villa. Ende jef hy 't beta nelle, enz.

11) Scot, MS. in 4to.      12) Aldne nyeth, MS. Emm., MS. 4to., lib. imp. Olde haetsche zaaken, MS. Belg.      13) Saaken. Scoth, MS. 4to. Soth, MS. Emm. Schield, lib. imp.

DAT DE VAADER NICHT SCULDIG IS TE BETALEN VOOR  
ZYNEN ZOONE.

10. Dat tiaende landriocht es: Hweer soe ma ene bannelhe 1) op enes mannes scalk, ief knapa, werpth, soe moet di hera oen2)swerra mey ene withede 3), iefta di hera ende di knapa bete bede, iefta di scalk dreghe 4) een heet ysern fan dae fonte toe dae altare. Ief di eerfnama nelle dat riocht hera, ner wrsiaen, soe aegh me 'n ti helpane mey sinetroichte, ief mey ketelfanghe, ief mey wieder corbita. Dat is sinetrocht, deer ma mey holpa schel dae eerma als dae rika, dae onedela als edela, iefta mey ene kempa op ti haliene.

Volgt MS. Belg.: De vaader is niet schuldig te betalen voor zyne kinder, van wondinge, of doodslage, of van penen, die in geld gestelt zyn.

ALLE DADE, VAN DIE EEN JARICH MENSCHE DOEN MAG, IS VOL  
BOETE EN BROKE. DAN VAN DUMME BEESTEN EN  
ONJARIGE KINDEREN IS 'T ANDERS.

11. Dat alste landriocht is: Hweer so ma een daeddel werpth op engne man, fan rinderes hoerne 5), iefta horses howe 6), iefta hundes bite 7), fan hoena etzele 8), fan swines tuscke 9), soe moet ma des tolwasum oenswerra oen dae withendum; ferra ne aegh hi toe anderdiane.

[O., IV, 12.]

Soe haet soe di tusk deth, iefta hund, iefta hoern, iefta hoena eetzel, iefta onierich kynd, iefta oers mannes wyf,

1) Benethe, i. e. vindicta, dat is: wraake, MS. Isbr. Wrake warpet, MS. Belg. 2) Ont. 3) Witlycken eden, MS. Belg. 4) Of die knegt tot een heeten vier, MS. Belg.

5) Retheris, L. MS. Alias: scettis. Bovis cornu. 6) Equi unguila. 7) Hundis toske, alias: canis dente. 8) Galli aculeo. 9) Porci fulmine. Tute, MS. Emm. MS. Belg.: Henxtes hove, runders hoernen, hundes bethe, zwynes tanden, hones etzele.

iefta deer ma wrbeck 1) deth, ief hy 't an da withedum wara welle 2), dat hit hem need ende oenwilla dede, soe schel me 't beta mey haeler boete, ende nenne ferda dae lioeden ende di frana. *Vel sic secundum alios:* Haet soe di tusk deth, iefta des hoena eetzil, iefta onierich kynd, iefta oers mannes wyf, ief dat ma wrbec deth mey der hand, iefta oers oenwitenda deda, dae sint tuede boete, ende nen ferda dae lioedem, ner dae fraena.

Ief enes mannes hors, deer hy oppa sit, dulgeth en oer man, soe schel hy 't beta, soe dioere als hy 't selff mey zyn handen deen habbe. Dulgheth dat hors annen man oen dae tzaedere, iefta oen keppele, iefta oen zyn stalle, so ne thoer ma hit beta. Steeth hit oen hereweui, iefta oen tzerckwey keppeleth, iefta oen hofregge, iefta oen smethes dorum bunden, soe schel hy 't beta als hy 't selff deen habbe. Sprecketh hia an twa, zoe schellath wita sauwen hiara bura, hoekra hiara riorchtera spreec habbe. Ief hit komt fan knapa, iefta fan famna, iefta fan hunde, iefta fan katta, iefta fan onieriga berne, dat tet huus ward abarnen, ende zynre bura huus deer [45] fan barnede, soe aegh dat di hera ti betane, mey haluer boete, deer syn knapa deen haet; hia ne habbe deerom ferlern dera sex ledena een: dae twae aeghene, dae twa handa, dae tweer foeten; habbeth hia dera eng wrlern, so ne toer ma firra beta. Dit is riorcht alra Fresana: Hweer soe enis mannis diaer gheelh, wr zyn willa, in enes oers mannis eerwa, haet soe hit deth, dat nis nen raef. Ief ma enre frowa hir fruslan mey wald afkerth, soe scel ma hir beta mey eenre haudleesne. Soe hwam soe ma mey wald zyn haed bischerth, soe is dio boete en haudleesne. Dat sint 8 pond, achte enza ende fiouwertundiste thrimen penning. Soe hwam so ma zyn haed mit walde bisengt, soe

---

1) Achter back, MS. Belg. 2) O. on da helligem bringha wil.

is dio boete tiaen pond, tiaen enza ende fiouwertendista thrimen penning, dat is, 13 panningen ende en half pannyaing.

VAN BOET EN BROKE, ALS EEMAND DEN ANDEREN TO  
HUSE VOLGT. [O. IV, 14.]

12. Dat touliste landriocht is: Haet soe di man fiocht ti oers mans huse, ende di oera him deerbinna wereth, haet so ma dan wtfiocht, dat is sonder boete, ende haet so ma indeth, dat is twibete 1).

13. Dat trettundeste landriocht is: Hwae soe befiocht, ief beraweth, weduwen, ief wesen, iesta walbra 2), dat sint warles bern, iesta hit sint braedghensen 3), deer bi dae walle om braed krepath, iesta ghaeth; disse tryn schel ma dat tribete beta, ende dae lioedem den ferde tribete, bi tiaen merkum, ende tria pund dae frana, dat is 21 scillingen, truch des koningis ban. Ende aller daghena lyck, alsoe langhe, soe hy mey dae onriochta rauwe bisit, zoe schel di frana aller daghena lyk habba 21 scillenga, omdat hio is des koninghes mundele. *Vel sic secundum alios*: [O. IV, 13.] Dat trettundiste landriocht is: Hwae soe weduwen bifiocht, iesta biraweth, soe schel hi hir beta mey twifalte boete, ende twa pond dae frana, om den lioedfrede.

VAN WATERDOOPENE PENE. [O., IV, 15.]

14. Dat fiouwertundiste landriocht is: Hweer so ma

1) Dit is het slot van het 14de landrecht bij O., het begint: So hwa so anderem faert to hou ende to huis, mit een opriuchta fana, ane lioda werd, ende buta frana ban, enis domliachtes deis, so haet so ma deerin, oer hoff ende huis, deth, dat is tuybeet, ende alle, dat ma deerwr deth, of deer needver, dat sel vessa al een ferd ende een beet. Des agen him da lioed en di frana to helpane, omdat him di haudlase to commen was. Hweer so di man fiucht enz. 2) Walberan, MS. Emm. Sunt welboeren, MS. Belg. 3) Bedelaers.

wapeldranc 1) deth, iesta swerta swenghan 2), iesta ma en man bint, iesta onriochte rauweth, iesta ma sonendeis bloedreesna deth, dera eelkerikes boete is fystene enza; ende wol hi besecka, soe oenswerre hi mey fyf withendum ende mey een fiaede.

VAN ARFENISSE OVER DE ZESTE HAND. [O., IV, 16.]

15. [46] Dat fyftundiste landriocht is: Hweer so ma lawa laugeth wtor sex handa, ende dera nen nis, faedir, ner moeder, ner broeder, ner sister, ner bern, [ner] bernisbern 3), dat sint ene onwene 4) lawa, huae soe deer sibbest 5) toe sie, dy nyne se; ief dat aeck ne sie, soe dele se dae friound al like, ief hiu ewenknia 6) se, deer aesgha nyne deerfan, deer hi deerfan aegh, anne pannyngh fan eelker hand.

VAN WEDUWEN EN KINDEREN TO ANDWOORDEN. [O., IV, 17.]

16. Dat sextundiste landriocht is: Dat dio weduwe, ner dat kynd, thoren anderda om land, ner om letar 7), ner omme meentele 8), dat is meenkost 9), deer dae sibsta friound oerem rekath toe goedkost, eer dat kynd ierich is; ielkers schellet hia anderda om alla secken, bi aesga doeme ende bi lioda landriochte.

VAN BEWAAREN GUEDT GEDAAN OVER ANDWOORDEN.

[O., IV, 18.]

17. Dat sauwentundiste landriocht is: Hweer so en man en oerem en gued oen handa, iesta oen hielde, iout, soe is dat alle riocht, dat hy 's hym anderdie weder 10)

1) Wapeldepinge, MS. Emm. Wapeldepene, MS. 4to. I. e. aquae immersionem facit. 2) Swartne sweng, MS. Emm. Swarte swingen, lib. imp. i. e. aquae perfusionem facit.

3) MS. Emm. kind, ner kindeskind. MS. 4to. ni bern, ni bernsbern. MS. Belg. noch. 4) Onwisse lowe. 5) Kanya muge, byknien mogen, bewyzen, MS. Emm. en Isbr. 6) O. lyc sib se. 7) Lethat, MS. Belg. 8) Meytele. 9) Om verdeenst, MS. Isbr. 10) En weder geva.

dis selua deis, deer hy 't weer habba welle, hit ne se, dat tet him dera 1) trira nedena een ofnyme: needraef, need, nachtbrand, nachttiaeste 2), ende dat is dan buurkued 3) ende ghaekuede, dat him se dat gued ofraeweth, iesta barnd, iesta ofstellen 4), ief tiuchtgath, soe ne thoer hy 's him naet andwerdia; hwant nemma toer eens oers gued fira oen plicht nyma toe warien, so hi zyn ayn gued. *Vel sic secundum aliquos:* Haet soe di man oerem iout vppa trouwa ende oppa werde, ende riochte fiamunda, waxt hit, waneth hit, bedem allike ney. Ief hit soe coeme, dat ma zyn huus inbreke, ende zyn goed nyme, ende dat al deermey ferstellen wirth, ief ma den thiaef mey riochte biraedie, soe iouwe hy 't weer, ende framma dae manne dat wederield, ende dat oer nyme di grewa haelf.

VAN EEN WYF NODIGEN, OF VERKRAGTEN. [O., IV, 19.]

18. Dat achtundiste landriocht is: Hweer soe ma ene man bitigath, dat hi ene famna oen nede 5) nimen habbe, ief hi des iecht, soe ielde hi se twede; ief hi bisecke, soe oenswerre hi achtasum oen dae withendum.

VAN VECHTEREN EN HEERVREDE. [O., IV, 20.]

19. Dat niogentundiste landriocht is: Hweer soe dy man an ene herefrede fiocht 6), soe bete hi dae manne mey twifalder bote, omme [47] dyn lioedferde, ende tria pund dae frana 7); om des koningis ban.

GEVANGEN VAN DE NOERMAN. [O., IV, 21.]

20. Dat tweintich[ste] landriocht is: Ief di noerdman nimt enen man, ende hem syn ontanckes via lande ferith, ende oen huc thorp feerth, ende hi scaeda deth, dat hia

1) Hem der drie noodzaaken. 2) Thiuwethe, MS. Emm.  
Deeft, MS. Belg. 3) Burkuth, MS. Emm. Kundich.

4) Deeftlycken, MS. Belg. 5) Verkragt, MS. Isbr. En  
wyf needet hebbe, MS. Belg. 6) Bevecht. 7) I. e. schulte,  
MS. Belg.

torp barneth 1), iesta man slaeth, ende haet hi eerghis deth 2); als hi inlandes koemt, ende dat ma him det toesit oen lioeda ware 3) ende oen bannena 4) thinghe, soe spreect hi, dat het alsoe se, deer naeth hi oen britsen, her scelta ban, ner aesga doem, ner koningis frede, ner lioeda frede; hwant hi dede als him syn hera baede, dae hi syn ayna scalck was. Di scalk 5) sculde dwaen als zyn hera baed, truch syn liwes willa; soe schel hit zyn hera al beta.

VAN BEZIT LANGER JAREN EN PRÆSCRIPTIE. [O., IV, 22.]

21. Dat 21. landriocht is: Hwam soe ma land toe aesketh, soe anderdie di aldere, ende sidze: Dit land, deer du nv toe aeskest wr riocht, ende mi toe thinghe omme laedest 6), dat liouweden mi mine aldera 7), ende queda, ief sidza, hwana hit him come; ief ma hit wyst, dat ic hiara naemna scel, ick namne se wel; deelt hit mi di aesga aec ti ene witede, dat dwee; ferra ne thoer ic anderdia. *Vel secundum aliquos:* Ief ma hit wyst, dat ic hia namna scel, ic namne se wel; dat eerwe heden mine ioldera ana werrum; soe schel hit tioga en ald grehwyt man, dat hit zyn aldra oen werrum hede, ende hi scel 't self swerra, dat hy 's nae werlas ne were; aldeer mey moet ick myn eerwa bihalda, wtor stryd, mey twam dedum.

VAN VERBETERINGE EENES EEDELES WYVIS. [O. deficit.]

22. Dat 22. landriocht is: Een edelis 8) wiuis wetma, dat sint achte pund, ende achte enza, ende achte pannyangen. Hokra hiara sinena soe langh liuwath, soe moet hi habba thria sletene oen, an zyn ommecleed, mantel

1) O. volgt: jefta wyf nedet. 2) O. volgt: ende als hi dana flucht, jefta dat hy leesd wirth. 3) Luyde warve.

4) Heyde tynge. 5) Scalkheyd. 6) To tinge om brengst, MS. Belg.

7) O. volgt: myn aldfader ende myn aldmoder.

8) Hethelis wivis, MS. 4to. Athes wiues weetma, lib. imp. Ethe- lis wiues, MS. Emm. Edele wyves wedtma, MS. Belg.

ende kersna, ende op enen stoele sitta, ende op ene kessene; di stoel schel wessa scethath, ende dat kessen schel wessa reppeth; deer ne moet oen wessa golt, ner suluer, ner palef; dit schel wessa alle werdis werd achte pund, ende achtene enza, ende 8 panningen, dat hio hire edele bitalia moege, ende dat gued [48] daya moeghe.

VAN EEN ZWANGERE VROUW QUAALYK TE MISHANDELEN.

**23.** Dat 23. landtriocht is: Hweer soe en wyf is oen-fochten, ende hio mey eenre berde is, ende hioe eer deen nabbe dulg, ner daed, ner daedlika bloedreesna, ner bloederennanda deda, ende hio alsoe fyr wrewelad se inor dae benena 1) burch, dat dio berde 2) bilewen se; ief hy 's iecht, soe aegh hi 't toe betane mey ielde ende mey wrielde, als dae lioeda lowath, ende dat wrielde bi toulif merkum, ende hir liues bote bi sauwen 3) ieldem, iesta achte pund, ende achte enza, ende achte panningen; ief hi aec bisecke, soe sikrie hi him mey toulif manna wit-hendum, iesta hi gunhe niogen scara. Ief hi dera ordelen 4) dwae nelle, soe wise hi him ene swirdkempa 5), ende dat schel ma binna etmulum 6) bifiochta 7).

VAN MOERDBERNERS.

**24.** Dat fiouwer en tweintichste landtriocht is: Aldeer ma anne manne bitigeth, dat hi nachtis habbe faeren, mey barnenda brande ende mei gliender 8) coele, toe enis

1) Binnena, lib. imp. Benene, MS. Belg. 2) Berthe daed se, lib. imp. That thio berthe bilewid se, MS. 4to. 3) Saun, lib. imp. Sawen, MS. 4) Nander, MS. 4to. Nenthera, lib. imp. 5) Bereschinka kampa. O. berschinses kempa. 6) Trim etmulum, lib. imp. en MS. 4to. 7) O. volgt: jefta een soen dvaen, als vise lioed quaed, deer godlic, ende nadelic, ende eerlick se, ende riuchtelick. [Fan trowa ende fan wirde ward himelyck stift, ende af wirde ward et aeck forfold. Also waerd dat aeftre oen eerdrike.] 8) Glanda, MS. B. Glede, MS. Emm. I. e. met vuurige kole, MS. Belg.

sikeris mannes huse, ende nimth 1) im of zyn goed, deer hy sculde den lichama mey feda ende der siele mey reda 2); ief hi bisecke, soe schel hi et aller herna lyk zyn landtriocht ontfaen, ende strida mey ene bereschincka kempa, ende dyn fyfta om den herdstaeda 3); werth hi mey riocht wrwonnen, soe aegh hi zyn haud ti lesane mey toulif merkum, ende oer toulif merc omme dyn herdstaeda; wirt hi mey dae mara riocht wrwonnen, ende dae manue zyn goed ti ieldane mey twifalda ielde; ief hi iecht, soe iulde re dae manne zyn gued mei ielde ende mey wrielde, aldeer wt ti ieldane tria merck dae hollighum, op dyn frana altaer, omme dyn bannena frede; tria merc dae lioedem, omme dyn lioedfrede; tria merc dae scelta ende dae aesga, omme hiare ban ende hiare sibbe 4) vndslitande se. Ief hit aec mey witum ende mey wirdem biraedat wirde oen lioeda waere, dat hi ene erra deda 5) ester der oera deen habbe 6), soe sette dat di aesga by zyn wysdoem, ende dae lioede ney hiaere riochte; soe is 't ester, et aller herna lyk 7), en merk, ende dio fyfte et ta herdstaeda; alsoe bete hi dae lioedem hiara frede.

MS. Belg.: Is 't de handdaadige daar neen to zegt, soe zal he up de veer hornen des huses, ook op de vuurstede, sich met kampvechtinge weerden. Dit is na verandert, dat men hem sette in stokken en blokken, en pynigde hem, tot hy 't bekende.

1) O. baernt, deer hy haeth to hou ende to huis, oen werrum, jefta oen werre. 2) O. volgt: jef hi des iechtan se, soe comme hi it ta flower hernum, mit tien merka weda, ende domje dae lioden; ende it ta herdsteed mit synre haudlesen, ende ielde dae manne syn gued twifald ield, als hit syn buren mit him oenbringa willed. 3) Herdsteede. 4) O. stwe. 5) Erra moerd, lib. imp. 6) O. volgt: dat hi dat vreke, ende dat moerd deen habbe, om een andere deda, so scheda dat di aesga enz. 7) Herna lykere, MS. 4to.

**Zevende Deel.**

[O., VIIe. deel.]

[49] HYR BIGINNETH DAE SINNETHRIOCHTEN. [O., VII, 1.]\*)

1. Dit is sinnethriocht. Als di 1) bispkop syne sinneheda welle 2), ende 3) hy zyn boda in dat land seynt 4), soe

\*) De inleiding bij O. ontbreekt in dit handschrift. Wij geven dezelve daarom hier:

Cum praesidere debet decanus in synodo, accersitis ad se assessoribus, prius dicat antiphonam: Veni Sancti Spiritus, vel: Emitte Spiritum coelo Deus, qui cor. Deinde quaerat a circumstantibus, si sit tempus synodalia exercendi, quibus consentientibus, sic inchoat, voce Teutonica: Alle da, deer to disse Godeshuse to sind here, da ladie ic foerd, dat se to sinde comme; jef ma se oenspreckt, dat se sindelic anderde. Ferd ban ick mi selm, ende mine mannen, ende alle mannen, to da sinde, ende fan da sinde; fan da huse ende toe da huse; dat enich man oederen wald, iefta onriucht, dwe, dat wrbiede ick bi da banne. Ferd ban ic disse Godeshuse, ende alle Godeshusen, oen alsodena guede, als redelick in dine wethem heert, ende riuchtelic in commense; dat him nimmen deeroen dwe wald, iefta onriucht, dat wrbiede ick by dae banne. Sindslitane wrbiede ick. Wnhlest wrbiede ick. Alle deerwe soen wrbanne ick, afterdam, dat hit toe claghe commen is. Da fogeden to disse handsto, ende to da capellen, deer hyr wtmaked sint, dae ladie ick foerd ende monia se bi dae eede, deer se sworen, da ma se thoe foegheden kaes, ioff dit Godeshuis ende disse capellen, deer alhyr wtmaked sint, alsoe tacht ende timmerad se, oen howe ende oen hoffwerum, oen yrsen ende oen eke ende oen tecke, oen doerem ende oen drompelem, oen boeckum ende oen byldem, oen tzyelken ende oen corporalen,

1) Sa thi.      2) Ketha wol.      3) And.      4) Inna Fres-lond senda.

scel ma zyne sinneth sex wiken 1) eer keda, eer me 'n 2) halda. Soe scel hi 3) self comma 4), ief hi mey, ende ief hi naet 5) mey, soe scel komma 6) zyn korbiscop 7) mey brieue ende mey insigele, ende mey ena geldena fingerline, ende sidsa 8), dat zyn hera soe siecek 9) sie, iefta zuder wrberch 10), dat hi toe dae kette 11) sinneth naet komma ne mochte 12); soe schel zyn 13) korbiscop alleraerst synnedia op dyn 14) wrherigha, deer di 15) decken wrherich haet brocht, tria iefta ende nioghen synneden 16).

FAN DIS DECKENS DEENICHEED. [O., VII, 1.]

**2. Di decken scel wessa fri ende Freesch 17)**, ende

oen gharem ende oen alterlecken, ende alle secken, deer dae heren dae presteren thi dae Goedestyenst byhoeff sint, dat ienna se onbanplichtich se. Alle daeienna, deer to der haudstoe, iefta to dae capellum, deer aldeer wt tacht ende timmerad se, eniges ieldis schieldich se, ina waxschot, ina buterschot, ina deeckma, ina minra schot, iefta ina mara schieldum, deer monie ick alle lioden to, dat se disse Goedeshusem hiara schielda, eer der clage, bitellie, alsoe fyr so se onbanplichtich willet bliwa. Deinde provocet scabinos; cum venerint, dicat eis: Ick monie io bi da ede, deer y sworen, da ma io ti da riuchta kaes, ende bi iuwer selvis sele, dat y da wird sidse ende da leyne lete, ende wrogie ws, haet y witen, deer wrogelick is; se hit oen britsen fyra and anbetta, manslachten, hoerdom, iefta wrhoer, wiliga, iefta tawerie. Hwa so byiouua lioden, iefta wida lyoden rawet, iefta onfuchten habbe, dat y se ws foerdbringe. Bi disse selua moninge so monie ic al iuwe lioden by da ede, deer se da Himelkoningh toe hulde sworen, ende bi hiara seluis sele, so haet so hia bet witen, dan ienna, dat se 't ienna bringe ende ienna ws foerdbringe. Alle falsche clage, ende alle onriuchte wroginge, da wrbiede ick bi da banne, ende spreck, deer bi-hoef se; ende wi willet iern riuchta, als wi best connen ende mogen.

- 1) Wikum. 2) Ketha, eer ma 'n. 3) Scol re. 4) Kuma.  
 5) Naut ne. 6) Scol kuma. 7) Wielbisscop. MS. Isbr.  
 8) And quetha. 9) Siack. 10) Efaren. 11) Tho da ketha.  
 O. setta. 12) Nout kuma mey. 13) Sa scol thi. 14) Oppa  
 thena. 15) Ther ti. 16) Synethan. 17) Frey and Fresic.

fulwied 1), ende zyn riocht oenferlerren, ende enes leka sen 2); soe aegh di haedprester dyn synneth toe kedane, ende dae lioede als 3) huusmanne toe sekane 4). Als hi dan tre daghen synnedeth haet 5), soe schel hi anne decken setta, ende him zyn ban bifella bi trem 6) scillengum; soe schel ma des dekenes synneth tweintigha nachtem eer keda, eer me 'n 7) halde. Nv aeghen dae lioede 8), dae eedswaren 9), toe settane; dae schelleth 10) wessa fri ende Freesch, ende fulbern, ende alsoe hendedich 11) fan goede, dat hia dis biscops ban beta moege, ief hit oen him falt, ende hiara riocht onferlern; soe aegh him di haedprester ende dae lioede ti nomiane 12) ende toe tzesane, ende oen den synneth ti brengane. Nv aegh him di decken an fara dae 13) banne ti edane 14). Als hi dan dyn eed swerren 15) haet, soe aegh him di decken dat ferdeban 16) ti dwaen, dat him emma 17) aet quades 18) sprecke, iefta dwee, omme zyn wroghene. Nv scelleth dae lioede dyn frede sterchia 19); soe schel him di decken monia, als 't sinnethriocht wyst; soe aegh hi toe achtiane weer zyn prester, ende weer syn buren, her hia des aet wite, deer ma mey rochta wroeghia

- 1) Wiget, i. e. welgeboren. O. volgt: ende fulre berthe boeren. 2) And geen papenkind. MS. Isbr. 3) O. alle.  
 4) Kethane. 5) Het halden. 6) Thrim. 7) Er ma ne.  
 8) Tha liude. Kerkvoogden en regters, MS. Isbr. 9) Ethsworan. 10) Tha sken. 11) Rycheftich. O. hioechdedich.  
 12) Kiasane. 13) Tha. 14) Ethane. 15) Swern. 16) Freethebon. 17) Ammer. 18) Eweles. 19) O. eindigt aldus:  
 Hit ne se, dat hy 't habbe forwrocht mit sine handem, iefta mit sine monde. So aegh di huisman sine seluis deda to witen, ende fyf synre buren to folgien, haet hi da eedsuara deen habbe, als hi naet blicandis ne haet. Soe schil di eedswara bi da laden laya, ende bi dae boten, als een oer leeckman. Soe ne schil di eedswara naet wrogia, hi ne habbet achtet mit syne prester ende mit sine buren.

\*

moeghe. Soe schel hi oen fulla synnede wroghia , deer him zyn prester ende zijn burem redath.

FAN DIS DECKENIS WROGINGA. [O., VII, 2.]

3. Ief di decken enigen man aesketh, bihaelf dis eedswara 1) ende des presters wroghinge , soe ne thoer hi her iechta , ner bisecka 2).

[50] FAN DIS EEDSWARA WROGINGA. [O., VII, 3.]

4. Ief di eedswara enigen 3) man wroeght 4) omme sibbe, ende hi dat sib naet birecknia ne can , so is hi banschyldich.

FAN FIRA. [O., VII, 4.]

5. Ief hi enigen man wroeght om sonendeis fira , soe is di 5) fria Fresia niaer op dae 6) helghum ti oenswerrane tolwasum, dan hi aeghe enich ban beta, iesta enighe hermschere ontaen , ief hi oenschiuldich is. Sinte Maria fira alsoe. Aller Goedes helghena alsoe 7). Apostola fira also. Ende sinte Laurentius alsoe.

Sante Maria and sente Michaelis, and alre helegera missa , and alra apostola fira , and sente Laurentius fira. MS. 4to.

FAN MOERD. [O., VII, 5.]

6. Ief ma anne man wroeght om oennaemd 8) moerd , dat by 't an da wiue deen habbe 9), soe moet hy 's tolwasum oenswerra , ief hi onschiuldich is.

FAN REESRAEF. [O., VII, 6.]

7. Ief di eedswerra enigen man wroeght om en reesraef 10), so is di fria Fresia nyaer tolwasim op dae hel-

1) O. volgt: iesta di prester iesta ander lichte liued, so ne thoer ma da virden neen andert iowa, hodder to iechtvird, ner to seckwird, ner to nene weervird comma. Aldus is 't sindriucht aller Fresena. 2) Saka. 3) Thi ethswara enge. 4) Wrogat. 5) Is ti. 6) Niar an tha. 7) O. Sinte Micheel ende alle Godes heiligen alsoe. 8) Onnamad. 9) O. volgt: ende hi des bisecka wil. 10) O. ief hi bisecka wil.

ghum toe oenswerren, ief hi onschieldich is, dan en haegra ordel toe ontfaene.

FAN ALTERRAEF. [O., VII, 7.]

8. Ief di prester, iesta di eedswara, enighen man wroeght, om en alterraef, ief hi des bisecka welle truch zyn oenscelde, soe aegh hi dis tolwasum ti oenswerren.

FAN PRESTERA CLAGHE. [O., VII, 8.]

9. Ief di prester bitigeth ene manne 1) mey syn fria foghede, dat hi ne raweth habbe lessa, iesta mara, als hy 't achtia welle 2), ief hi bekant, soe schel hy hem sauwenbete beta, iesta sexasim oenswerra.

FAN DES LEKENA CLAGHE. [O., VII, 10.] 3)

10. Ief di leka bitigeth dae prestere eenre quader deda, zoe schel hy him mey zyn fria foghede mey en eed oenswerra 4).

FAN WRHERICHNISSE. [O., VII, 11.]

11. Ief di decken anne man aesketh, deeromme, dat hy sine sinneth soe socht nabbe, als hi mey riochta sculde, soe schel hi him sexasim oenriochta, iesta ban beta.

FAN DAE AERSTE DEY. [O., VII, 11.]

12. [5J] Ief hi him des aersta deis bitigeth, dat hi him wrherich se, soe aegh hi him sexasim ti oenswerane, iesta dae ban beta. Des oera deis alsoe. Dis tredda deis is di decken 5) niaer him mey twam paepem ende mey fiouwer leekmannem toe betiogane, dan hi dae dedleda ti biadane.

FAN DA FIARDA DEI. [O., VII, 11.]

13. Hwae soe dae tre daghen herich oen synnethe sten-

1) Lecmanne, MS. 4to. O. leeckman. 2) O. biwirda wil.

3) O. VII, 9, ontbreekt hier, en luidt: ief dy leka da prester een faxfangh deth, so schil hy 't saunbeet beta, iesta toluasum on-riuchta. 4) O. toe sikerien, iesta eenbeeth beta. 5) O. ieff hy him dis bitiget, dat hy him dis tredda deis wrherich se, so is di decken, enz.

zen haet, soe ne thoer hi des fiarda deis her bod, ner ban, tielde.

FAN WRHORE. [O., VII, 12.]

14. Ief di decken en wyf aesketh, ende hir dis bitighath, dat hio hir man wrhorid habbe 1), ief hioe dis bisecka welle, soe wol hir dio 2) paepheed ende wise leeckmaen 3) fynda en handordil; soe steeth hir 4) aefta man, ende seyt 5), dat hio sie onscoldich 6), soo is hi 7) niaer mey een ede hir 8) toe sikriane, dan hio dat ordel thoer oengaen 9). Ende ief hi hir naet 10) sikria nelle 11), ende hir God ende ordele siciat 12), soe aeg se hir aefta man ti him 13) ti nimane. Ende ief hioe 14) hir barnt, so moet hi se leta, ief hi wille, iefta ti him nima, ief hit him di wisa biscop reth 15).

FAN DAE NEEDSCHYN. [O., VII, 13.]

15. Ief di decken enigen 16) man aesketh, ende hi deer naet toe anderde nis 17), ende hi syne boeda 18) deer sant, ende dat needschyn 19) deer bioth, ende queth, dat hi soe machtich 20) ne se, dat hi toe dae kette synnede aet komma mochte; iefta hi wr en vnwad weeter 21) were, eer di sinneth keth warde, ende hi dat op da hel-

1) Herene aefta man forhorid have, MS. 4to. O. dat hio een man to wrhoer habbe onder her aefta manne. 2) Wel here thio. 3) And lecliude. 4) Steit here. 5) Anda queth. 6) Se onscildich. 7) Is ti man. 8) Ethe hia. 9) Onagaen. 10) Naut. 11) Ne wel. 12) O. So schil hio self oen da ordel sikeria, ende ief se God sikered, so aeg se, enz. 13) Wether. 14) Hia se ac. 15) O. so aegh hy dine ker, hor hi se hangie, soe hi se haudie, so hy se drinse, so hi se baerne. So moet hi se fiarda kest, iefta toe him nima, ief hit him di wisa prester reth, enz. — So ach ti man thine kere, hother hi se haudie, so hi se sette, so hi se wither nime, ief hit him thi wisa biscop ret. 16) Enge. 17) Askat, and hi ther naut toe andwerde. 18) Sendelboda. 19) Nedschin. 20) Magande. 21) Wid weter.

ligum swerra wella 1), so ne thoer hi hine ferra wrfaen, dan dine nesta synnede 2).

FAN DAE FIARDA IEER, DEER DI BISSCOP KOMT. [O., VII, 14.]

16. Ief binna dae trem 3) ierum dae decken emmen 4) wrherich wirt 5), soe aegh hine des fiaerda ieris dae biscope toe brengane, ende di decken nen man toe ban ti dwane. Soe aegh di biscoop des fiarda ieris op dyn wrheriga alleraerst toe synnediane 6), alle dae tre daghen 7), ief hi ne eer bikanna welle; soe aegh him di biscoop efter him ti ladiane 8) toe dae 9) stoele toe Vtrecht, deer aegh him di decken toe ladiane. Ief hi deer naet komma nelle, soe aegh hine des fiarda [52] ieris 10) ti banne toe dwane. Ende ief hi dan in dae banne sterft 11), soe aegh him nen prester ti bifellane, ner nen liacht wr ti barnane, ende nen missa 12) wr toe siongene, ende nen crioes wr ti dragane, op nen hof ti lidziane; zyn goed heert oen koningis werre 13).

FAN DAE BARNE, DEER MA NAET IECHTA NELLE. [O., VII, 15.]

14) 17. Ief en man tilat enes bernis an ene wiue, ende hi des naet iechta nelle, als hit bern is, soe aegh hioe hir wed to iowane op dyn, deer hioe 't opseit, eer hit aeghe enich prester cristen toe dwane 15).

FAN DER VROUWA AESKINGA. [O., VII, 15.]

18. Ief dat wyf aesket enen man oen dae synnede,

---

1) And hi tha uppa tha helegum wel brenga. 2) Ovifan, so tho tha nesta senethe, ther hi alder halda scil. O. volgt: deer hi aldeer halda schil. 3) Thrim. 4) Amma. 5) Worth. 6) Senethia. 7) Dagan. 8) Lathia. O. volgt: toe trim tzierkum, aldeer hi dine sind halt; ende ief hi se wrherich wirt, so schil him di biscoop efter him laya to da stoel toe Vtrecht. 9) Da trim kerkum, alther hi sine senith halt; an ief hi this alles wrherich wirth, so sal hine thi biscoop, enz. 10) Deis. 11) Sterth. 12) Pater noster. Ook zoo bij O. 13) Ther hi hauit, that zal an hofwara allegather. 14) De pueris illegitime natis. — Hier houden de aanteekeningen in het MS. op. 15) O. toe depen.

ende queth, dat hi des bernes faedir se; ief hi dan queth, dat hi hir nae toe wiue ne wonne, soe is hi niaer oppa tolif scerum him ti sikriane, dan hioe se op him ti bren-gane. Ief hi him barnt, soe aegh hi dat kynd toe ontfene, ende den menaeed ti festiane, ende dae ban ti betane.

FAN DAE WIUE, DEER NE MAN AESKET IN DAE SINNETHE.

[O., VII, 16.]

19. Ief en wyf hir aefta man aesketh oen dae bannede synnethe, so aegh him di decken mey ladenghum ti anderde ti brengane, ief hi mei. Ief hi besecka welle, so is hi niaer him ti winnane mey aefta tioge, ief hioe 't haet, dan hi se dera aeftingha ti beseckane. Ief hi dis riochtis allis wrherich wirt, soe aegh hio dyn frede oen dae goede.

FAN DERA SCHERENA ORDIL. [O., VII, 17.]

20. Dera scerena ferstis, ief ordel, is twae ende fiouwertich nachta, ende di man ti siner haedstoed to commane, mey syn fioere ende mey yserne, mey sockum ende mey waxe. Zyn ambocht ti herane, witath ti nimane, lichtmissa ti herane 1), ordilwiengha ti winnane mey twam schillingum, ende dae scara in der tzercka toe gaene. Ende aldus 2) wr nacht ysern ti draghen, zyn ambocht toe herane, Goedis lichaem ti nimane, ordelwienga ti winnane mit [53] anne scilling, ende dat in der tzercka ti dragane. Nv scel ma dae hand scouwia deis tredda deys, di prester ende sex maen mey him; fiouwer fan dis mannes halum, fan dis deckenes halum 3) di prester ende tweer man mey him; ende ief hia aet kiwat 4), soe sint niaer dae fiouwer dae hand ti helane, dan dae tre ti wrbernane, hit ne se, dat dis alle dio meente hlia 5) wille.

---

1) O. lycmissa toe capiane. 2) O. handyrsen aldus: wr nacht to dragene, sine lycmissa to herane, corpus Domini to nimane, ordelwyenga toe ienst een to winnane. 3) O. flower fan dis halum ende tween fan des wiues halum. 4) O. Sanet. 5) O. anders hlya.

## FAN DAE DEECKMA DIS GODISHUUS. [O., VIII, 1.]

21. Dit is riocht Hweersoe en wiad sto is, ende di prester wiedheftichne alter haet, ende deer lykfellingha ende kyndkerstenengha sint, soe aegh dera elkerlic zyn deekma toe iaen ti dae Godshuse, deer hi binna setten is 1).

## FAN DES BISCIPOS SINNETHE. [O., VIII, 2.]

22. Dis fiaerda ieris aegh di bispot toe synnediane, ief hi in 't lant komt. Ende zyn sinned schel al huusman seka; ief emma dae decken 2) wrherich werden is binna dae trem ierem, soe aegh di bispot alleraerst op dine wrherigha toe synnediane. Ende ief di bispot des fiarda ieers naet en komt, soe aegh di decken 3) des fiarda ieris toe synnediane, als hi dae oera thria dede 4). *Vel sic secundum aliquos.* Dit is riocht. Dat aller prestera lyk aegh sine gaen ti bisynnediane tria ieer, vnt des bispots synneth komt, mey mara riochte, dan ma eniges deckenis ban tielda toer, ief prowestes. Dis fiarda ieris aegh di bispot toe synnediane, ief hi in 't lant kommt; ende zyn sinneth schel al huusman seka. Ief emma dae prester wrherich is binna dae thrim ierum, soe aegh di bisscop alleraerst deer wr ti synnediane. Ief di bisscop dis fiarda ieris naet inkomt, soe aegh di prester des fiarda ieris toe synnediane, als hi dae tria dede, vnt di bisscop in dat land compt.

## FAN DAE PAPENA TIAENSTE. [O., VIII, 3.]

23. Dit is riocht. Dat dae kapillapapen dae biskeptiania scellet mey dae haedprestere, aldeerney 5) dat hiara gued toelat. Soe schellath hia den tiaenst dwaen, of dae

1) O. volgt: Deer aegh aller presterna lyc toe syndiane tria ieer, alont dis bispots jeer commet, mit mara riucht, dan ma dis deckens ban hera thoer, iefta dis prouestes. 2) O. prester.

3) O. prester. 4) O. volgt: eer di bispot coem. 5) O. al bi dio.

deekma, deer hia nimath; ende di, deer nen deekma oenfocht, di ne thoer nen tiaenst dwaen.

HWAE WS SINNETHRIOCHT IOWE. [O., VIII, Voorrede.]

24. Dat [54] synnethriocht iouwe ws di pauwes Leo, ti Rome, ende heet, dat wy 't alsoe feste hilde, als wy den Kerstena namma halda wilde, ende wy dae suderna riocht herich were. — Hwant wy Fresen alle noerd heerden, ende alle heiden weren; ende heet dat wy 't aldus helde I).

FAN DIS BISSCOPS COMSTE. [O., VII, 1, en hiervoor § 1.]

25. Als di bispop in dat land comma welle, dat hi sine synneth keda sculde sex wikum, eer hy komma wolde. Soe sculde re self komma, ief hy mochte; ief hi naet mochte, soe sculde inkomma zyn korbiscop, mey brieue ende mey insigele, ende mey ene geldena fingerline, ende sidza: dat zyn hera alsoe sreeck sie, ieste suder wr birch, dat hi ti dae ketten zynnede naet komma ne mochte; soe schel zyn korbiscop alleraerst synnedia op dyn wrherigha, deer di decken wrherich haet brocht tria ier ende niogen synneden.

FAN DAE DECKEN. [O., VII, 1, en hiervoor § 2.]

26. Di decken, deer in Freeslande decken wessa schel, di schel wessa fry ende Freesck, ende fulwied, ende fulre berde bern, ende eens leka sen. Hi schel habba anne eedswara, alsoe ra ende alsoe rike, dat hi dis biscopis ban beta moege.

FAN DAE DECKEN IN FREESLANT. [O., ontbreekt dit,  
maar zie aldaar VII, § 1.]

27. Di decken oen Freesland di schel him oenlidza zyn ban fan dae biscope, dat him emme dwee wald, iesta onriocht, hine scel beta dis biscopis ban, ende twifald zyn eedswara zyn boete, hit ne se, dat hy 't wrwrocht

1) O. ontbreekt deze laatste zinsnede.

habba mey zine handem, iefta mei syn monde, soo aegh di huusman sine deda toe witatane 1), ende fyf zynre bura fulghi hem, haet hi dae eedswara deen habbe. Is hi naet blikendes haeth, soe schel di eedswara lida bi ladem ende bi botem, als dae oera lekan. Soe schel di eedswara naet wroga, hi ne habbet achtet weer zyn prester ende weer zyn gan.

FAN DIS DECKENES WROGINGA. [O., VII, 2.]

28. Hwat soe di decken wroeght, iefta oer liochte lioede, so ne thoer ma dae werdem nen andword iaen, her to iechtwerde, ner to seckwirde, ner to nener wederwerde komma. Aldus is 't synnetriocht alre Fresana.

FAN DAE TZERCKWEY. [O., VIII, 3.]

29. Hoe schel ma riochta?

Alleraerst deer ti claege komt, als ter wrwonden 2) is di lykwey ende di [55] tzerckwei, dat hi naet is fiouwer foeten breed, mollisfoeten; dat dae fiouwer moeghe den fyfta toe tzercka dragha, den dada ti der molda bifella, den heidena Kristen dwaen. Dat schel ma dwaen al nei dae riochta riochte, of ney dae graeta Godis medium 3); deer ne sint allegaer nen laeda wederset.

FAN DAE TZERCKWAGHEN. [O., VIII, 3.]

30. Weer 4) schellet wessa emmermer rekin ende rede fiouwer wagen ti dae Goedishuse, dae quica ende dae dada, hit ne se, dat hit stande bi ene herewei, soe mey wessa herewey ende lykwey ende tzerckwei al een wei; iefta hit stande an stedes owere, dat ma moge koma mey scepes borde ti dae wiade Goedishuse. Aldus is 't sinnethriocht aller Fresen.

FAN STRYDE IN DER TZERCKA. [O., VIII, 4.]

31. Als dat stryd is in ontyd oppehewen an Cristis moer-

1) Lees: witane. 2) O. wrworden. 3) O. dat sel ma riuchta al nei da riuchte, iof ney grata Godes nedan. 4) Lees: Deer.

ne, ende an Paescha moerne, ende an Pingestra moerne, in der tzercka, dat tet hollige corpus Domini britzen is, dy tzelck stort is, ief di holliga funt stirt is, ief britzen, dae holga birant, di prester ti dis bloedis wtgette 1) slain is, zoe is deer britzen sacrilegium ende emunitas, soe is di engel ire; soe scel ma om dae epenbeerlika sonda dae hermscere ontfaen, ende da allerhagista ban beta mey twa ende sauwentiga pundem agrippischere pannenga; dech schelleth dae Fresen der nedena niata, deer Widekin, di forma aesga, deelde ende her Deric 2) efter biscreef bi des paues hengnese; dat deer emmer sculde gaen wr hals ende wr haud, di pannyng, deer et ta monte nia is 3).

FAN TZERCKSTRYDE. [O., VIII, 5.]

32. Hweersoe fochten is in dae Goedishuse, ende deer naet blikendis nis, ief ma hit bikana welle, soe scel ma dae ban beta mey tria ende sextiga scillingen. Ief ma 's him bitigath, ende hiae 's naet scildich ne sint, her hit zyn faxfengen, soe duststeten, soe dustsleken, dustwerpen, dustscewen, so is di huusman niaer him ti sikriane twa ende sauwentigasim mey zyn fiouwer factum oen dae helghum, soe hy daye senith ende ordil ende enich vntioch; ende hi dat bete, deer hi naet deen haet.

FAN RAWE BINNA DIS WEDELIS WERPE. [O., VIII, 6.]

33. Hweerso ma [56] clageth, dat ter faeren se inordes wedeles werp, ende deer dio helge wiade eerde epenad is, ende deer een reesraef deen se, ende deeroen britzen se sacrilegium ende emunitas, soe ne thoer ma dera haege gretene nen andword iaen, hit ne se, dat ma swigie sacrilegium ende griete emunitatem, soe scel him ordil ander wisa en paepa ende tweer leken fulgia; soe is ma niaer tolwasim oen dae helghum toe onriochtane, dan hi

1) O. wtryn. 2) In het MS. herderic, aan elkander, men oordeele zelf. 3) O. volgt: Aldus is dat sindriucht aller Fresena.

aeghe te daiane senith ende ordil ende enich oentioegh. Brect hem dera ladena, soe is hi dis reesraues al sculdich, soe schel hi om dae sciolde ende om dae sunda dae hermschere ontafen, ende dae ban beta mey twa ende sauwentigha scillingen, ende dat reesraef sauwenbete beta. *Vel sic secundum aliquos.* Ende dat reesraef beta.

FAN DIS PRESTERS CLAGHE. [O., VIII, 7.]

34. Hweersoe di prester clageth, dat hi bifochten sie op dae fria fielda, ende oen him britzen zie sacrilegium ende emunitas, so ne thoer ma der haega gretene nen andwoird iaen, hit ne se, dat ma swighie sacrilegium ende griete emunitatem; soe scel ordel andert wisa en papa ende tweer leken, soe is ma niaer an da ordele 1) tolwasim ti ontriochtene, dan ma aegh to daien senith ende ordil ende eenich oentioegh. Brect him dera ladena, soe is hi al sciuldich, soe schel hi dae ban beta mey twa ende sauwentigha scillingen, ende dae papa sauwenbete.

FAN DIS PRESTERS CLAGHE OM ZYN GUEDT. [O., VIII, 8.]

35. Hweersoe di prester clageth om zyn faedirs goed, iefta om zyn onbannena goed, soe schel ma him des forma deis anderdia, ieft ma wille; ieft ma 2) wille, soe schel ordil andert wisa en papa ende tweer leken, ti dae nesta synnede, ti iechtwirde, iefta ti seckwerde, iefta ti riochta wederwerde.

FAN DIS PRESTERS CLAGHE. [O., VIII, 9.]

36. Als di prester clageth op den huusman om den sauwenda dei, deer hi sciuldich is to iaen, iefta delen wrdine daeda, deer hi goed fan [57] nimen ief oenfinsen haet, so ne mei hi ferra nen prowenda aeskia. So hi clagath om tria offer: en an Cristus moerne, ende een oen Paescha moerne, ende dat tredda oen Pinxtere moerne,

1) O. andert. 2) O. ma naet, en beter.

soe scel ma se him iaen, alsoe fyr, soe dat huus riakende sie, ende hit habbe ku ende ey. Dit is zyn paeplika prowenda. So ne mey hi ferra om nen offer claghia. Als hi dan foerd clageth om tre 1) sielmoninghen : een oen alra sielena dei, ende een oen hwita tonresdei, ende een oen goeda manendei 2), so ne mey hi ferra nen seelmoninghen aeskia. Als di prester clageth om disse sauwen thing, om zyn paeplika prowenda, zoe schel ma hem des forma deys anderdia, ief ma welle; ief ma ne welle, soe schel ordel andert wisa en papa ende tweer leken, aider ti iechtwerde, iefta ti seckwerde, so is di prester nyaer dat benaemde goed te winnane mei sine custere, om dat hi alle dagen ita ende drinckia scel of zyn paeplika prowenda.

**FAN DAE LEKA CLAGHE OP DEN PRESTER. [O., VIII, 10.]**

37. Ief di leka bitigath dae prestere, dat hi him habbe ene deda deen, so is di prester niaer him ti sikriane mei zyn fria foghede, deer hi kas, deer hi dyn alter oenfengh, dan hi aeghe ti betane dine feldferde, ende dae leka enighe boete toe iaen. Brect him derā ladena, soe weet him di foegeth alle sciuldich. Haet hi him biraewet dera sex ledena een, ief dera fyf sinnena een, so ne moet hi efterdam et nene altere nene missa siongha, nenne daeda bifella, nenna heidena Cristen dwaen, eer hi den paews socht haet 3), ende hi wederbrocht haet brief ende insighel; soe is hi zynre sondena quyt 4), soe scelleth alle sine lioede him alle herich wessa.

**OM WROEGHEDEN. [O., VIII, 11.]**

38. Als ma wroeght eden, deer swerren sint om landkaep ende om goldkaep, om seluer ende om slaina pan-

1) O. flower. 2) O. een an hwita tornsdey, an guede monendey, an sinte Micheels dey, ende an alre selena dey. 3) O. volgt: willen ende berfoet. 4) O. siker.

nyngen, om standende huse, om quickscetten 1), ende om allerhanda goedt, so is di huusman niaer self ti swarane, ende fyf zynre bura ti fulgiane, dan hi aeghe toe daeiane senith 2), iesta enich oentioech. Brect him dera ladena, soe is [58] hi des menaeed al sciuldich; so schel hi om dae sonda dae hermschere oenfaen, ende dae ban beta mei trira 3) ende sextiga scillengen.

FAN FIOCHTEN WR SOENE. [O., VIII, 12.]

39. Hweersoe deer fuchten is wr sette soene, ende wr swarena eden, ende wr kessene mund, soe scel ma dae ban beta mey tria ende sextigha scillingen. Zoe schelle s' om dae sonda dae hermschere ontfaen, mei hiara presters rede, ende seka den paeus, wollen ende berefoet, soe ne aegh him om dyn swarta sueng nen man ielkers nen hermschere ti scriwane: hwant hia habbet wrwrocht Goedis hielde 4).

FAN WRWINNINGHA DIS STRIDIS. [O., VIII, 13.]

40. Hweersoe enes mannes kempa hawen wirth, ende mey stride wrwonnen, soe aegh hi self dine menaeed ti bikannane sonder wroghinghe, ende di decken ti moniane zynre banne 5); hwant Dauid ende Golyas dyn aersta kamp fiochten om twira koningha wilkere; aldeerom aegh allermannick zyn seluis deda ti wetane, omdat di kampnis dera fyf Godis ordela nen 6): dera trira hetenera ende dera twira kaldera.

FAN MOERDBRAND. [O. ontbreekt dit.]

41. Hweersoe en wyf, iesta man, barnd is in dat wal-lende wetter, om en nomadne moerdbrant, iefster noemed moerd, soe schel ordel ferste wisa dus wr nacht, ende et ta lettera etmele den hals wrordelia, ende zyn hewa wisa an koningis werra 7).

1) O. volgt: om wepen, om weed. 2) O. volgt: iesta ordel.

3) Lees: tria. 4) O. volgt: ende synre helgena. 5) O. volgt: iet me 't bikanna wil. 6) O. is dera fyf ordela Godes een.

7) Zie bij O. de noot blz. 249.

## FAN DAE WALLENDE WETTERE. [O., VIII, 15.]

42. Hweersoe en man, iesta en wyf, hiara barnd habbet in dere wallende wetthere, om en binaemd 1) moerd, iesta om en binaemd moerdbrande, soe schel ordil him sikringha wisa; oen dae wallende wetthere is hi niaer toe si-kriane hine, dan hi aeghe ti daiane senith ende ordel, ief enich oentioegh.

## FAN DAE KETILFANGHE. [O., VIII, 16.]

43. Hweersoe en man, iesta wyff, hiara barnd habbet in da ketilfanghe, soe scell es om dyn meeneed dae her-miscere ontfaen, ende dae ban beta mey tria ende sextigha scillinghen.

## [59] FAN DAT YRSEN. [O., VIII, 16.]

44. Omme dat handysern is 't alsoe:

Hweersoe en man, ief wyff, wonnen [O., VIII, 14] wirt mey wetterkempa, ende him dat toecompt mey riochte, soe sint hia dera deda al sciuldich; hwant hit him God opwiseth haeth. Nv schel ma dae ban beta mey tria ende sextiga scillengum, ende dae hermscere alsewol oenfaen, om dae epenbera sonda 2). Om dat tzise ordil ist alsoe.

## FAN WILDINGHUM DERA SCHETTENA. [O., VIII, 17.]

45. Hweersoe en man Godes ewa, ende Godes riocht, ende Octauianus riocht, ende Moyses ewa, britzen haet, ende alder wralde, dat hi scetten wildath haet, soe aegh him di riochter tre kerren ti delane, als hi en eetmel alomme liuwet haet, mey twam heldem spanned, ende hi dis alles biechte wert; dat hi dyn kerre habbe: her hi zyn machte weer zyn lyf ofsnide, ende sine sonda bettrie; soe dat ma anne kule dele, deer alle dat quick in moege, ende dat ma him al benida 3) brenge; iesta dyn tredda kerre, dat ma alle dat heer gaedrie of dera schettena ster-

1) O. onnaemd. 2) Deze zin ontbreekt bij O. 3) O. nida.

ten, ende meckie deerof en beynd, ende bynde ne deer  
mey, ende berne ne.

## FAN SIBBA SIDUM. [O., VIII, 18.]

46. Hweersoe sibbe synena sint, ende dam hiara sonda  
riouwath, soe schelleth hia ti hiara decken gaen, ende  
bieda him riochte ban, dat hi se sceda wille, thre scil-  
lingen. Nel hi dat naet dwaen, ende hy mara gued habba  
welle, soe schelle s' ti hiara prestere gaen, ende scheda  
hiarem solm, eelk oerem wrswerra, ende di prester dyn  
eed stawia, ende nen ban dae decken ti iowane.

## FAN SIBBA SIDUM TIGAERA SITTENDE. [O., VIII, 19.]

47. Hweersoe sibbe sinena sint, ende hia gaeder sittende  
sint, ende dat se di eedswerra wroeght, ende hiara di  
decken sceda schelle, soe schelle s' omme dae sonda dae  
hermschere ontfaen, ende dae ban beta Mey tria ende  
sextigha scillingem.

## FAN NOMADA MOERD. [O., VIII, 20.]

48. Hweersoe [60] en man biclageth wert om en on-  
enaemd moerd, soe is hi nyaer toluasum ti ontswerrane,  
soe hi aeghe toe daiane senith ende ordil, ende enich oen-  
tioegh. Brect him dera ladena, soe schel hi dae ban  
beta Mey trem merkum, ende dyn lioedfrede als 't riolet  
is, ende dat moerd al even diore als ene manslachta.

## FAN WRSPILLE. [O., VIII, 21.]

49. Hweerso ma ene vrouwa wroeght, dat hio en wrhoer  
deen habbe, soe aegh se hir foermund ti sikriane, mey  
een ede, ief hi se siker weet. Brect hir dera ladena, soe  
weet se hir foermund al sciuldich, soe aech di foeremund  
den kerre, her hi se fille, soe hi se haudie mey dae  
swirde, deer hio onder gheengh, dae hio dat aefste bi-  
gheengh, soe hi se ti him nime. Nu hio hir sikria wolde,  
ende hi hir sikria nolde, soe schel I) ma omme dae sonda

1) O. Nu hia se sikeria nellet, soe schel, enz.

dae hermschere ontfaen, ende dae ban beta mei tria ende sextigha scillinghen.

FAN DIS AEFTIS PROWINGHA. [O., VIII, 22.]

50. Hweerso ma clageth om en aeftse, dat hit ebritsen sie, ende dat me 't rioxte greta scel, soe scel ma 't aldus greta. Dat dio frie Fresinne kome oen dis fria Fresa wald mey hoernes hlude, ende mey bura onhleste, mei baeckana brande ende mey winna sange, ende dat ma dat buurmeel ete 1), ende hioe bredelike sine bedselma wrstoep 2), ende oen dae bedde nede hirs liuis mey dae manne, oen moerne opstoed, ti tzerka ghingh, tzerkstal stoed ende alter erade, ende dae prester offerade, ende dat aeftse bigheengh, als een frie Fresinne mey ene fria Fresa sculde; soe schel ma 't dat aeftse bihirda mey sauwen buren ende mei dae prestere 3), deer hir in dae tzercka latte, ende mey dae custere, deer dae clocka hlette ende mey dae prestere, deer dat offer ontfeng. Soe is ma niaer mey disse nioghen tioegen dat aeftse toe sterkiarie, dan hit enighe Fresa aegh ti slitane.

51. Sente 4) Michaelis fira, ende sonendeis fira, ende sincste Maria fira ende alre holgana; hwaso deerom [61] wrogath wirt, dat hi se britzen habbe, soe is hi niaer him ti sikriarie tolwasim, dan hi aeghe enighe syneth, iesta enighe oentioech ti daiane. Brect him dera ladena, soe schel hi den ban beta \*mey trem scillingum. — Der apostola fira sexasim; sancti Laurencii alsoe; ende ielkers nene martiris fira ne aegh ma toe wrogana.

FAN ENE JONGERA PRESTERS KERRE. [O., VIII, 23.]

52. Hweersoe en prester mei hloette, iesta lioeda wilkere, kerren wirt, in ena kapilla, soe aegh him di persona dyn

1) O. ontbreekt deze zin. 2) O. besma op stoed. 3) O. volgt: deer dae missa sangh ende dat offer ontsingh. 4) O. VII, 4, en § 5 hiervoor.

alter ti bifellane, dae tzerka, dae boeka ende dae stoela, tzelk ende handfana, ende alsoedeen goed als deer binna is ti bihodane, deer ma Godis tiaenst mei dwaen schel, alsoe hi se Gode anderda wol to sine jonxsta dei, dat hi se hoede aeftelicke ende riochtlike, ende naet en wrhoere. Toe aller hachtida lyc, soe aegh hy ti biadane dae halta ende dae blynda, dae sieka ende dae wondeda, dat hi him ierne brenge witad ende bychte, ende amichtie, bi dae banne 1). Is hit oen wetterlande, en scip ti habbane, deer hi mey om in zyn ghae moeghe fara, toe fandiane dae sieka ende dae wondeda; is 't oen gaestlande, en hyncxt toe habbane, deer hi mey ride efter zine ghae, ti fandiane dae sieka ende dae wondeda.

### Achtste Deel.

#### DAE DOMMEN.

HYR BEGINNETH DAE DOMMEN. [O., V, 1.]

1. Di aersta dom is: Hweersoe dio ioncfrouwe en aefte bigaen welle, soe schel hio toulif iera ald wessa, soe mey se enen foermund tziesa; ief dat emmen weersprecka wille, soe aegh di aesga toe riochte toe delane, dat hioe dat aefte bigaen moeghe.

[O., V, 2.]

2. Di oera dom is: Dat tet kynd aegh zynre moedir lutherislaen ti iaen toulif ieer allom, aller iera lyk fyf schillingen, alsoe fyr soe hyoe 't bihot habbe oenewemmed fan achte seckum 2): fan fioere ende fan wallende

1) O. wytat ende missa, bi des pauses banne. 2) O. volgt: deer hyo ne fan ocht toe hodene.

\*

wettere , fan saede ende fan slaete , fan horses howe ende fan schettes hoerne , fan swines tuske [62] ende fan hondis bite , fan hoena eetzele ende fan scerpa wepene ; als hi sine breid haleth ; hit ne se , dat hi swara wille dera achte seckena een , deer hio him fan hoeda sculde , soe mei hi bihalda dae sextigha scillingen , hit ne se , dat hy 't swara wille , als hi sauwen ier ald is , dat hi soe radich ende soe wittich is 1) , dat hy zyn goed bigaen ende bistaen moeghe ende bireda , ende dy aesghe stawie him dyn eed , soe schel hi iaen fyf ende tritich scellingha , ende wessa mond zynre modere ; zoe moet dan zyn moedir mey des lutherislaen kaepia ende sella , ende oen ieften iaen , sondes des mondes reed , ende ielkers ne aegh hio nautes oen wald , sonder hir ledena ende des liues .

[O., V., 3.]

3. Di tredda dom is : Dat di landzeta aech ti witane mit eenre hand 2) , hwanne hy dae here golden habbe , dae aersta twa ier ; dis tredda ieris is di landhera niaer to witane , hoe langhe hiara eentaele se . Als hi him der here iecht , soe aegh hi syn kerre , her hi ne wrdriue , soe hi ne sitta lete .

[O., V., 4.]

4. Di fiarda dom is : Dat alla lawa aghen foerd toe gaene als hia deden fan 3) Abraham ende fan Ysaack ende fan Iacobe , ende fan alle hiare jongeren , al ont dyn hiodelika dey .

[O., V., 5.]

5. Di fyfta dom is : Dat dae wesenclene innie 4) hiara aldfadirs lawa ende hiara aldmoedirs , mey mara riochta , dat hia aegh wrbeck ti gaene , iesta oen dae sida .

1) Bij O. ontbreekt deze zin. 2) O. ede. 3) O. van Adam ende. 4) O. weseken nyme.

## [O., V, 6.]

6. Di sexta dom is: Dat ter nemma ne aegh syn stiaepfadirs lawa, ner syn stiaepmodirs lawa, om dat aegh di haelfbroedir mey eenre hand toe ti faene, ende di fulbroedir mit twam handem zyns halfbroeders 1) lawa.

## [O., V, 7.]

7. Di sauwenda dom is: Dat dio fulsister nime hir fulbroedirs lawa, ende hir halfbroedir nime se half, omdat hir oera aldera him al fraemd was.

## [O., V, 8.]

8. Di achtenda dom is: Hweersoe di man gheeth fan zyn aefta wiue ti ena oera wiue, ende deer eenre berde oen tilat, bi dis fiandis sponste, ende dio barde dan waxt ende [63] hewa wint 2), ende dan wrslain wirt, iesta ielkers sterft 3), soe aegh dio vrouwe, deer se bi des fandes sponste vndrein ward, dae ielda ende iouwa, ende dae lawa, als ief hice 't mey hir ledum wonnen heed, ende dio nene fiafullingha, deer him ti der wralde droegh, Aldus is hit landtriocht allere Fresana 4).

Ief en man haet en onaefta bern teyn, iesta twa, ende hy dae berne iouwet goed, minra ief mara, als him selm fogath, soe moet dat bern lauwegia foert op zyn bern al to dae tredde, also moet hit lauwegia op zyn fulbroder ende op zyn fulsistere, is dat hia fan ene lyue bern se. Als hia des taemes bilewath 5), so moet dat fletieftige goed aldeer in werna, aldeer hit is wtkommen 6), al toe dae tredda fen des feders frionden. Ief deer nemmen liuwath fan des fadirs frionden binna dae tredda knee, soe nime hit dae sibsta. Dat haet alle fletieftich goet, deer ma iout onaefta berne; dat moet ma inhalda mey deed-

1) O. folbroders. 2) O. ontbreekt deze zin. 3) O. als voren. 4) O. Aldus is 't riucht alder vrald ende ewa der Fresena. 5) O. so hya dan des biliowet. 6) Hier eindigt O.

edum; dae schellet alle wessa binna tredde kne, deer dit thingia schelleth fan dae faedirsibbe, deer dit gued wt-iouwen is.

---

### Negende Deel.

SCHOUTEN REGT.

FAN SECKEN SONDER WITBEDEN. [O., VI, 1.]

1. Hweerso ma 1) bi liachta dei, ende bi schynender senna, tweer herefanan opriocht, ende tweer herekeddan mit en ofledena 2) gaer lat, haet so ma aldeer wrfiochtet oen dulghem, iesta oen daudem, dat hit al iechtande sie.

[O., VI, 2.]

Dat oer is: Ief ma enen muntere bifucht mei fade ende mey falschede 3), oen syn screne, iesta oen zijn scatte ende zyn bedle 4), iesta oen zyn bigerdele, soe ne mey ma deeromme nen witheden bieda 5), mer syn ferra hand op zyn staepstele ofslaen, omdat hi mey falscheed bighensen is, ende alsoe[64]fyr soe hy 't riochtelike hede.

[O. ontbreekt dit.]

Frede ban ic allermannia likum ti dere seburch ende et ter seburch allerlikum, deer se sekande sie, ende hia wer-kande se; him sellum oen hiara goede, dat se emma rawie, iesta aet onrioochtes dwee.

1) O. begint, als inleiding, aldus: Dae Fresen thingaden toe eens dyne koningh Kaerl, hor se mosten alle secken mitta wyth-edem fan wisa, da noem hy em sex weer off; deer alle Fresem froem ende fere was. §. 1. Dat aerste is. 2) O. oenledena.

3) O. schrede ende mit falscher muntha. 4) O. budele. 5) Het volgende ontbreekt bij O. De 3de, 4de, 5de en 6de wend, vindt men in de volgende § 2.

IC banne ioe heren alle meenlike deer to, bi dis grewa banne, dat i dyn frede sterkie alle dera likum, deer ene haudmonta oenfensen haet et howe ende et herum, dam ban ic frede, eenhwarua ende oerhwerwa ende treddahwerwa, bi des grieuwa banne, him selm ende hiara goede, dat se emma raewie, iesta aet onriochtes dwee.

Frede ban ic allerlikum, deer da monte sekende se, *ti* der monta ende *fan* dir monta ende *et* ter monta, dat se emma raewie, iesta aet onriochtis dwee. //

Ick banne io heren alle meenlike, bi dis grieuwa banne, dat i habbe ioene bannena dike alsoe wrocht, twiska sinte Benedictus dei ende lettera ewinnacht, dat hi onbanplichtich sie.

IC banne ioe heren alle mene, bi dis grieuwa banne, dat *i* iouwe bannena *syl*, ester *sincte* Benedictus *dey*, alsoo habbe wrocht tiaende ende temende, dat hi onbanplichtich se.

IC banne ioe heren alle meenlike, dat *i* iouwe insilen oen iowe hemmerke maran also rekenad ende temed habbe *ti* der seburch, dat se onbanplichtich se.

IC banne ioe heeren alle meenlike, bi dis grieuwa banne, dat *i* iowene bannene hereweи also wrocht habbe, als hi mey landtriocht schilleth habba.

IC banne ioe heeren alle meenlike, bi dis grewa banne, dat *i* iouwe bannena *wegan*, deer *ti* dae Goedishus *gaet*, alsoe wrocht habbe, dat *i* onbanplichtich sie.

Thingfrede ende hoffrede, ende huusfrede ende scipfrede, dae ban ic mit des grieuwa banne.

IC banne ioe alle menlike, mei dis grieuwa banne, dat *i* dine frede sterkie.

Nv wrban ic, bi dis grieuwa banne, oweereere, ower-schere, owerhaeck, owerrypan, owermeed, ende ower-delte, ende ouwer onriochta meta, dat emmen dwhee oerem wald, iesta onriocht.

Thingslite zonder acht, dern sona, dae wrban ic, dat ter emma oers foirspreka wirde, hit ne se myt myn orloue; wel mi emma oen riochte opsprecka, so biade ick mi ti riochta andwirde. Nv spreke re, deer bihoef sie.

FAN DAE GRETENUM. [O., IX, 4.]

2. Nv spreect ioe disse man toe, dat i him fri oenfenghin an da fria filda one frana wald, also onriochte wr riocht, ende i dat [65] zynre mannalic hoeda schel, omdat ter nen ierra tiaef ris, dan di deer stelt of helgum, herum ende dae lioedem. [O., VI, 3.] Dat tredde: Is en wed edeen, ief en werd spritsen<sup>1)</sup>, oen en worpena waere, iesta oen bannana thinghe<sup>2)</sup>, soe ne mey ma dere deda nen wiltheethe biada. [O., VI, 4.) Dat fiaerde is: Hweerso ma en wyf oen nede nimth, ende dat ma hir bifareth binna dorem ende binna dromple, ende hir dana wtwint, mei lioeda thancke<sup>3)</sup> ende mey frana banne, ende hio weppena ropende is, so ne mey ma der deda nen witheed bieda. [O., VI, 5.] Dat fyfte is: Hweerso en man oers goed stelt, in der naera niewiltioestra nacht, binna dorum ende binna dromple, ende dat me 't oen him fint ende bekenne<sup>4)</sup>, iesta oen zyns seluis handen, so ne mey ma der deda nen witheed biada; hwant di bondena tiaef ne mei nen sceldigera baria, ende dis iechtigha ne mey ma naet bisecka. [O., VI, 6.] Dat sexte is: Hweerso di man op en oerem fiocht liachtes deys, mei igge ende mei oerde, ende mei zyns seluis handem, ende alsoefyr oenfiocht, dat hi him syn lyf, iesta zynre sex ledena een, ofwint, dat hit gersfallich is<sup>5)</sup>, ende hi dana gheet mei bloedigha wepene, so ne mei ma der deda nenne witheed biada.

1) Deze zin ontbreekt bij O. 2) O. volgt: iesta an da heiliga sinde. 3) O. tuangh. 4) O. heeft voor ende bekenne: an sine boesme, iesta an sine becke. 5) O. volgt: ief syn lyf.

## FAN SCULTENA BANNEN. [O., ontbreekt.]

3. Henzich 1) thingh ende herich thingh biade ic allermannia likum, deer dat aefste thynghe et ta fordle kundighet wert, dam ban ic frede toe dae thinghe ende fan dae thinghe, it ta thinghe mey frede toe wesane, ende oen riochte ti standane, eenhwerua ende anderhwerua ende treddahwerua, bi dis giewa banne.

Frede ban ic dae keisere fan Roeme ende syne foghendum.

Ic banne io hyr heren alle, bi dis gieuwa banne, dat i den keisers frede sterke.

Frede ban ic my selm an liue ende aen goede, ief an lene, aeka ick et oenfenzan hab fan dis gieuwa halum.

Nv ban ic frede sanctim ende sanctis foghedium ende sinte Pieters Goedishuus toe Rome, ende alla Goedishusim, in alsoedena goede, als hia heden fernyere ende eer ferniere, ende hire oen eyner ende oen riochter were, sonder raf ende sonder kyf, dat se 'r emma ofrawie iefta aet oenriochtis oen dwee.

Ic ban ioe heren alle meenliken, bi dis gieuwa banne, dat i den tzerkfrede sterke.

Frede ban ick dae huusmanne, widem ende wesem, ende alla warlasum, eermem ende rikum, ende allermannia likum, oen alsoedene goede, als hia fernieer ende, hire oen werum heden ende oen hewem, so 2) hu so hit hede him [67] nomen oen iowe wald ende oen sine onwald, soe i nv met riochta beta schelleh mit eenre haudleesne. — Ief hi dis ferstis iareth, soe aegh hi dat ferst; ief hi dat biot ti riochtane, soe aegh hi dae lada. Dat sint toulif eden. — [O., IX, 4.] Ief ma him wil hagra greta, soe schel ma aldus sprecka. Ick spreck ioe toe, dat i mi latten, mei iower onriochter wald, toe iowe houe ende toe

1) In het MS. ontbreekt de H. 2) Zie O., IX, 4.

iowe huse, ende i my deer hilden oen ioewere wald ende oen myne onwald, nacht ende dey, an hodene, an heftene, ende an kalde yserne spanden, alsoe onriochte wr riocht, soe i nv mei riochte beta schelleth mit eenre haudlesene; willa i iechta ende beta, will i bisecka, dit wil ic ioe alsoe biiechta, als my di aesga dan ti landriochte deelt, dat i dere deda al sciuldich sint. Ief hi sprekt, dat hi ne thoer aldus bigret, her iechta, ner bisecka, soe wil ick banna dine aesgha ti riochta dome, soe deelt di aesgha, dat hi schel aldus egret anderdia, iechta, iefta besecka. Nv bisect hi ende biot ti riochtane. Nv hi oen dat seckwerd bitingheth is, oen disse bannena thinghe, nv is hi niaer met ta scelta ende mith tolwa sawenum him ti biiechtane, dan hi se ti ontroochtane.

1) Faxfengh, ende weedscherd, ende fioeswerp, bloedreesne, dustsleek, duststeet, dit is di fria Fresa niaer op dae helghum ti witane, dan hi enich tioech aegh ti ontfane.

FAN HUUSBREKE IN DAE HUSE. [O., IX, 40.]

4. Ief ma ene manne dis bitigeth, dat hi anne huusbreeck deen habbe, deer di wynd ingunge ende di reeck wt, soe aegh hi aldus bitigades twirasim ti onriochtane, iefta mit twam scillengem ti betane.

FFAN HUUSLAGA TI IULDANE. [O., IX, 5.]

5. Elkerlyck, deer huus ende hof haet, di aegh aller ieralikes anne panning ti ieldane ti koning scelde. Aldeer hi rikera is, aldeer aegh hi tre panningen ti ieldane ti riochter koningh scelde; alsoefyr soe hi habbe fyf inhemede scettan, aidertam ande vdertam, it sente Walburgis missa, dae sin clau an eerde ful.

FAN HUUSLAGA. [O., IX, 6.]

6. Dine huusлага aegh di scelta ti ontfane in zyn banne, hwant hi dis koningis foegheth is ende dis grieuwa.

1) O. ontbreekt dit.

Dis koningis scelda, deer ma huusлага haet, schel wrgolden wessa, eer sinte Bauo ende Remigius dei 1). Ief hi se wrherich [67] ende wrherich 2) halt, soe scel hi aider dyn huusлага twi scette ielde ende mei twam scillengum weer dyn scelta beta, iesta sexasim ontswerra.

FAN HUUSLAGA TI BISECKANE. [O., IX, 7.]

7. Dit is riocht. Hwamso di scelta dis bitigath, dat hi him zyn huusлага bihalden habbe, een ieer, ende dat oer ende dat tredde, dae riochta koning scelde; ief hi dera koningis scelda naet iechta nelle, soe aegh hi him achtene eden ti tiaene 3), ende efterdam emmermeer oen orkencipes andert ti iowane. Ief se di huusman nelle naet ielda, ner disse eden tiaen, ende him di scelta opthinget bi aeftre deithinghe, ende him dis thinghades wrherich wirt, en thing 4), en oer, dat tredde ende dat fijarde, soe aegh hi ti weddiane dae scelta achte scillengem dera wrherigra banne. Ief hi naet weddia nelle, ner efter laetsa, soe aegh ma dat fyfte thingh ti sine fordele ti lidzane. Soe agen dis koningis orkendem in ti gaene, ende wt ti achtiane dae wrheriga ban, ende dae bewyseda bote. Hwae-soe dat wert mit wighe ende myt wepene, soe aegh dera allerlyck mei twam pundem ti betane. Ief hit nemma ne wert, ende dat ma dat huus bisluut, soe ban di scelta den aesga toe ene riochta doeme; soe deelt di aesga, dat hy wita scelle di scelta, deer dae ban deer lat, ende dera toliua sauwen, ende di aesga, deer hy 't mey bithingeth haet, her hi se herich, dan wrherich. Ief di scelta dat betioecht, ende dae 5) tolue, ende di aesga, deer hit mey bithingeth is, dat him dis man se alra aftera banna, ende alra riochtera banne, fyf thingh wrherich werden sie. Als

1) O. missa. 2) O. wrherich. 3) O. XVIIJ manna eden to stoyen. 4) O. end ma him optinget een thing. 5) O. oen da.

dat aefste tioech tiogid is, ende dis thinglaze sei 1) ghenzen is, soe aegh di scelta den aesga ti bannane ti ene riochta doeme; soe deelt di aesga, dat di scelta gaen schel ti dae fordeele, aldeer dat huus biletzen is. Alle riocht is, dat hi dine hela waegh inbrecka schel, ende nen slot oen dae huse; soe deelt di aesgha dae scelta tiaen schillingen, om dae wrheriga ban, ende dae griewa tua pond. Dit is riocht disse wrherigha ban, deer wrherich bitinghet sint, dat ma se dae scelta aegh ti laestane; hwant hy dis grieuwa foghet is.

[68] FFAN SCETTA RAWE. [O., IX, 8.]

8. Dit is riocht. Hweerso ma en fiouwerfotad schet oen raef nimt, ende di man dis bisecka wille, soe is di man niaer, ief hi den scelta haet ende dera tolwa sawen him ti bitiogane, dan di oera sie oppa dae helgum ti vndriochtane. Ende ief des thinghes brect, soe aegh hi him sexasim ti vndswarane. Ief hi bitioghet wirt, soe is 't twibete 2); dae schelta tweer schillingen ti farda, ende twa pond dae grieuwa.

FFAN KAESE IN DA HUSE. [O., IX, 9.]

9. Dit is riocht. Alle dera lyk, deer ene kaese deth binna dae huse, iesta en raef deth, ief hit bitioechd wirt 3), so is dio bote twibete, ende dae scelta tweer scillingen, dae griewa twa pond.

FFAN RAWE BINNA DAE HUSE. [O., IX, 9.]

10. Ick bigrete ioe des, dat i dae manne een huusraef binna dae huus deen habbeth; alsoe onriochte wr riocht. So i nv mit riochta weer him dat raef beta scelleth, dat een schet ende dat oer, ende dae scelta tweer scillinghen ti farda, ende da griewa twa pond.

FFAN DIS DIKES HIELDE. [O., IX, 10.]

11. Dit is riocht. Dat de herewey scel wessa sex ende

1) O. sege. 2) Deze zin ontbreekt bij O. 3) O. volgt: ende iechtich biradet.

tweintich 1) foeten breed , dine aegh di scelta ende dae lioede mit banne ti haldane. Ief di scelta den bannena hereweи mei aefta orkenschipe ti wanwirke scouwath , ende dat wanwirke bitioghed wirt , soe schel hi beta weer den scelta mit twam scillengum , ende aldus wr nacht an wanwirke standa , ende dat wanwirke oen fulla wirke brengha , twiska dit ende wr achte daghen ; dat aegh di scelta him mit banne ti bifellane , dat hi alsoe laeste ; ief hi naet ne laeste , soe aegh hi weer den scelta mey twam scillingem ti betane , ende foerd oen wirke te staene ; ief hi sine bannena wey naet wirtza nelle , ende hy 't drewe lete , ieer ende dey , soe aegh hy 't ti betane weer den scelta mey twam scillinghen , ende dae grieuwa twa pund.

MONINGA OM WANWIRCKE. [O., IX, 10.]

12. Ief di scelta monat om wanwirke , soe monat by aldus: Ic moenie ioe , bi dae ede , deer i swerren habbeth , ende by iowere siele , dat i dae wirde sidzie , hwa dit wanwirke schel wirka , iesta disse wita beta , iesta dit wanwirck oen fulla wirke brengha .

[69] FFAN DIS GOEDSHUUS WEY. [O., IX, 11.]

13. Dit is riocht. Hweerso en lykwey oen wanwirke is , deer ti dae Goedishuus gheeth , dat ma deer mei fyf<sup>2)</sup> thingh , binna fyf deghum , om thinghia , om dae need ; hwant ma dat Goedishuus seka schel ; di heidena ende di Cristena , di sondigha ende di saligha ; ende ief dat wanwirck deer betioegd wirt , soe aegh hi ti betane mit twam scillengum weer den scelta , ende weer den grieuwa mit twam pundem. Ief hi eer dae tioeghe<sup>3)</sup> naet toe domme ne komt , dis tiesdeis<sup>4)</sup> , ende hi wrherich wirt , soe aegh ma dis tiesdeis dat thingh ti kedane ende des wernsdeys ti haldane. Ief hi des wernesdeys wrherich wirt , soe aegh

1) O. XVI. 2) O. fyf aefta. 3) O. tinge. 4) O. ontbreekt : dis tiesdeis.

ma op den wernesdei dat thing ti kedane, ende des tonredeis ti haldane. Ief hi des tonredeis wrherich wirt, soe aegh ma dat thing dis deis toe kedane, ende des friedeis ti haldane. Ief hi dis fredis wrherich wirt, dis deis dat thingh ti kedene, ende dis saterdeis ti haldane. Ief hi des satirdeis wrherich wert, soe aegh hi ti betaene weer den scelta mit twam scillenghen, ief hi deer bitioghd wirt, ende weer den grieuwa mit twam pundem. Soe aegh ma him oen ti farane, ende dae wrheerghenissof ti haliane. Komt hi toe doeme eer di fana opteyn wirt, so mei hi habba dei ende bireed 1). Ief hi bidat ont di fana opteyn wirt, so ne mey hi habba deer efter her dei, ner bireed. Ief hi dan beta wille, als di fana op is, soe schel hy 't met ter oera hant weddia, ende mit ter oera handt laesta.

**FFAN EENRE HEMMERKE HAUDE. [O., IX, 12.]**

14. Dit is riocht. Hweerso en therp is, deer en hemmerickhaud is, dat schel habba enen wei omme; di scel wessa sex ende tweintich fota breed, den aeghen dae lioede ende di scelta mit banne ti haldane, Alle dae deer in dae therpe sittet ende dyn hemstede habbat, dae aeghen dyn wei toe wirtziane, alsoe fyr, so di hemstede 2) toekomt of 3) dae vtera slaete, ende di schel achte foten wyd wessa.

**FFAN SYLE. [O., IX, 13.]**

15. Dit is riocht. Aldeer di syl oen wanwirke is, ende mae dae scelta dat clagath, soe ys 't alle riocht, dat ma him aegh ti scawiane mit ta aefta orkenscipe. Soe aegh di scelta anne attha 4) toe [70] moniane, her hi se oen wanwirke, soe an fulla wirke, alsoe tiaende ende alsoe temende, als hi mit landtriocht scel. Ief dat wanwirck deer 5) seid wirt, soe aegh di scelta dyn aesga to bannane,

---

1) O. burgha. 2) O. himmerik. 3) O. fan. 4) Anne attha ontbreekt bij O. 5) O. volgt: scowet wirt ende seid.

dat hi riocht deeromme dele. Dit is riocht. Dat alle dae ienne, deer hyr scotseldich sint ti disse bannena syle, deer hia hilden mit banne, ende mit dome, dat dera allerlyck weer den scelta wrbert tweer scillingen, ende dae nv ti weddiane 1), ende et ta nesta thinghe ti laestane; hit ne se, dat hi beth 2) thingbia moeghe, soe aegh di scelta dae fiouwer thingh toe ti thinghiane, ende et aller thinga likum dera wrheriga banna ti moniane, ende dere bewyse bote. Ief se e ta fiarda thinghe naet laesta nellat 3), soe aegh di aesga dat fyste thing ti wisane ti dere seburch, ti dae mensile. Ief hia deer laste nellet, soe aegh di scelta den aesga toe bannane ti ena riochta doeme; soe deelt di aesga, dat di scelta anne man ti fara 4) greta scel, ende alle zyn landnaeten, deer hyr scotsciuldich sint ti dae sile, soe aegh di scelta dyn aesga toe bannane ti ene riochta dome; soe deelt di aesga, dat di scelta ende dera tolwa sawen, ende di aesgha, deer hit mei bithingeth is, dat hiae 't betiogha scelleth, dat hi mei wrherigha bannen aldus fyr bithinghath se. Nv dat aeftie tioech ghenzien is, nv aegh di scelta dyn aesga ti bannane, ti ene riochta dome 5). Nv deelt di aesga, dat di deer fara bigret se, ende all zyn landnaten, deer hyr scotsciuldich sent ti dae sile, ney dam dat se mit ta wrherigha bannem aldusfyr bithingheth sint, en thing, dat oer ende dat tredde, ende dat fiarde ende dat fyste, dat hia iaen schelleth, et aller dorena likum, dae sculta tiaen scillingen, ende dae grieuwa twa pund. [O., IX, 14.] Ief ma monat omme dyne syl, soe quet ma aldus: Ic monie ioe, bi dae ede, deer i dae koninge ti hilde swerren habbet 6), ende

1) O. iowane. 2) O. hio bede. 3) O. ief se disse wrheriga banne to da nesta tinghe naet laesta ne willet. 4) O. een oenfer greta schil oen al syne landnathen. 5) O. volgt: dat deer to farra greet is, ende al syne, enz. 6) Deze zin ontbreekt bij O.

bi iower siele, dat i dis dae wirde sidzie, her di bannena syl alsoe wrocht se, mit hore ende mit holte, mit eerde ende mit eke, dat hi onbanplichtich sie, also tiaende ende temende, als hi mit landriochte scel wessa.

FAN DER BANNENA BURCH. [O., IX, 15.]

16. Dit is riocht. Dat it ter bannena seburch en wei binna gaen scel, sex ende tweintiga foeta breed. Soe 1) schel wessa dis dikis [75] hilde tria ende sextiga foeta dis dikis, ief ma him deer mei halda moge. Ief ma him deer-mey naet halda ne mey, soe schel ma deerto habba oer tria ende sextich foeta ti dis dikes hilde.

FAN DAE DIKE. [O., IX, 16.]

17. Dit is riocht. Dat dae lioede, deer den dyck hal-det mit banne ende mit dome, ief hia willet mit ta dike infara ende dat land wtlidzia, dat hia dat mey rioxchta naet habba ne moghen, hit ne se, dat hia op dae helghum swere anne eed 2), dat hia dyn bannena dyck naet lengra halda ne moege, mit hore, ner mit holte, mit eerde, ner mit eke. Soe deelt di aesga, nv di ede swerren is, dat hia lengra ingaen ne moeten, dan 3) tria ende sextich foeta, ende aldeer weer staen schelleth. Ief dae lioede dis anne eeth 4), biadet, dat hia dat halda ne moeghe mit hore ende mit holte, mit eerde ende mit eke. So di eed swerren is, soe deelt di aesga, dat hia lengra ingaen ne moeghe mit ta dike, dan dae tredda tria ende sextich foeta. Soe sint dae lioede niaer him ti warane, dan hia aghe him in ti remane, iefta enigen eed ti tiuldane 5).

FAN WETTERGONGHEN. [O., IX, 17.]

18. Dit is riocht. Dat ter alle wettergonghen schelleth wessa schet et ta bannena dike, efter sinte Benedictus

1) O. ende binna dae wei. 2) O. an ene ede, dat se deer dine, enz. 3) O. volgt: da lettera. 4) O. Eta een eed bie-det. 5) O. enich tioech to ontfafen.

missa, bi sinte Walburgis missa an fulla wirke; dat ma deer moeghe vnder era ende vnder scara.

FAN SALTA WETTERS INGUNGHE. [O., IX, 18.]

20. Dit is riocht. Aldeer dis salta wetters ingong wirt oen dae bannena dike, twiska sinte Benedictus dey ende sinte Vrbanus dey, so hwaso dyn dyck aech, ende dat salte wetter inlet, ende dae lioedem schaeda det; soe is 't al riocht, dat hi dat beta schel, weer den scelta, mit twam scillingen, ende foerd oen wirke staen.

FAN DAE SALTA WETTERS DIKE. [O., IX, 19.]

21. Dit is riocht. Deer mit rioxchte dis bitioghid 1) wirt, dat zyn bannena dyk dis salta wetters ingong dede, twiska middesomeris nacht ende lettera [72] ewennacht, soe haet hi wrberd tweer scillingen weer den scelta, ende twa pond weer den grewa, ende aldus wrnacht an wirke staen. Ief hi dus wrnacht an wirke naet ne steet, soe aegh hi te betane mey twam scillinghen weer den scelta, ende dae grieuwa twa pond, ende aldus wrnacht 2) an wirke te staene. Soe aegh di scelta den aesga ti wrbanne ti ene riochta dome. Nv deelt di aesgha, ief hi nelle disse wrherichnisse beta, ner zyn dyck naet meckia 3), zoe aeghen him dae lioede oen ti farane mit dis scelta orloue, ende disse wrherichnese of ti haliene. Nv aeghen him dae atten ti moniane, dat hy an zyn dyke se, ende aldus wrnacht an wirke stande. Ief hi dis fiarda deis naet an wirke steet, soe aegh ma dae branden ti barnane 4), soe aegh di scelta den aesgha ti bannane ti ene riochta dome. Nv deelt di aesga, dat dae atten him wrherich tioga schelleth alra aftera banne ende alra riochtera banna, omme dine bannena dyk. Nv dat tioech genzien is 5), nv deelt di aesga, dat hi omme dyn bannena dyk beta schel mit

1) O. bitiged. 2) O. ende foerd. 3) O. wirtsa. 4) O. wr to stecken. 5) Dat dae atten enz. ontbreekt bij O.

ter haudleesne. Ief hi wol beta ende an sine dyk faen 1), so mei hi habba dei ende berand. Ief hi nel beta eer di fana op is, soe mei hi habba her dei, ner berand; mer mit ter eenre hand weddia ende mit tir oera laetsta. Nv hi naet laetsta ne welle, so deelt di aesga, dat ma zyn huus scel toe breke dwaen, hem selm fredeloes, ende al zyn gued; ende efterdam, deer hy fredeloes is leid, hwa so him huseth, iesta howath, zoe aegh hy 't mit twam pundem ti betane. Sit hi ieer ende dey, ende hi naet beta nelle; soe schel ma him, als dat ieer omme komt, vta lande dela 2), soe aegh di scelta zyn eerue ti ontfane, ti herana hand ende lioeda.

FAN DIS DIKIS INDELTE. [O., IX, 20.]

22. Hwaesoe dis dikis hilde delih, iesta decht 3), mit spada greft, iesta mit ploge ereth, iesta mit weine wrweit 4), dat scel hy mit dis koninges banne beta mit twam pundum, ende dae schelta mit twam pundem 5).

FAN WRSCHERE. [O., IX, 21.]

23. Ief hit een huusman an banna thinghe clagath, dae scelta an sine [73] banne, dat him deen se en ouerschere an dere meenschere, oen zyn aynlika eerwe, nv is hi niaer, deer me 't opspreckt, ti vndgane, ief hi bikana nelle, hit ne se alsoe, dat ma him bitioga moeghe mit sauwen atten, ief edela mannum 6); ende ief hi bitioged wirt, soe aeghe re dae wita 7) ti betane weer dyn scelta, mit twam scillinghem.

FAN ONRIOCHTER MEENSCHERE. [O., IX, 22.]

24. Ief en huusman en schet an eenre meenschere nimth,

1) O. volgt: soe mey hy habba dey ende burga; ende ieff hy naet beta nelle, eer di fana op is, soe ne mey hy eester dis hoer dey, ner burgha, habba. 2) O. driwa ende dela. 3) O. dyckt. 4) O. wrwint. 5. O. schillingen. 6) Deze zin ontbreekt bij O. 7) O. ban.

ende hi dat naet beradia ne mei, dat hit enich wrschere se, soe is 't en raef. So aegh er dat sexasim ti vndswarane; ende ief hi bikant, twiscete beta.

## FAN WRDELTE. [O., IX, 23.]

25. Ief een man en wrdelte clageth oen zyn aynlika eerua, soe schel ma dat bescowia mit tes koninges orkendum ende mit ta landnaten. Ief ma dat biscouweth, dat hi deer wrdelte deen habbe, soe aegh hi dae ban ti betane weer dyn scelta mit twam pundem. *Vel secundum alii quos.* Mit twam scillengen.

## FAN RAEFDelta DIS ERUIS. [O., IX, 24.]

26. Ief en huusman an dae thinghe op en oerem clageth, dat hi syn eerue doluen habbe an raef, ende dat of elat, ende hi dat bitioga mei, alsoe graet soe hy 't achta wille mit ta lioedem, soe aegh hi dat bitiogede raef twiscette ti betane weer dyn claghore; dae scelta tweer scillingen ende dae griewa twa pund.

## FAN STELENA GUEDE. [O., IX, 25.]

27. Ief ene scelta dat toekomt 1), dat ter en goed stelen sie, ende ief dienne dan seent, weer den thiaef, deer dat gued ofnimen is, ende hine dae scelta naet ne anderdat, zoe wol di scelta greta, ende spreect aldus: *Ik bitighie ioe dis, dat i weer enen tiaeф senid habbeth, deer iowe gued stellen haet, ende ys my naet ne anderda den, als i mit riochte sculden, ende habbeth my berawed myns goeds 2) alsoe goed, soe fiouwer enza ende fiouwertundiste thremene penning; alsoe onriochte wr riocht. Soe i nu mit riochte weer my beta schelleth, zoe aegh hi him aldus grettes toe anderdiane, iefta bisecka; ief hi onswara wille, soe sint hit sex eden. Hyr ne steet nen mara riocht toe 3).*

1) O. dat clage comt. 2) O. riuchtis. 3) Deze ziu ontbreekt bij O.

## [74] FAN DAE FENSANA TIAEF. [O., IX, 26.]

28. Dit is riocht. Als di tiaef fenzen is, ende dat ma him dae scelta anderdat haet 1), ief him di hals wrdeelt wirt, soe ne schel di scelta dyn tiaef her hwaen, ner blinda 2). Soe aegh di bannere him ti bindane, ende ti dere rode 3) ti ledane, soe ne aegh hine dam, her ti hwane ner ti blindane 4). Soe aegh di man dyn kerre, her hi dyn tiaef hwe, soe hy 't mit syn goed winne.

## FAN EEN FYNDE. [O., IX, 27.]

29. Ieft er en fynd funden wirt, ende deer nemma efter ne komt binna iere ende binna dey, soe aegh hine di schelta half, ende di man, deer dine fynd funden haet, aeghe ne halff.

FAN DAE DAEDE ENS OUERLENDICH'S MANS. [O., I, 51,  
en hiervoor II, 52.]

30. Ieft er en ouerlendich man sterft, zoe aegh di scelta zyn goed ti haldane ieer ende dey. Ieft er nemma efter ne komt, zoe aegh di scelta zyn goed ti haldane. Mer bettra is ende goedelikra, dat hi dat gued dele by zyn presters rede. Ende ieft er emma efter komt, binna iere ende binna dey, soe aegh ma him weder ti remane.

## FAN SCIPES BISETTINGHA. [O., IX, 28.]

31. Ieft er en scip oen dyn owir komt, ende dat me 't penda wille, soe aegh hi ti gaene mit ta scelta, ende mit ta tolwen, ende toe iariane, dat hi him dine roewer 5) iowa wille, ende onder pande sitta; hwant hi pandis weer him sciuldich is; ief hi dae schiolda bisect, zoe is di schipman niaer mit eenre hand wr sines schipesbord ti vndriochtane, dan hi thore enich pand tiulda.

## FAN OENSPREKE DES EERWES. [O., IX, 29.]

32. Aldeer twee mannen omme en eerwe on twa sprec-

1) O. da scelta brinckt. 2) O. dine tief hor hingia, ner bynda.

3) O. galga. 4) Deze zin ontbreekt bij O. 5) O. roder.

ket, ende eelkerlic dera nestera werena wrmet, dat hy 't an werum hede ieer ende dey, siker ende onbisamyd, ende hy 't toe sine howe ende to syn huse nette riochtelekke ende onraeflike, ende dat wol alsoe sidza, als him dy asega ti landriochte deelt. Nv deelt di aesga, dat hokra hiara soe haet [75] dera tolwa sauwen, deer him op dae were sitta lete 1), soe scel hi sitta ief hi moet.

Dit is riocht. Dat di scelta dere seghe monia schel, ende als dio sege deen is, ende di oera oppa dae were set is, soe aegh di scelta den aesga ti bannane ti ene riochta dome. Zoe deelt di aesga, dat hi, deer oppa dae weer set is, dat di sculta him aegh enen frede deer oen ti bannena, dat him aldeer oen emma raewie, iesta aet onriochtes dwee. Nv hi oppa dat eerue commen is, mit sege ende mit banne, ende mit aesga dome, nv is 't alle riocht, dat hi alsoe sitta schel, ief hi moet 2); ief hi naet sitta ne moet, soe hwaso him oenspraka wille, dat hi him scel, entra, kestiglia, iesta opthinghia, iesta leta him sitta. Ief di oera sprect, dat tet eerwe syn ayn sie, ende di oera sprect, dat tet syn sie, deer oppa dae were set is 3); nv hia beda dera aynlikera werena wrmatat, nv aegh di scelta den aesga ti bannane ti ene riochta dome. Nv deelt di aesga, dat hit wita scelleth sauwen dis koningis orkundum in dere hemmerke, aldeer dat eerue leydt. Nv se him wysd sint, ende eelk him dis wrmet, ende wtbiadende is disse orkundem, nv is hi niaer mit sine orkundum, deer oen dae were set is, dan di oera. Nv schel di aersta sidzia bi dae ede, deer hi dae koninghe ti hielde swoer, ende by synre ziele, dat hi des dae wirde sidze, dat di man, deer oppa dae were dis eerwis set is, dat hi dat eerue

1) O. setta wil, so schil hi, ief hi sitte moet. 2) O. ontbreekt deze zin. 3) O. deer eer oppe dat eerwe ende op da wara sit.

mit mara riochte wr ayn aegh, ende mit mara riochte deerop sitta scelle wr ayn, dan hy 't him rema scelle. Zoe schel dera allerlyk hiara sexa sidzia bi sondrega monengum, dat hi riochte seide 1). Nv tha re hy 't seide omme dat eerwe.

FAN DES MANNIS, IEFTA DERA FROWA. [O., IX, 30.]

33. Ief en vrouwe hir dis wrmet, dat hio oen hir manne wrkapad habbe, half be ende half bodil, ende thremen syn ayn laugad 2). Ief di eerfnama dis bisecka wille, so is hio niaer him ti iechtane mit sauwen orkendum, — deer schelleth wessa fiouwer oen synre zida, ende tre oen hir sida, — dan di eerfnama sie mit seckwerde ti ontigane. Nv is 't al riocht, dat hio vrouwe schel dat here half inbrengha, ief hio dat thremene habba wille. Ief [76] ma deeromme monia scel, so spreect ma aldus: Ic monie ioe bi dae ede, der i dae coninge ti hielde sworen, ende bi iower siele, dat i dae wirde sidzie, her dis vrouwe an dis hera were wrcapad habbe, half be ende halff bodel, ende thremen syn ayn, ende hi se mit dae kaepe an da were latte, ende hio nv an dere were sitta scelle mit mara riochte ende mit bettra wirde 3), dan hioe 't enigen man rema thore. Nv scelleth dae sex fulghia, ende dera allerlyk mit sondrigha ede; soe schel hi sidzia bi dae ede, deer hi dae koninge swoer ti hielde, ende bi siner siele, dat hy dae wirde sidzie, dat dis man riochte seide. Nv tha re here seide omme dine wetma.

FAN ANDREDE DIS HERA FOER 'N KNECHT. [O., IX, 31.]

34. Dit is riocht. Ief ma anne huushera opsprect, dat hi habbe enen man toe mette ende toe meeple, ende hi him habbe eesna iowen, dat hi deerfoer anderdia schel,

1) O. dat hi riucht seide dat, deer hy hyr om dat eerwe seide.

2) O. oen da trymene syn ain, lawiged ende onlawiged. 3) O. ontbreekt deze zin.

soe haet ma him opsprect, iechta, iefta bisecka; beta ief hi bikant, vntriochta ief hi bisect.

FAN TIUCHTE BINNA HUSE. [O., IX, 32.]

35. Dit is riocht. Ief en huusnaet zyn hera ofstelt, ende hi dis iechtich biraedeth wirt, soe schel hy 't al twiscette 1) beta weer syn hera. Soe is tet alle riocht, dat hi foer syn huusnaet, di hera, dae scelta iaen schel dat wederield, omme syn ayn goed, omme dat hi him taech mit mette ende mit mele.

FAN BIHALDENA TOLNE. [O., IX, 33.]

36. Ick bitighie ioe dis, dat i mine tolne bihalden habbeth, alsoe onriochte wr riocht, soe i nv mit riochte ielda scelleth. Nv is tet alle riocht, dat hi aldus gret, anderdia scel, entra, ti iechtwerde, iefta ti seckwerde. Iecht hi, soe is dio tolne twiscette; ief hi naet ne iecht, soe sint hit sex eden; hit ne se, dat di scelta habbe tweer synra bura, deer aldeer oen anderde were, da ma him monade; ief dae tweer him bitiogha willat, dat hi dere tolne wernde 2), soe is di scelta niaer, mit dae twam orkundem him ti bitiogane, dan hi disse laeda habba moega. Ief dae tweer dat bitiogheth, soe is dio tolne twiscette, ende dae scelta tweer scillengan ende [77] dae griewa twa pond.

FAN GRETENE DIS DADA. [O., IX, 2.]

37. Ief ma enen daedne man greta scel, soe sprect ma aldus: Ioe sprect di eerfnama toe, ende ic an sine worde 3), ende hi oen myn gretwerd iecht 4), dat i enen goeden man slain habbet, binna dae allerhaeghista ferda; dat dulgh oen him deden, deer hi lyflas fan ward, ende ban wrwrochten; alsoe onriochte wr riocht. Soe i nv mit riochte aeghen dae ban ti betane, ende den frede ti

1) O. dat een schet ende dat oder. 2) O. veigarade. 3) O. ende ick syne wird. 4) O. geet.

ieldane, brand ende breke ti ieldane, eerua ende inlende ti remane, den frede ti ieldane mit twia achtigha pundem; achtich herum ende achtich lioedem. Soe aegh di griewa dyn man ti bannane mit dis koningis banne, dat hi dere gretene iowe 1), entra, iechtwerd, iefta seckwerd. Nv spreect dis man, hi ne thore, aldus egret, her iechta, ner bisecka. Nv aegh di grieuwa dyn aesga ti bannane ti ena riochta dome. Soe deelt di aesga, dat hi omme disse daedbannede, entra 2), iechta, iefta bisecka schel. Nv bisect hi, ende biot ti riochtane. Nv biot di eerfnama dine oenbreng. Nv spreect di man, hi se niaer mit sine dedla-dem onsciuldich ti werdane, dan hi thore dine oenbreng ontfafen. Nv aegh di grieuwa den aesga ti bannane ti ene riochta dome. Nv deelt di aesga, dat hi niaer se mit ta oenbrenge hem ti sciuldigha toe winnane, dan hi se mit dae edum, deer hi biot, onsciuldich ti werdane. Nv dae eerfnama di oenbreng deeld is 3), nv schel hi swara op dae helghum, ende namna dyn man, deer aldeer slayn is, — alsoe als hi bigret is, that aegh hi te swarane. — Nv di oenbreng swerren is, nv aegh di grieuwa dine aesga ti bannane ti ene riochta dome. Soe deelt di aesga, dat hi foerd gaen scel, ende weddia twia achtich punda, achtich herem, ende achtich lioedem. Nv hi weddath haet, nv schel hi anne burgha habba, deer alsoe rike se, dat hi beta moeghe herum ende liodom twia achtich pun-da. Nv is tat alle riocht, dat hi aegh anne frede dei ende nacht, dat hi moeghe land ende lioede rema, ende syns lyfs ti birgiane 4). Nv spreect hi foerd op dae sex, ende bigret den sexta. Nv spreect him di grieuwa toe, ende wise lioede, dat hy deer mey weer an firde ende fulliste ende fiochtende, aldeer ma dyn man sloegh binna dae

---

1) O. liouwe. 2) O. aldus gret. 3) O. deel is. 4) O. helpa.

[78] allerhagista ferda, alsoe onriochte wr riocht, soe i nv mit riochta mit ter haudleesne beta schelleth, ende brand ende breck tielde. Nv sprekt di man, dat hi ne thore aldus egret, her iechta, ner bisecka. Soe aegh di grieuwa den aesga ti bannane ti ene riochta dome. Nv deelt di aesga, dat hi scel aldus egret, entra, iechta, iefta bisecka. Nv bisect hi, ende biot ti riochtane 1). Nv aegh di grieuwa den aesga ti bannena ti ena riochta doeme. Nv deelt di aesga, dat, neydam dat hi an dae seckwerd bithingath is, dat hi ti dae sikringem habba schel dine scelta, deer him dae ban wrlatte, ende dera tolwa sawen. Ief hi se haet, soe scelleth hia dat tioga, dat hi aldeermey ne were an firde ner an fulliste ner an fiochtender kaese, dae ma dyn man sloech binna dae allerhagista ferda; also onriochte wr riocht; soe hi nv mit riochte mit ter haudleesna naet beta ne thoer.

Dit is riocht. Ief him dere vta brect 2), deer him di aesga wysd haet, dat hi schel mit ter haudliesne beta. Ief hi mit ter haudliesne bet, so ne thoer hi nenne brand, ner breke, tielde; ende ief hi naet beta nelle binna dae aeftre deithinge, soe aegh di scelta sine 3) bannere ti biadane, dat hi him tweer daghen bodie; soe aegh di scelta dis tredda deis him seluen ti bodiane, dat hi to howe come, ende laetsta, als him di aesga wysd haet. Nv aegh di scelta dis fiarda deis toe howe ti comane, ende dat toe kedane, dat hi ne bodath habbe, als him di aesga wysde. Nv aegh di grieuwa dine aesga ti bannane ti ene riochta dome; soe deelt di aesga, dat di scelta dat bitioga schil, dat hi ne ful bodat habbe; ende him schelleth fulghia sex des koningis orkundem, binna dae banne, Nv is tet riocht, dat di grieuwa aegh dine aesga ti bannane ti

1) Deze zin ontbreekt bij O., van af: tielde. 2) O. volgt: dat is biwys. 3) O. dine.

enen riochten dome; soe deelt di aesga , neydam , dat hy bodeth was , ende wrherich tiogid is , dat hi mit twam pundem beta scel , ende soe scel ma him efta tre daghen bodia , dat hi twa pond brenge ende dae haudleesne. Soe aegh hi 1) des fiarda deis efta ti howe toe comane ende toe kedane , dat hi ne ful bodat habbe. Nv aegh di grieuwa dyn aesga toe bannane ti ene riochta dome. Nv deelt dy aesga , dat di scelta dat bitioga schel , dat hi ne ful bodat habbe , ende him fulgie sex [79] des koninges orkendum binna dae banne. Nv dat tioech genzien is , soe aegh di grieuwa dyn aesga ti bannane ti ene riochta dome. Nv deelt di aesga , dat ma hine efta tre daghen bodia scel , ende fiouwer pund ti brengane ende dae haudliesne. Soe komt di scelta des fiarda deis , ende seyt , dat hi ne ful bodat habbe. Nv dit 2) bitiogid is , ende hi niogen hwerwa bodat is , nv aegh di grieuwa dine aesga ti bannane ti ene riochta dome. Nv deelt di aesga , neydam dat hi niogen hwarwe bodat is ti howe , ende een ende tweinticha manna tioech genzen is , nv aegh aller sceltena lyk dis awendis 3) binna sine banne dae branden ti barnane , ende dae kedene ti dwane. Des moernes aegh ma him ti sekane it howe ende it huse , als ma dis konings fiand 4) schel , mit brande ende mit breke. Is 't , dat hi ieta komma wille , ende beta als hi wrberd haet , eer di fana op were , soe mey hi habba dey ende bered 5). Ief hi naet ne compt , eer di fana op were , soe ne mey hi habba dey , ner bered , ner mit ter oera hand weddia , ner mit ter oera hand laesta. Ief hi naet beta nelle , soe aegh ma him ti breke ende ti brande ti dwane , ende ferde-los ti lidziane , him selm , ende all zyn goed vta ferda ti

1) O. schelta. 2) O. dat hy. 3) O. thi awane (d. i. des avonds). 4) O. schil, hyne schil ma dan toe brand ende toe breck dwaen. 5. O. burgha ; zal berand moeten zijn.

wisane 1), al vnt hi bet mit fiouwertien pundem ende mit fiouwertundiste thremena pannynge. Nv dae eerste dera sawena, deer di 2) oenbreng swerren is, nv aegh di grieuwa dine asega toe bannane ti ene riochta dome. Nv deelt di aesga, dat nv hi toe breke ende toe brande deen is, ende ferdelos leid is, soe hwaeso him huseth, iesta howath, nacht iesta dei, dat hi beta schel mit ter haedliesne. Ende hwa zyn goed, flat iesta flait 3), huseth iesta howath, nachtes iesta deis, soe aegh hi dis koningis ban ti betane mit twam pundem. Nv aegh di scelta dat ferdelase goed ti bisittane, ti herana hand ende ti lioeda wilkere.

## FAN DER LAMETHE. [O., IX, 3.]

38. Ief ma greta scel om ene lamethe, zoe sprekt ma aldus: Io sprekt dis man toe, dat i him habbe en dulg edeen, dine middel ende bede dae eyndem, ende oen dae [80] dulghe ene lithlamethe, alsoe onriochte wr riocht; soe i nv mit riochta aeghen weer him ti betane ende den ferde, deer toe riochte deertoe steet. Ief hi him dere onscelde wrmet, so is hi niaer, mit ta oenbrenghe dae bota toe winnane, dan hi se onsciuldich ti werdane. — Om en dulgh scel ma aldus grieta, dat 4) is efta niaer mit ta onbrenge.

## FAN EEN HORS RIDEN RAEFLIKE. [O., IX, 34.]

39. Ief en man en oerem dis bitigheth, dat hi habbe zyn hors raeflike ride, iens zyn moed ende wr syn willa 5), soe aegh hy 't ti betane, ief hy 't bikant, mit twam scililingem, iesta twirasim ontswerra.

## FAN BISETMA. [O., IX, 35.]

40. Soe hwaeso dere bisetnisze 6) beiareth, dat ma

1) O. wt dae fordel toe lidsen ende toe wysen. 2) O. alleen: di. 3) O. flet jefta flent. 4) O. dis is hi. 5) O. an sine mede ende an syne willa. 6) O. seecknese.

zyn goed bisetta 1) wille, soe aegh hi dae bannere ti iaen tweer scillingen 2).

FAN HUUSLAGA TI IULDANE. [O., IX, 36.]

41. Allerlyck, deer fadirs ende moedirs lawa ontfensen habbeth, soe aegh hiara allerlyk enen panningh ti iaen ti huuslagha, iesta allegaer dyn mara, tre panningen vta huse.

FAN DAE HEMMERK MER. [O., IX, 37.]

42. Hweersoe en hemmerick mer is, aldeer dae hemmerkan gaer kommath, soe aegh hi ne toe slatane, deer aldeer mit sine landen oen komt; die mer schel achte foeten wyd wessa, dyne aegh nemma ti sellane, ner ti kapiane.

[O., IX, 38.]

43. Hweersoe di bannena dyk biscouweth wirt ti wanwirke, soe haet so ma deer wtwint 3), soe aeghen dae dykatten den helfte, ende di scelta den helfte; ende is di aesga deer mey, soe heert hit oen trem.

FAN GOEDIS BISETNESE. [O., IX, 39.]

44. Hweerso ma goed bisetta 4) scel mit dis koningis orkendum, soe hwam soe hit di scelta bifelt, dat hy 't oen hoedene nime, soe aegh hy 't ti ontfaene, iesta bansiuldich ti werdane, ief hy 't withsecke.

1) O. biseka. 2) O. pond. 3) O. it wint. 4) O. hisitta.

**Tiende Deel.**[O., XIII<sup>e</sup>. deel.] 1)**I. MERKED RIOCHT.****FAN DERA SCELTEENA RIOCHTE. [O., XIII, 1.]**

[8J] 1. Dit is riocht. Dat di scelta moet thinghia an aller merkada likum, deer ma wtferdich is, hwanne soe hi wolle; ende dat ne mei ofnima 2) her festa, ner fira; omme huus, omme bodel 3), omme huusstaden, omme tiuchte, omme falscha meta 4), omme falscha ielne, omme fad 5), omme onriocharta tolne, omme falsche brand 6), omme alle thingh, deer dae merkede bi staed ende toe herath; mer omme dat eerwe, deer inor dine merkede heert, ende binna dere hemmerka leit, dat scel ma bithinghia als 't tida landriochte heerth.

**FAN EN STEEDHUSE. [O., XIII, 2.]**

2. Hwaesoe en huus an ene merkede selt ene synre bure, ende hi den stedebihalt, ende di kapere dine forth-sedil wint ende bitingath 7), her hit is lengra, soe cortera, soe scel ma dat bisetta an bannena thinghe 8), soe moet di sellere dine kaepere ofswara, hwanne soe hi wille mit riichte.

**FAN HERE EENRE STEDE. [O., XIII, 3.]**

3. Ief en merketman anne stede heert, ende hi deer alsoe langhe op wanat 9), dat hi sprekt, dat hi ne kapeth

1) Dit en het volgende ontbreekt in de uitgave van de *Oude Friesche Wetten*, doch is blz. 102 en volg. bij SCHOTANUS, *Beschryvinghe van Frieslandt*, en heeft aldaar tot opschrift: Hyr biginnet da mercked riucht; en dit zullen wij hierbij vergelijken.

2) S. ende dat ofnima. 3) S. volgt: om lawa. 4) S. wichta. 5) S. volgt: om screed. 6) S. volgt: om moerdbrand. 7) S. sedel foerd bitinget. 8) S. volgt: ho lange hiara eental were, ief di seller, enz. 9) S. sit.

habbe, ende di oera bisect; brect dae kaepere dis aefta tioegis 1), zoe aegh di oera zyn ayn fry, ende trira iera heer 2), alsoefyr soe hi se aeskia wille. Als 't aldus biraedeth werth, soe aegh di scelta fyf scillingen.

FAN HUUSSTEDEN. [O., XIII, 4.]

4. Dit is riocht omme huussteden. Dat hit wita moeten sawen buren ende tweer sceppenen, alsoefyr soe hia anne 3) steden habbe an dere buurschype, her hit kaep sie, soe here. Ende dat schel ma oen dae thinghe opbrengha.

FAN FALSCHER META. [O., XIII, 5.]

5. Dit is riocht. Deer mit falscher meta an da merkede bigripen wirt, hweeroen soe hit is, her soe hit is an onriochter wichte, so an onriochter meta, soe an hoedenar falscheed, so hit is; zoe aegh ma dae scelta toe iaen een ende tweintich scillingha, alsofyr soe him en sceppena ende tweer trouwe buren bitioga wille; ende in dine merkede, als hit biwilkarath is, soe is di wilkere alsoe graet, als ma hine mit ta scelta wilkareda ende enegade 4).

[§2] FAN BIARIS WANMETA. [O., XIII, 7.]

6. Omme biares wanmeta. Hwaso drent lessa, soe mara, soe ne thoer hy 't naet iulda, alsoefyr, soe hi 't binna huse 5) sennegath habbe, ende mit riochte bifulgheth; soe aegh di scelta tweer scillingen dis bannis ende di merkede syn riocht, also als hit biwilkarath is. Sprect hi buta huse, om wanmeta, soe is di tappere niaer mit ene ede ti vndgaene, dan ma him mit enighe riochte se ti wrwinnane 6).

1) S. tinges. 2) S. volgt: sonder eed. 3) Lees: ayne. S. an. 4) S. volgt: § 6, om wanmeta saun schillingen da schelta, ende ti da merked riucht, als hit wilkared is. 5) S. bierhuse eniged se. 6) S. volgt: om da ielna is dat selve riucht.

## FAN FALSCHER MONTA. [O., XIII, 8.]

7. Hweersoe en man mit fade bigripen wirt, ende mit falscher monta 1), deer inor dine merkede heerth, iesta mit fade onder hamere ende onder tanga, iesta en scrodere onder der schera, iesta mit sine falscha andwirke 2), soe ne heerth deer ferra nen riocht toe, hit ne were, dat ma him dae ferra hand ofsloeghe; ende wirt hi mit tioghe fulbrocht, soe aegh di scelta dat gued ti bisittane ti herana hand, ende alle dam, deer needtreftich sint 3), weder ti delane. Deer aegh di aesga anne frede oen ti delane, alsoefyr soe hyt swara wille tweer scepenen, dat hy on-riochte onefinzen sie 4).

## FAN FALSCHA MONTERE. [O., XIII, 8.]

8. Werth deer en montere bifensen mit fade 5) der smitta, soe moet hi riuchtis wisia 6) tiene swirdkempa.

## FAN MERKETH LAWEN. [O., XIII, 9.]

9. Fan merkethlawen, deer in dae merkede laugath wurdat, soe aegh di eerfnama dyn scelta 7) ti dae fordele ti ledane, ende bidda him, dat hi him riochtis biholpe; ende deth hy 't naet, ende di scelta dat wraeskie omme dat bodeldeel, soe aegh hi sine bannere ti dae fordeele ti sendane, dat ma him, an fara flette, wtachte fyf scillingen, iesta ayder wrberith weer den schelta, dweers wr nacht, fyf schillinghen 8); hwant hiae 'n a raef haldath. Soe aegh di scelta dis fiarda deis ti [83] dae fordele selua ti comane, ende sines riochtis deer ti moniane; wernath 9) hiae s' him, soe aegh di aesga ti delane, dat hi 10) mit

- 1) S. scredene. 2) S. onder ke. 3) S. ende da treftiga.
- 4) S. dat hi riuchtelyc ontfinzen se. 5) S. volgt: buta.
- 6) S. bruka toe ene swirdkempa. Om dine scredere also.
- 7) S. schetta to da huus to haliene, dat hi him riuchtes helpe.
- 8) S. dat ma him a fara wtachtie fyf schill, hwant se hit enz.
- 9) S. werwet. 10) S. in fare ende mit synre fora hand, enz.

sine ferra hand zyn riocht wtachte , ende wereth him emma deer mit wald , di wrberth 1) twa pund.

FAN ONRIOCHTER TOLNE. [O., XIII, 10.]

10. Hweersoe di tolner onriochte tolne nimth , ende him tre sceppenen betiogha 2) willath , zoe aegh di scelta wr alle dae , deer hi ban 3) wr lat , fan da ordele 4) fyf scillenghen , dae schel di tolner iowa , iefta mit riochte wara mit ene swerdkempa , iefta di aesga deelt him toulif eden.

FAN MOERD BRANDT AN DA MERKEDE. [O., XIII, 11.]

11. Dit is riocht , om moerdbrandt an dae merkedede. Wirt deer en man eta moerdbrande bifenzen 5) , soe aegh di scelta den kerre 6) , her hi him blinde , so hi ne an elende seinde , ende syn goed , deer hi haet , dat heerth an koningis wara ende an herana hand. Seit ma hit aeck ene man op , ende dat ma hit naet ne wite 7) , soe aegh ma him oentingia mit aefta tioege a wr achte daghen , dat ne mei wrfaen 8) her fira , ner festa , hwanneer 9) hit in dae merkedede schyn is. — Soe is 't riocht et ta aersta dei-thinge. Is 't en erm man , dat di sculta aegh him onder burgha ti brengane , al on 't ful bitingat is 10). Is 't aeck en ryk man , deer ma hit op seit , soe moet hi burghia op syn rike , alont hi mit riochte fri wirt , iefta in dae scielde bireknath ende bitingat 11).

1) S. di ach to jowane. 2) S. bitingia. 3) S. tollen.

4) S. fordele. 5) S. bigripen. 6) S. volgt: hor hi dine man dwe , dan men blynde , iefta barne , iefta an elende seinde.

7) S. wrweer weet. 8) S. ofnima. 9) S. hwant. 10) S. volgt: Ne mei hi neen burga winna , so aeg hi to swarrane , so aeg hi to gaen dana , ont ti da nesta tinge , soe aeg him di schelta to andert to bringen , al ont hit bitingan is. 11) S. verwonnen wirt.

## II. SWARTA SWENGEN.

FAN DAE SWARTA SWENGEN. [O., XIV, 1.]

12. Dat is en riocht swart swengh. Hwaesoe fiocht wr sette sone, ende wr swerrena eden, ende wr kessidne mond, soe haet hi britsen den selua holligha frede, deer hy wilkarath hede.

[O., XIV, 2.]

Dat is en oer swart swing. Hwaso dat riocht breckt om ghiricheed, iesta ielkers om quada meningha, soe brect hi dat, deer di sueta Ihesus 1) baed toe twange dere sondena; hwant dat riocht holpt dam, deer him selff naet holpa ne mey; hit scepth wreke op dae schilde, ende [84] beschirmt da onsciolde.

[O., XIV, 3.]

Dat is di tredda swarta sweng. Hwaesoe wrret syn aefta 2) syd, zoe liketh hi Iudas, deer ws Hera God wrreed, deer den frede wrochte mit ta monde, ende hine dae breeck.

[O., XIV, 4.]

Hwaesoe det disse swarta swenghen, ende oera deda dissem lyk, deer aldus wreet sint, so ne mey him nen prester nen hermscera scriwa, hi ne seke den paeus, wollen ende berfoet 3), iesta zyn weldigha boeda, ende hem di paeuwes ende zyn prester riochte hermschere scrywe, ney riochte, iesta ney nedum; al vnt dat schel hi buta der tzerka staen, ende nenne man niaer 4) koma, soe deer an twiska se nioghen feet; hi ne moet nen pas 5) nima als oer lioede; hi schel weer 6) syn steff passia, deer hi an zynre handt drecht, ende hi ne moet nenes orlowes niata, ende hi schel manegher dughede ontberra, deer ma in der Cris-

1) S. God selua. 2) S. riuchta. 3) S. dine paues to Roem. 4) S. hyndera. 5) S. paes. 6) S. toiens.

tenheed deth; hwant hi haet him selue deerwt wrocht mitter eerga deda 1).

---

### III. SCHAEKRAEF.

FAN EN SCHAEKRAEF. [O., XV, 1.]

13. Dit is en schaekraef. Hwasoe faereth oenbiraedadis, mit onriochter wald, tiene standane huse, ende deer binimth dae lioedem hiara gued, deer hia sculden dat lyf mei fed a ende der siele fan reda, so brinct hi him selue in dera scakera rawe, ende in hiara riocht 2). Ief hit deertoe biraedit 3) wirt, dat hi mit ta fia beta schel, soe schel hy 't al twiscette beta, als dae lioede wilkarath habbeth. *Vel sic secundum aliquos.* Ief hi deertoe biradet wirt, dat hi mit ta fia beta schel, soe is hit al twibete, deer hy deth, ende dyn allerhagista frede twifald beta, als dae lioede wilkarath habbeth.

[O., XV, 2.]

Dit is en schaekraef. Hwaesoe faert tiene bireweda schipe, onebiraedeth ende mit onriochter wald, aldeer di man leyt omme riochta neringha, ende nimth him zyn goed of, deer hi sculde zyn lyf fan fed a ende dere ziele fan reda, soe brinct hi him in dera scakera riocht; ende ief hi deertoe biraedit 4) wirth, dat hi mitta fia beta schel, soe schel hy 't al twiscette beta, haet [85] soe hi deen

---

1) S. volgt een vijfde §. Item, dit sint da saun suarta suinghen: Huaso deth moerd, jefsta moerdbrand, jefsta bondena scaekraef, jefsta scaekraef in gastelika logen, jefsta gastelika lioden dulghet frase des lives, jefsta daeth, jefsta ane slachta slacht wr sette soen, wr kesten mond, ende suerren eden; jefsta hua so een gastelick bihodene onfucht mit symonie. Dit sint da saun suarta suingen, deer nimmen oenbinda mei,bihala di paus. 2) S. in dera schakera riucht mitta raef. 3) S. bitinged. 4) S. bitilet.

haeth, ende dyn allerhagista frede twifald, als dae lioede wilkarath habbeth.

[*O., XV, 3.*]

Dit is en scaekraef. Hwaesoe fiocht an fiultfarane man, ende an crameren, iesta an oere kaepmannen, ende hia an riochta neringum sint, ende nemt hemmen hiara goed of, deer se sculden hiara lyf fan fed a ende hiara siele fan reda, zoe brinct hi him in dera seakera riocht, ende haet soe hia deer weder dwaeth 1), dat is sonder bote ende sonder frede.

IV. FERDEN.

FAN TZERKFERDE TI HALDANE [*O., XV, 4.*]

14. Dit is riocht. Dat di, deer syn Goedishuse seka schel, omme bettreンgha zynre sondena, di aegh frede, bede ti da Goedshuse ende fan dae Goedishuse 2). Soe hwa so him schaedeth in dae wei, an lyf 3), iesta an goede, soe is 't twibete, ende di allerhagista frede twifald, mey dae wilkere.

FAN SINNETH FREDE. [*O., XV, 5.*]

15. Dit is riocht. Hwaesoe syn sinneth seka schel, om ladingha, iesta om nettichede 4), di aegh frede ti dae sinneth ende fan dae sinneth. Hwaezoe him quaed deth, an lyf, iesta an guede, soe is 't twibete, ende dyn hagista ferde twifald.

FAN THINGFREDE. [*O., XV, 6.*]

16. Dit is riocht. Deer zyn thingh, iesta sine werf, seka schel om ladingha, iesta ielkers om needtreft dis riochtis, di aegh frede ti dae riochte ende fan dae riochte. Hwa-

1) S. volgt: dat wter needwer. 2) S. telkens: ferd deer ende dana. 3) S. volgt: in leden. 4) S. volgt: dis heiliga sindis.

\*

soe him eergh 1) deth, an lyf, iesta an goede, soe is dio bote twyfald, ende di allerhaghista frede twifald, als dae lioede wilkarath habbeth.

FAN KONINGIS SETMA. [O., XV, 7.]

17. Dit is riocht. Koningis setma, ende dat is neettreflich 2), dat ma 't halde, dae riochta toe helpa ende dae onriochta toe pinum. Hwant koningis setma dat is riocht, alsoefyr zoe hi naet se set iens dae ewa, ner iens dat riocht 3).

[86] 18. Dit is riocht. Hweerso en scip steet, ende deer goede lioede binna sint, deer hiara lyf mit riochta thinghum nerra wellath, iesta en fiuldfarende man, ief hi sine hewa op sine bec bonden haet, ief di man deer binna zyn huus sit. Ief se disse trine mit riochta thinghum binerra wolleth, ende deer onriochta liode kommeth, deer himmen hiara hewa binymeth, soe is dat riocht, dat ma hit keda schel mit clocka clinne, ende mit wepena roste, deer mey allermaest, deer me 't allerwydest mei keda mei. Is hi ald, is hi iong, deer dae kedene heerth; is hi torstich, is hi hongerich, is him hete, is him kalde, soe ne ach deer nen man soe lange toe bidiane, dat hi zyn moed 4) bewandelia moeghe, mer hia schelleth dae Goedis fianda fulghia. Soe aegh ma him oen ti faene, deer ma him aller-aerst bifaert. Is hi an howe, is hi an huse, is hi an tzercka, is hi op dae altaere, is hi op dae funte, zoe aegh ma him of ti nimane, an fyf deda ti dwane. Fyf thingh, sine tweer eermen, sine tweer tiaedschuncken oen twa te steten, mit ene ielrena stipa, ief stile. Soe aegh ma him wtior dike toe ferane, ende deer en boem toe ferane, en tial toe brengane, deer eer oen wayne ne kome, him deer-

1) S. aeth deth oen lyff, jefsta oen ledem, jefsta oen goed. 2) S. treft. 3) O., XV, 8, vindt men hierachter X. deel, § 22.  
4) Weed? Deze § ontbreekt bij O.

op ti settane, hi zyn eynde deerop ti nymane. Him aegh  
nen wynd ti biwaiane, nen man ti bisiane, nen dau ti  
bidauwen, nenne sonne ti bischinen; mer dat ter alle  
lioede oen merke, dat ma eergha deda wrmide.

---

### Elfde Deel.

[O., Xe. deel.]

HYR BIGINNETH DA ALDA WILKERAN TOE OPSTALLISBAEM. I)

[O., X, 1.]

1. Dit is riocht, ende reed, ende wilkere dera wisistera,  
dera riochtera 2), dera abbatena, ende papena, ende pre-  
latena.

Dat nen abvette enich bewesid kynd ti claestere nime  
buta dis eerfnama rede ende dis mundis. Ief di oera dat  
clageth, soe schel hi, deer dat kynt nimth, ende di oera,  
deer dat iout, eelk beta in dat land mit achtiga pundem,  
ende dat kynd weder op [87] syn goed, bi bode dis landis.

[O., X, 2.]

2. Ief ene vrouwe nimen wirt mit onwillia, ende hio dat  
keth ende klaghet, soe schel hi, deer se iout, ende hi,  
deer se nimth, eelk beta den frede mit achtiga pundem,  
ende eelkerlike dere vrouwa iaen ene haudliesne. Clageth  
dio vrouwe, als hioe fry is, dat se ti needwyf wonnen  
sie, zoe schel ma hir beta mit twa ende fyftigha pundem,  
ief hy bikant 3). Bisect hi, soe aegh hio den kerre, her  
hio dat opbrenghe mit ede ende sawen dera tolwa 4), ende  
mit hir papa, deer hio binna dae ghae is, zoe hio him  
toe reme.

---

1) O. da Vilkerran dis Landis mit ta fyf Delen. 2) O.  
riucht ende wilker der Vysesta ende der Riuchter. 3) O. ief  
hyt bicand steed. 4) S. volgt: [soe hyo him to reme mit ta sinem.

## [O., X, 3.]

3. Hwaesoe oerem, wr sotta sone, ende wr swerren eden, ende wr kessidne mont, daeth, soe is di frede toliftich punda in dat land. Ielkers 1) daedslaghen sint achtich ponda.

## [O., X, 3.]

4. Hwaesoe oerem, bi redene rede 2), epenbeerlike daedslacht, soe is di frede toliftich punda. [O., X, 4.] Hwaesoe fiocht ti oers huse, ief deer en man daedslain wirt in dae huse, so is di frede toliftich punda. Haet so ma deer wt fiocht nenne frede.

## [O., X, 5.]

5. Soe hweerso ma ene manne dae aghene onwirdelyk wtbreect, deer syn riocht bihalden haeth, soe is di frede achtich punda. — Gersfalligha leda tweintich punda ti frede. Dat 3) scel ma an Fraenekre biriochta. — [O., X, 8.] Dulgh truch dine buuck, ende truch dine hals, ende truch dat haed, ende oera dulginga, an frasa des liuis, di frede sextene pund. — Dulgh truch den eerm, truch dae hand, truch dine foet ende truch den schunck, ende alle onbrinzie seer, di frede is achte pund. — Disse ferden scel ma in dae 4) bifangum al biriochta ende laesta. — [O., X, 9.] Bloedreesna ende faxfenghen, ende haet soe niaer is mit dae edum, dan di oenbreng, di frede is twae pund. — Dat schellath dae atten beriochta.

## [O., X, 15 en 16.]

6. Hwatso di papa clageth oppa dine oera, soe schel hy 't an Franekre dae riochterum keda, ende schel hiara aerem enen riochter tziasa, ende dae tweer mit ta dekene dae secke endeghia, eer hia vta lande aet [88] fara ende

---

1) O. anderde. 2) O. volgt: ende bi leidera lege. 3) O. alle disse ferden sel ma in Fraenckere byriuchte ende lasta. Vervolgens § VII. Truchslain haud, wtschetten agen, Iam lya, dy ferd XXIII ponda. 4) O. Wta.

danne dae lande keda. Ief hia naet enegath nabbe, eer hia vta lande faere, ende hwa fareth toefara lekena wrbod ende dera riochtera, soe betrie mit tweintigha pundem, ende dio fare om naet.

[O., X, 17.]

✓ 7. Hweerso di papa, iefta di leka, eelk oppa oerem clagath, soe schel hiara eelkerlyck ane pape thiasa, ende dae riochteren ane tredda setta, dat hiae 't tre endighie.

[O., X, 17.]

✓ 8. Haetsoe dae papen fan notscada, ende fan smala scada, vta bifanghe clagiath, hia aldeer ti nimane lada, iefta bota.

[O., X, 10.]

9. Hweerso dae atten enen man bitigiath, dat hi dine frede britsen habbe, soe schel hi mit twam pundem beta. Ief hy bisect, soe schilleth hia him dat tiuch weddia dis aersta deis, iefta sine eden ontfaen, iefta fri leta. Dit tiuch scelleth tre atten dwaen. Ief ta tre atten naet en ena ne sint, soe here hia zine eed ende tweer fulgheren.

[O., X, 11.]

10. Hwanne, zoe di scelta wrherich bitingath 1) fyf thing, soe schel hi ne ladia ti Fraenekre, ende deer wrtiogha 2) mit sauwen dera tolwa, ende mit ta aesga, ende mit hem sellum. Soo is zyn ban tiaen scillingen, deer hi omme wrherich wirt, ende dae fellingha 3) in dine werf twa pund.

[O. ontbreekt.]

11. Hweersoe en man set twa pund in dis bifangis werf, ende dae tre eheran naet an ena ne sint, zoe is hi niaer, zyn wed ti ledegiane mit sex edum, dan hia se in

1) O. tiughet. 2) O volgt: iefta to da bifanges waer, deer hi in sitten is, ende deer wrtiuga enz. 3) O. volgt: deerom, dat hy wrherich waerd in dine warff.

dine mena frede te brenghane. Weer dae atten is 't alsoe.

[O., X, 12.]

12. Hwasoe en oerem om enes halis pundis scada, iesta min, bitighath, so tziese hi, deer ma 't oensprect, her hi mit ene ede onswerre, soo hi dae oerem toe reme. — [O., X, 13.] Hwasoe toe en oerem aesketh enes haelis pundis wirde, iesta meer, binne dae punde, soe moet hi, deer ma 't oensprect, mit ene ede onswerra, hit ne se, dat him di oera kestighie op tweer eden. — [O., X, 14.] Omme nenne scada, ner omme nenne pannyngsciolda, ne moet ma her kestighia dan op sex eden, hi ne habbe riochte orkundem.

[O., X, 18.]

13. Derue dustsleken, als hia schaeth, zoe scel ma se dae riochteran [89] leta siaen; deer efter et ta riochta deiethingum tria ende sextich nachta. Iecht et him dae riochteren, dat hia et scouwath habbe, soe moet hi mit een ede zyn bota winna. Brect him dis orkunscepis, soe moet hi tigia 1). [O., X, 19.] Hwaezoe bitigath en oerem omme raefdelte 2) an sine lande, iesta omme een raefmeed, iesta raefered, di, deer ma 't oenspreect, di scel 't mit ene haela punda beta, also, iesta mit sex edum ontgaen; hi ne willet swara an ene ede 3), dat hy 't wanwissengha deen habbe, ende beta den scaeda, deer hy re oen deen habbe.

[O., X, 20.]

14. Hwasoe mit samenda sidum in een oers land wald deth, soe schel hy 't mit twam pundem beta, ende in des bifanghis warf mit achte pundem. Hwamzoe thincketh dis boete toe litick, soe schel hy, deer ma 't oenspreect beta, als hy 't swerra wille, twiscette, dat hit ful bet se;

---

1) O. bitigia. 2) O. raef. 3) O. volgt: dat hit ne se, dat hy 't fan wanwytschip dede, iesta fan enz.

ende dat stedegie nioghen atten 1), hit ne se, dat hi habbe riocchte sikrengha nioghen attana 2).

[O., X, 21.]

15. Hwasoe oerem mit weepnader hand ende mit landbede in zyn eerwe det wald, soe schel hi, deer dat land aegh, habba dine kere, dat hi dae boete nime achta pund, iesta twibete, als di oera mit ene ede wille oenswerra, ende nioghen atten 3) fulghie him. Tweintich punda in dine bifangh, ende nene sikrengha 4).

[O., X, 23.]

16. Hwaesoe oers huus instat mit haester hand 5), alsoe dat di wynd ingheeth ende di reeke wt, soe schel hy 't beta mit ene haela punde, ende dine frede iens dae atten mit twam pundem, iesta mit sex edum ontgaen; hit ne se, dat hine tre 6) atten bitioga wille. — [O., X, 24.] Hwaesoe oers huus instat mit samenda sidum, soe scel hy 't beta mit twam pundem weer him, deer hi den scada deen haet, ende in dine bifangh mit achte pundem; soe scel di huusman swara dine oenbrengh, ende mit dae ede wita, haet syn scaeda sie, ende nioghen atten fulghie him 7), ende dat twibete beta. — [O., X, 25.] Hwaesoe oers huus instat, mit landbede ende mit [90] wepenader hand, soe schel hi beta, weer dyn huushera, mit achte pundem, ende in dine bifangh mit twintiga pundem. — [O., X, 26.] Hwaesoe oers huus barnt, iesta brect, dat hit speerfallich ende balfallich wirt, di frede is achtich pund, ende dae huushere twibete 8), als hy 't biswara wille, ende him fulghie niochten atten 9).

1) O. eden. 2) O. eden. 3) O. eden. 4) MS. ontbreekt § 22 bij O., en luidt: Huaso in oderis huis geet an syn willa, ende an dis oderis onwillia, so schil hi beta dine ingongh mit ene pond, ende dine wtgongh mit ene ora pond, jefta sexasum ontsuara. 5) O. volgt: ende mit ira mode. 6) O. da.  
7) O. eden folghia. 8) O. tribeet. 9) O. eden.

## [O., X, 27.]

17. Hwaezoe kaepeh en scheth, iesta scepen wede, iesta fiouwerhernadne duc, ief di clagath, deer hit sield, omme zyn werde, soe schel hy 't mit orkundem winna, aldeer hi sittende is, hit ne se, dat di oera dat wrielde aldeer habbe 1), soe is di mit dae wrielde niaer. Ende ief his him deer breet, soe schel di oera mit sine orkundem zyn ield winna.

## [O., X, 28.]

18. Hwaesoe oerem haet iouwen handiefstich goed oppa ield, an orkenda andert, zoe schel hy 't winna mit zyne burem. Ief di oer dat wrield aldeer habbe, aldeer di clagere sit, binna dere hemmerke, di forma, is 't een pund, ief dae min, tweer orkundem; is 't meer dan een pond, mit sawen orkundem,

## [O., X, 29.]

19. Hwaesoe clageth om en raef in zyn ayna eerwa, soe schel hy dat land namia, deer hi den scaeda oen deen habba; wil di oera des aina wrmetta, et ta dei, deer di oera nimt, zoe schel hi dis selua 2) deis ti dae sceltum tiaen, omme dine ayndom, iesta an dae athum bidia 3). Ief hi ti dae sceltum tiucht, zoe scel hi in dine bifang twa pond setta, ende di oera deeroen iechta, iesta clage leta 4).

---

1) O. habbe deen. 2) O. forma. 3) O. iesta in da atthem. 4) O. ende di ora deer to ienst, jesta da claegh leta. De §§ 30 en 31 ontbreken hier, zij luiden:

§ 30. Huaso land sella vil, dat hy 't wr sine ghaekerka biede alle dam, deer nest vessa villet, tree dagen. Jef hit nimmen capet om dat bod, soe aegh hy to da waer to commen, ende aldeer toe bieden tree dagen alle dam, deer nest vessa wil. Jef hit dis tredda deis nimmen capet, deer nest is, soe aghen da riuchteren hine to ferdien, deer hit oen hiara andert caped, dat him nimmen wald, iesta onriucht, dwe deeroen.

§ 31. Hwaso claghet om nyercaep, ende di ora tioeght et toe

## [O., X, 32.]

20. Huc riochter, zoe onder zine eeth spelemede 1) nimth, se hit grielman, se hit ehore, se hit atta; wille di clagia, deer se iout, soe schel hi dae oerem des zyn kerre iowa, her hi mit sine ede dis ontgonge, ende mit sex synra bura, zoe hi dae oerem toe reme, mit alsoe dena edum, ief hit is buppa twam pundem; sont hit twa pond, iefta min, mit twam edum 2).

## [O. ontbreekt.]

21. Bloedreesna, inreer, scel ma fiouwera zyn ontswerra. Dis vtewerda dulghes alsoe stoer. Inrees dulghes sexasim, Des beenbrekis [91] des benis twirasim. Benis onstal aegh boete ende nen eed. Twira benena wtganck ende twira rib breke allerlyck enen eeth. Ffangfengh<sup>3)</sup> ende

da aina, soefyr soe hy dat tiugh habbe, dat hy 't ieer ende dei binetten ende bisetten habbe, so moet hi aldeermei fri wessa. Breckt him des tiuges, so fyr so di ora dat nier bireknia mei, so moet hi him dine caep rema.

1) O., eedspil mede, en achter atta, volgt: schelta, tolfta, aesga, abbet, decken, papa, eedswara, bannere. 2) O. volgt: Wirt hy toe riucht wronnen, so schil di dis ieris wta ede. Dat is riucht aller Fresena. De §§ 34, 35 en 36 ontbreken hier, en luiden:

§ 34. Saxessteke ende arborstschedde ayder tuybeet.

§ 35. Hwaso op oderis hors sit an syn willa, ende an dis oderis onwillia, so schil hi beta dine opsedel mit een ponde, ende dyn ofsedel mit een odera, iefta sexasum onswara.

§ 36. Hyr sint lada scrioun. Herdefanges ende duustsleks, duuststowes ende duustsuenges, so schil di man an sine nates hand faen ende suara, dat him God alsoe helpe ende riuchte, so hi dera deda onschieldich se. Om faxfangh, so schil hi faen oen synre gara ende suara, so him synre schette fia ti frome virde, so hi onschieldich se. Item: bloedresene tuirasum onsuara, metedulgh flowerasum onsuara, faxfangh, weedscreed, fluesverp, bloedresene duiststeet, duistsleek, dis is di fria Fresca nier op da helligem te uitane, dan hi aegh enich tiugh to ontfaen.

3) Lees: faxfengh.

floeswerpis twira ontswara. Trira sinena kerf allerlyk anne eeth. Wapeldranc, ende halsraef, ende needmond, tolwasim ontswerra.

[*O., I., 79.*]

22. Dit is riocht. Als di grieveda in dat land cume, ende hy wrherigha lioede seka schel, soe schel hi sine fana fera, deer den frede in dae lande warath.

[*O., XV., 8.*]

Widekin heet di aersta aesga, deer den aersta dom deelde binna Fresiska merkum.

---

### Twaalfde Deel.

[*O., XII<sup>e</sup>. deel.] 1)*

FAN DIS KEYSERS ROLUFFI RIOCHT. [*O., XII., 1.*]

1. Dit sent dae riocht ende di oenbighin des keisers boekes Roluffis, deer hy dede binna Bordeus, dae hi dae Fresen toefara him laedade, ende spreec aldus: Dat hia sculde hereferd mit him fara omme thria thing.

Alleraerst, om dat Helghe land, ief hit stode an der heidena hand.

En oer, om dat Roemsche land, ief hit wolde fan der Cristena hand.

---

1) Het elfde deel der *Oude Friesche Wetten* ontbreekt hier, doch wordt hoofdzakelijk gevonden in het MS., blz. 142, en *Charterboek*, I, blz. 109. De §§ worden daar niet in die volgorde gevonden, en aan het einde vindt men eene opgave der geldspetiën in *Oostergo* en *Westergo* (MS., blz. 120 verso, en *Charterboek*, blz. 79. Zie II. deel, 2de stuk). Dit twaalfde ontbreekt ook aldaar, wij hebben het daarom vergeleken met den druk bij *SCHOTANUS*, in zijne *Beschrÿvinge van Frieslandt*, enz., blz. 94.

Dat tredde , omme dat huus bi dae Rine , deer heert toe  
dae goede Martine.

Dat fiaerde om hiara ayne fridom.

Nellelh hia dan disse hereferd 1) naet bistaen , soe wold  
hi se fan hiara fridome quyt dwaen ; ende wilde se dan  
disse fiouwer thinghen mit him ontgaen , hi wolde 'm dan  
tiania ende stadelicke riocht dwaen , om da era dis Fre-  
siska fridomes , deer hia wonnen heden in dae howe toe  
Roeme , bi dae alda tidem , fan des paewes ende des kon-  
ningis iefste. Hwant hia et deer bicronghen heden , dat se  
werden des keisers natan ende aec al mara heren. Hwant  
hia moeten makia self riocht , bi hiara land wilkere , ende  
bi rede wisera lioeda ende dera prelatena. Ende di setma  
scel alsoe wessa , dat hi naet ne sette iens dae ewa , ner  
iens dat alde riocht , ner ienst Goeds hielda.

Ieft er en liuedwerf , iesta tweer , willeth anne setma  
meckia , buta rede dera [92] wisista , ende dera prelatena ,  
ende des landes; soe schel ma dyn setma weersprecka , ende  
scel ma ti nen riocht halda. [O., XII, 2.] Ende spreect  
di keyser Rolif aldus : Alle dae riocht , ende alle dae wil-  
keren , ende alle dine setma , deer di keyser Iustianus hede  
set , ende Romulus hede mecked , ende Iulius ende Octauianus  
heden bisscriouwen ende bibanned , ende di keyser Theo-  
dosius efter biscreef , ende iemena riocht , deer Fresen sint ,  
sent mecketh wta twam riochtem , deer God Moysi ende  
Aaron ioed , op dae birghe to Sinay : Aaron dat gaestlicke  
ende Moysi dat wraldische. Ende baed hiarem , dat hia  
alle dae wrald biriochta scolde , ende alle daeienne , deer  
oen Goed 2) feste trouwa wolde. Hwant hi solm spreeck :  
hwaesoe dit riocht hielde , dat hi him syn himelryke iaen  
wolde ; ende hwa dit toebreka wolde , dat hi him in der

1) S. volgt: mit him. 2) S. goede festa trouva.

helle bisluta wolde, als hi dae Egeptera dede in dae Raeda se, dae se sine fulke scadia wolden.

FAN NYA SETMA. [O., XII, 3.]

2. Dit willa wi nv leta bigaen 1), ende ick wol ioe nie setma leta wrstaen, deer ic habbe in dera keisera boekum ende in des paus boeke langhe socht, eer ic dyn setma toe samene hebbe brocht; hwant hia an manegha einden 2) dere koningha boeken scriouwen stoeid.

[O., XII, 4.]

3. Dit is dat aerste riocht. Dat ma dyne haldere aegh foerd ti fyndane an da lioedware, is 't an da bannena thinghe, iesta an dae bannena sinnethe, omme alle rede-licke thingh. Bihaele om fiouwer thingh.

[O., XII, 5.]

4. Dit is aerste 3) fan dae fiouwerum. Hweersoe en man leit oen dae lesta eynde, haet so hi dan deth bi syns presters reed, soe aegh ma dae oenspreke foerd ti fyndane.

[O., XII, 6.]

5. Dat oer is. Hweersoe en man zyn fria hals scel bireya 4) mit riuchta landriochte, ende mit des koningis orkundum, zoe schel ma him an da lioedwaere sine fria hals toedela, al haet hi dae oenspreke.

[O., XII, 7.]

6. Dit [93] is dat tredde. Hweersoe di fria Fresa, iesta dio Fresinne, wellat sprecka an da bannede sinnede, omme en aefte, dat hit tobreken se, ende hiae 't willeth by-reya mit riuchta landriochte 5).

[O., XII, 8.]

7. Dit is dat fiaerde. Hweerso en fader ende en moedir

1) S. Dit wil ick nu leta staen, ende wil joe nya setma kwd dwaen. 2) Einden, ontbreekt bij S. 3) S. dat aerst. 4) S. biradia. 5) S. volgt: so aech ma hiarem foerd to fyden; soe schil ma dat aeft gaer dela.

tiaeht tria kynden, tweer sennen ende ene dochter, ende hiara aldera dan sterwath, ende hio dan anne man nint, buta rede hire broerana; soe quaeth dae broren, hio habbe hir goed wrscelt, om des willa, dat hioe 't dede buta hiara rede; soe spreect hir mond, hio ne habb' ith naet wrscelt, om dyne fria wilkere, deer hir ende alle vrouwen di koning Kaerle iouwe, ende di koning Pieppin efter bisscriouwe. Hwant hia achte wald liues ende ledena, ende anne foremond ti tziasane; omdat aegh ma da frouwa foerd ti fyndane, ende dae broren wrbeck, iesta en soene, deer wise lioede redath. Iesta wyse lioede kunnen naet wreen wirda, soe schel der frouwa riocht foerd 1).

[O., XII., 9.]

8. Dit sint dae fiouwer slettelen, deer di keyser Roleff sette binna Bordeus, bi des paeuwis henghnisse. Dae twa fallath an dae gaestlika hand, ende dae twae<sup>2)</sup> an da wraldischa hand.

Ieta sint er bihalden sex dae sweersta riucht, deer sint fonden in der koeningha boekum, iesta in des paeus riocht bisocht. Dae tria fallath an da gaestlika hand, ende dae tria an dae wraldischa hand.

[O., XII., 10.]

9. Dit is dat aerste. Hweersoe tweer siden toe gader sittende sint, ende nene kynden ne habbeth, ief hit alsoe falt, the leyder! bi des fiandis sponste, dat hiara aider oerem an moerd slait, mit stocke, iesta mit stupe<sup>3)</sup>, iesta mit ene scherpe wepene, ende hia dere deda bisecka wille, zoe scellath hia se sikria mit hiara haedpapa, ende twam fria foghedium, ende mit hiara [94] fiouwer fachtum, ende twa ende sauwentich orkundem, binna hiara kenne. Ende disse mannen schelleth wessa oenbewolleth fan sondelika dedum, fan moerdbrande, fan schaeckrawe, fan nacht-

1) S. foerdghaen. 2) S. tria. 3) S. stompa.

rawe, fan gaestelicka goedis rawe, deer di paewis wrbeden haet 1), fan manslachta, fan hoerdoeme, fan mena-edum, dat hia her karina net festa 2) sciuldich ne se. Brect him dan dis riochtis, soe sint hia dis moerdis al scioldich, soe scellath hia dine kerre fan dae trem oengaen, deer him dae koningen habbet eset. Her hiara liauwera sie, dat ma hiara an ene fioere wrbarne; dan ma an stock nime, ende sle ma fara et ter herta in, dat hit testa et ta reg wtgonge; ief dat ma himmen hiaera sioene benyme, ende reme dan land ende lioede, ende bettrie hiara sonda. Dech schelle s' dan des koningis ban beta mit twa ende sauwentigha scillingum, ende di panning scel bi alsoedena ielde wessa, als in dae lande gheeth 3), soe schelle s' dis paeus ban beta mit twa ende sauwentigha pundem Agrippischera panningha, dat sint Colnesche pannyngen, ende dat moerd beta 4) mit sauwen ieldem; ende haet so hia deer it liowath, dat schel oen konengis werra. Ne moeghen hiae 't naet ielda, zoe schelleth dae sibbista beta. Habbet se kynden tein, da ne schelle dis naet onnyeta, soe schelle s' 't mit ta halse ielda.

[O., XII, 11.]

10. Dit is dat oer. Hweerso ma dine fria Fresa toe howe ladath, anne dei, ende den oerra, ende dine treda, ende hi dan naet komma nelle, soe aegh ma him et ta fiarda dei ti sekane et sine howe, mit brande ende mit breke. Ief hi hath her huus, ner hoff, zoe aegh him di grietman zyn riocht ti dwane an da lioedwaere, ende him wtter ferde ti lidzane zyn lyf ende zyn goed. Haet so ma him dan deth, dat is boetlas, ende haet soe hi dan deth, dat is twybete. Soo als ieer ende dey omkommen is, soe aegh him zyn greetman toe dae lioedwaere ti laia-

1) S. ontbreekt deze zin. 2) S. karina festa. 3) S. ghinse is. 4) S. volgt: al even dioere, ende dine monslachta.

ne, her hi wolle beta aeka 1) hi wrberd haeth. Nel [95] hi dan dat naet dwaen, soe aegh zyn goed an konenges wara. Wel hi danne inor ferde komma, ende beta, deer hi brekan haeth, soe aegh him syn grietman inor ferde toe nimane, an dae epenbera lioedwaere, aldeer hi ne wtleide, ende ielkers in neare stoe.

[O., XII., 12.]

11. Dit is tet tredde. Hweersoe di fria Fresa ene soene biseent, ende deer anne slachta wr slacht, iefta wida an here kynde birawath, iefta mordbrand 2), iefta wrbannena raef fan gaestlika lioedem, iefta scaeckraef, iefta bisit mit onriochta goede, ende hi danne wille fan dis keisers halum riocht ontfaen, soe schel ma him weersprecka, ende him ti nene riochte ti staene, hwant hy 't selm toe britsen haet ende wrlerren 3). Ende alsoo moghen alle daeienne, deer werdeth funden in dusdener sonde, ende alle, dae naet fibreren sint, ende alle daeienne, deer nene fri spreke nabbeth. — Dit riocht sette di koningh Kaerl ende di paeus Leo, ende baede hit dae lioedem ti haldane.

[O., XII., 13.]

12. Dit is tet fiaerde ende dat lenghiste, ende hieldt ma toe riochte al eer Christus berte, ende ene corte tyt efter Christus berte; hwant hit in alle landen riocht was, dat alle dat folc fri was, deer binna Rome bur 4) was. Hwant dat riocht hielden dae Crekera heren, ende dae heren fan Egiptera lande, ende dae heren fan Media, ende dae heren fan Babilonia, deer weren onder dae koninghe Nabugodonosore, deer al heiden was. Ende alsoe deden hit dae Ioeden, Dae nomen hit dae Romera heren an hiara wald, da min hera 5) her Romulus, deer dae burgh makade, ende Numa, deer dine penning heet montia 6), in

1) S. als. 2) S. volgt: deth. 3) S. wrleren. 4) S. boren. 5) S. da naem hit myn hera. 6) S. munya.

des keysers forma. Soeder 1) hilden hit en ende fyftich mit graeta arbeyde, al ont ti Iustinianus kaem, deer God syne nede ioef; hwant hi 2) dat langhe riocht, ende aldier langhe weren en sweer, en manichfald weren; hwant hi se beriochte ende kerte, ende ioed orlof, dat aller landie wilkeran ende cortera ende biscedelikra riocht nome, truch therwa dis landis ende netticheyden [96] dera lioeda.

Dat riocht heet hi bisscriwa 3) di koning Pieppim ende di keyser Philippus, deer naet in dae rime ne was.

[O., XII, 13.]

13. Nv wil ick disse riocht in disse rime, ende aec manegra toesamene breンha; hwant se alle scriouwen weren, ende na toesamene brocht. Nv wol ick bisscriwa, ende spraka aldus:

[O., XII, 13.]

I. Hweersoe di fria Fresa dis ioendes wtgheeth, efter senne sedle 4) ende eer senna opgungh, ende hi ti oers huus gheet, ende dat inbrecht, ende deer in kript, wirt hi dan in dae hoele bigensen, soe haet hi mit dae smughe 5) zyn fria hals wrlern, ende naet ferra ti besekane et ta 6) lioedware, aldeer hi syn riocht ontaen schel. Ief hi in dae hoele slain wirt, zyn fri hals wrlern. Ief hi an dae flechtiga foete ende mit ter fatiande berdene 7) beghenzien wirt, alsoedeen riocht.

[O., XII, 13.]

II. Wilkaran ende setma, deer ioe lioedem ende iowe lande nette se, ief di onriochta dat ti brecka wille mit nachtdedum, ief hi dan bigenzien wirt, zyn fria hals wrlern; ief hy 't deys to swyd 8) makat, alsoedeen riocht, hit ne se, dat hy 't dwee om hongher, ie sta om epenbera

1) Zedert. 2) S. da alda riucht ende da langa riucht-biriuchte, enz. 3) S. Dit riucht bisscreven. 4) S. sonnaschyn. 5) S. mitter insmuge. 6) S. dan itta. 7) Bente. 8) S. suide.

secka, soe nat hi syn fria hals naet wrlern, degh schel hy 't eer et te riochta biseka. Nel ma him dan nen riocht dwaen, soe moet hi dae manne dene scaeda dwaen, entra 1), deis ieftha nachtes. Ielkers alle clene deda, deer tiuchlic 2) sint, deer scel ma dat riocht fan bisetta.

FAN FALSCHA MONTA. [O., XII, 13.]

14. III. Ieft er en montere bigripen wirt in siner menta, mit fade ende mit falscheed, deer hi deen habbe binna synre menta, soe schel ma him vp dae staepel zyn hand ofslaen.

Ief hy 't feerth an en oer land, iesta ti ene haedmerkede, ende hi danne bifenzan wirth, is hit dan binna dae Colenscha punde, soe scel ma him sine ferra hand ofslaen; is hit en Colinsche pond, iesta buppa, soe is di hals wrlern. Is hit dan toe swyd 3), ende al buppa disse bannum, soe moet hi den tzettel ontsaen.

Ieft er en screder, dat is en bisnidere, bifenzan wirt mit ta wrbannena wepene, an sine scatte, ieste an sine serene, iesta an sine biggerdele, deer hi bicoren hath, is 't binna dae [97] Colinscha punde, soe schel ma him sine ferista twa lia ofnima. Sint hit twa Colinsche pond, iesta een 4), soe schel ma him sine sioene benyma, hoe hy 't naet meer ne dwee, iesta nene manne ne lere; hwant hit alleraerst wrbede hede di koning Numma, hwant hi ne montia hiet; ende aldeer efter wrbeden hit bede Iulius ende Octauianus, ende alle dae Romisscha koningen, bede Heidene ende Cristene. Alsoe dede mit daedelika gome di goeda sinte Pieter, deer toe Rome buur was, di forma paeus. Alsoe habbeth sont ter tyd deen 5) paeussen 6) ende biscopen; hwant disse twa thingh in aidera riochte wrbaden sint.

1) S. aider. 2) S. twyflic. 3) S. snide. 4) S. meer.

5) S. foer deen. 6) Koninghen.

Ief disse tweer mannen aider fan zyn ambechte gheeth niogen staepan, ende cumath weder dan ghenzien, ende spraket dan, hia se der deda onsciuldich, soe scelleth hia hiara sikria mit riochta landriochte, mit sex edum ende mit sawen orkendum, ende mit alsoedena riochte, als ma deer toe set, hit ne se, dat hia eer sie biscolden, eens, ende oersta, ende tredda stunde, soe ne mei him dat riocht naet helpa, ende hiara goed an koninghes wara.

Ief en man, bialue ene mentere, bigensen wirt op ene tolnade merkede, mit faede ende mit falscheed, ende hi danne tiecht toe ene montere, iesta toe ielkers ene manne, wellath hia dan iechta, iesta hi se moege wrwonna mit riochta landriochte, soe scelleth hia beta; ne mei hi dan naet iechtende brengha, mit ta riochte ende mit da orkenscipe, soe scel hi self sciuldich bliwa, ende alsoedyn riocht, als deer toe bescriouwen is 1).

IV. Hweersoe en man an der naera nacht, efter sn na sedle ende eer senna opghonghe, ti enes oers huse comth, mit samenade 2) sidem ende wepeneder hand, haet soe hi deer in deth, dat is twibete; haet so ma deer wt deth, dat is boetlas ende ferdelas. Ief hia fan dae huse commeth mit ta goede, ende hia dan bigenzen wirdeth, ende dat ma hemmen aet deth, soe is boetlas; hwant hia scakeren weren, ende habbeth wrlern dat hof; hwant alle [98] scaeckraef ende alle nachtraef di paeus haet wrbaeden.

[O., XII, 14.]

15. V. Dit is tet fyfte. Hweerso ma dine fria Fresa wrwinna scel, dat schel wessa om fyf thingh, ief hiae 't deer toe tiaeth.

Dat aerste is omme moerdbrand ende omme moerd, ief hia bigenzen wirdeth. Dat oer omme scaeckraef. Dat

1) Deze zin ontbreekt bij S. 2) S sannade.

tredde omme tiuchte. Dat fiarde om fed 1). Dat fyfte omme scred.

Dat ordil moegen bihoeda ende dwaen tre riochteren, ende schelleth swerren habba an da hagista liudware, ende like haghe. Soe mei des deda anne stall habba, ende naet heel bliuwa, her fan nem, ner fan twam, hit ne se, dat hia ne an der deda bigripen habbe, iesta toe seint se. Ielkirs om nen thingh ne mey ma dine fria Fresa wrwinna, deer gunghe oen zyn lyff, iesta oen syn goed, hit ne se, dat hi deer toe komme mit 2) wilkere an lioedware, iesta an bannena sinede. Dat moet habba anne stal, wrtioeght; wirt hi dan an da minra riochta tre daghen bitingheth, soe schel me 't him it siner gaetzercka keda, eer ma him 3) lioedware wrtioeghe.

[O., XII, 15.]

16. VI. Dit is dat sexte. Hweerso en man nimt ene frouwa, ende hi deer kynden bi tiocht, ief di man dan sterft, eer dae kynden ierich sint, soe aegh syn broedir, iesta sine broedirs sen, dae bischirmenisse an dae goede, ende an dae kynden, ende an der frouwa, dat hiarem emma wald iesta onriocht dwee, ont dae kynden ierich sie, hit ne se, dat dio frouwe enen 4) man nime, soe aegh hi dis mondscettis fan der frouwa, en Colensch pond, alsoefyr so hi riocht mond hab wessen der frouwa ende dera kyndena. Haet hi dan der frouwa ende dera kyndena wessen en wrredere hiara goedis, ende dat epenbeer se, soe is hi en balemond, soe fyr soe hi biprouweth sie mit riochta landriochte.

Ief di mond dae kynden toe beithe deth 5), eer hia toe ierum commen sint, buta rede der moedir, so ne mei dio

1) S. faed. 2) S. wyt. 3) S. volgt: itta. 4) S. eene oderne. 5) S. to bosta jout.

deda naet staen; hwant hit di keiser wrbeden haeth alle [99] needmonden.

Ief hit dio moedir deth buta rede dis mondis, soe aegh dio deda 1) naet ti stane; hwant him di keiser dae mond-scepe toedeeld haet.

Aldeeromme ne aegh nen vrouwe enige deda ti dwane buta hir manne, hio ne mei her winna, ner wrliasa. Dae vrouwen aeghen dae bihoedene dera kyndena ende dis goedis, hit ne se, dat hiae 't wrliase mit thrim thinghum. Dat aerste is: als hia anne 2) man nimath, soe is hit wrlern, hit ne se, dat hioe 't biborghie dae kyndem, dat hioe dae kynden hiara gued alsoe goed wederiouwe, soe hioe 't ontfengh, so mei hio foerd in dae hoede bliwa, ont dae kynden ierich sint. Dat oer: ief hio der kyndena eerwa wrbrengt, buta rede dis mondis, soe haet hioe se eft wrlern. Dat tredde: ief hioe se dan in dae claeстер brenga welle, so ne aeg se nen abbete ti ontsaene, eer hia ierich sint. Ief dat eerwe wrbrocht is mit claester ferd, iesta mit kaepe, als hia ierich sint, soe fe se oen hiara eerwe mit riochta 3) landriochte, deer him di koning Kaerl ioed; hwant alle needmond fan onierigha kynden, buta reed des mondis an ter bihelde, haet di paeus wrbaeden ende di keiser.

[O, XII, 16.)

17. Dit sint dae riocht, spreect di keyser Rolif, deer ic 4) habbe lange socht mit grate arbeide, eer ic se toe-gaera brochte, bede fan dae Crekera herum ende fan dae Dionistria, deer se (iuue) scriouwen heden 5), dae heren fan Egeptelande. Dae noemen 't dae heren fan Media, ende meckaden se al to manichfald; deerefster noemen se dae heren fan Babilonia; hwant di koning alle toe steer-

1) S. volgt: aeft.      2) S. ene oderne.      3) S. lioda.

4) S. hi lange hadde.      5) S. volgt: ende.

de 1), al vnt hit dae heren fan Atenieralande weer toegaer brochten mit graeta arbeide. Aldeer efter noemen 't dae heren fan Lacedomeralande, hor hia se ne getten, ner naet ne kerten 2); hwant se dae Iuden aerst scriouwen heden.

Efter disse herum soe noemen se dae Roemissche heren, dae tweer heren Romulus ende Numa. Di oera da burgh meckede, di oera dae riocht sette. Dae dae heren weren daed, dae werden dat riocht wandeleth; dech 3) stoed hit manneghen schenen dey al ont hit Julius ende Octauianus bicrongen [100] mit creste, dat se den mena ferde fan Parthlande brochten toe Rome in dat hoff. Aldeerom scoep ma him dine nama, omme dae schene tekene, deer deer scheen, ende hete ne Augustus; hwant se dae tweer koningen heden bigonnen ti scriuwane. Di daed kaem, ende dae heren bede naem, dae was, tho leider! dat arbeid oendeen, alont di keyser Theodosius bigan, ende dat arbeid fulbrochte, deer eer nen man dwaen mochte, vnt hit toe Iustianus koem, deer ma graete dughede fan wrnaem; sommich riocht hi kerte, sommich hi mit dughede gette 4). Aldus hi se bliwa leet, vnt se Karle noem, deer ioe dyn frydom fan koem, deer eer sonder erem weren onder alla manna fotum; hwant di diuel ioe dine reed ioed, dat i mit welkeer deer toe komen, dat i dyne ayn-dom nomen it tes noerdsches konings hant, al sonder pandt 5). Hwant ioe di aersta koning 6) al fri delid hede; hwant hit iowe ieldera mit domheid wrlerren heden. Aldeeromme schellath hia sonder twieule bouwa dae helle mit dae diuele. Dit stoed, ti leider! maneghen schenen dach,

1) S. vant hit dy koningh alto stoerde. 2) S. hoder hia se gretten ner naet, se sie kyrten. 3) S. da. 4) Syn riueht hy kirthe, ende mit dueghed getthe. 5) S. band. 6) S. volgt: by synे tydem.

vnt ioe God sine nede ioede: sincste Willibroerde hi ioe sente, hoe hi ioe dat leerde, dat i fan dae noerdtscha diuelen keerde; dine reed hi mit ioe noem, dat i toe dae Romescha herum comen, ende iowen tins ende tiaende, dat se ioe bischirmde fan der Noerdscha hand. Dis tiaenda wirt sonderlike oenfensen; hwant weren eer 1) friboerene heren; hwant ioe di aersta koning efter dae floede fri deeld hede, ende iemmanem iouwen fri Asialand, al vnt i mit rede in Europialand koemen, aldeer i dine ayndom nomen, al vnt ioe God sine nede ioef, dat i dae hereferd foren in dat Romische land, ende da burch wonnen toe hiara 2) hand, ende dine heidena sloeghen daed, deer dae burchheren weren toe Rome. Aldeeromme com i mit dae ordele ti dae fridome, deer, toe leider! langhe was wrlern.

[O., XII, 17.]

18. Ny wil ic ioe dit leta staen, ende ic wil ioe ny leta foerstaen, hoe dae alda riocht weren edaen; hwant sie dae Iuden ende dae Krekan aerst bigunden. Dae Iuden scriouwen dae loedscha scrifte fan her Moyses boekum, ende dae Krekan fan hiara ayn wisheed ende dae heren van Egiptera lande 3). Dae Krekerum, dat hia se benoemen ende meckeden toe riochte, [JOS] haet soe him nette tuchte; hwant se dat bescriouwen an da Dyonistria, ief se enige manne dede onriocht, dat se 't an da Dyonistria bisochte 4). Da Dyonistria bitwongen fystene crona hoghe, deer ma droech efter Egipto mit fulla loue; hwant dio

---

1) S. y waren eer. 2) S. iwer. 3) S. dae Joeden screven se fan her Moyses boecken, ende da Greken fan hiara wysdoeme, ende fan Judaesche scrifte, ende fan da heran fan Egiptera land. 4) Hier was bij het drukken van den oudsten druk eene miszetting van vier pagina's, waardoor eene verwarring is ontstaan. Het hier volgende staat bij SCHOTANUS blz. 99, 1ste kolom, regel 4 van onderen.

falsche monte efter Egipto aerst wrbeden ward. Alhyr efter nomen dae heren fan Media da riocht an hiara wald, ende meckaden se al toe manichfald, nei dae Hebraischa si-dem. Hwant se alle nachtdeda wrbeden heden; hwant se alle heiden weren; dach se dat toe riochte hielden, ende ijelkers litick bifengen. Dis wald ne stoed naet lange an hiara hand. Alhyr efter noemen se dae heren fan Babilonia an hiara hand, ende riochten bi dae halse alle likem, armem ende rikum. Hwaesoe dae fulke wilde onriocht dwaen, dam deed ma dat haed ofslaen; hwant hia alle schaeckraef 1), moerddeda, wrbeden heden; hwant hia dit riocht feste hielden, alvnt di selua koning kaem, deer alle dae an wei naem 2). Alhyr efter nomen disse weld an hiara hand dae heran fan Atteneralande, ende meckeden da riocht weder, deer di koning fan Babilonia toe britsen hede; hwant hia se wanten an da Latynscha tunga, hoe se nen heidena toe brecka kunde; hwant se dat riocht aerst setten, hwaesoe mit tiuchte 3) bighinsen werde 4). Disse heren hielden dat riocht mit erem, vnt hit dae Lacedomera heren noemen an hiara hand, ende hiae 't hielden all mit schanden; hwant hia se her ne getten, ner toe nenre dughede ne setten; hwant hia se leten alsoe staen, ont se Romera noemen an hiara hand, deer se ioe fan kommen sint. Hwant se dae Romera heran bede setten ende kertin 5), ende bibanden ende bischirmden se bi dae halse, dat se emma toebreke; hwant se aldeer werden egadereth, ende deer schellet werda britsen eer dae iongista dey 6).

1) S. volgt: ende. 2) S. deer se alle wei noem. 3) S. tiefte. 4) S. volgt: dat ma him syn riucht dede. 5) S. getten, ende setten, ende kerten. 6) Hier eindigt deze §, en men moet bij SCHOTANUS wederom in de vermelde colom, boven aan beginnen, aldus: Nu wil ic joe disse flower tingh, enz.

[O., XII, 18.]

19. Nv wil ic ioe disse fiouwer thing bitioeda , deer ic ioe om bodat habbe.

Dit is tet aerste: om dat Hollige land , toe dere selue hereferd schell i helpa dwaen, om era dis himelscha Fadirs ; hwant hi ioe mey wol lania waerlike , di Koning fan himelrike ; hwant hi dat zelue land kas , dae hi neder oen disse wrald kommen was ; hwant hi ws allen zonder twiuele losde fan dae helscha duele ; hwant ief emma dit land wolde winna fan der Cristena hand , soe moeten wy [102] deeromme alle sterua doet , ende liesa ws vter fiandis noet ; hwant hit is wirlike wse Faedirs eerwe an himelrike .

Dat oer is: om dat Roemscha land , ief hit wilde fan der Cristena hand , ende selscipia weer dae heidena hand , bi rede ende by falscheed dera quadera Romera hwant hi , to leider! aleer alsoe fallen is. Soe schelleth i hereferd 1) fara mitta pause ende mit dae keysere ; hwant hia sint waren iowe riochta heren. Nellet i disse hereferd mit him naet dwaen , soe mei ioe di paeus bisluta den enga 2) wey , deer toe dae himelrike leith , ende aeck schelleth i alsewel fara omme dae era , deer ioe deen werden in dae Roemscha lande , deer ioe di fridom weder iowen ward.

Dit is tet tredde: omme dat huus bi dae Rine. Ief dat eng Landishera wolde oenfaen , iefta den goeda sinte Marten onriocht dwaen , soe moet i deer toefara staen mit creftelicker hand ; hwant hi dae slettelen feerth toe iouwere siele , in dat path toe dae lesta ordele.

Dit is tet fiarde , deer ioe selua toeheert , ende i schelleth oengaen , ief i et Gode willet dyn himelscha crona

1) S. so sel y een heerferd naet mit him dvaen, so mei jo di paus, enz. 2) S. eviga.

ontfaen 1). Dat i moten strida weer dae noerdtscha hand, ende weer dae sudera hand, om iowe ayn land, ende omme iowe fridom; hwant i dine noemen alleraerst, dae Noë vter archa koem; hwant i sent fan konings slachte wteboren fan Semine, deer di aersta koning was efter dae floede, deer dis wralde engne 2) kas; hwant hi ioe fri wessa heet 3).

Nv herath, hoe haeghe hy 't ioe bifeel, by zynre crona ende bi iowe himelrike sconé. Dit stoed manich schenen dei, alont ioe di diuel deer toe brochte mit siner falscheed ende mit iower domheid, dat i deer toe koemen, dat i dine ayndom nomen et tes noerdsches koningis handem, ende deden alle mit scandem. Dit ne stoed naet meer, dan een half ieer, dat i iowe riochter 4) sloegen daed, ende brochten sine frouwa an ful graeter need, ende io ne fridom weder nomen. Aldeer efter stoed hit maneghen schenen dey, ont hit mit domheid wrlerren ward; hwant i alle heiden warden, ende mit graeta onriochte 5) alle dis diuels knechten; [103] hwant io di koning deer to twangh ende aldeer efter toe manegha arbeide ende deden maneghum leide. Dat arbeid was toe graet, nen man ne kan wirlike sidza dat. Dit stoed, toe leider 6)! maneghen schenen dei, alvnt hi 7) toe Rome koem, ende y 't weer et Kaerles hand noemen; hwant hit ioe di paeus bifeel, dat i bihielde ioene fridom fulwaerlike, bi iowe haeghe himelrike.

[O., XII, 19.]

20. Dit leta wy staen, ende ic wil ioe mine syf ferdeban kondich dwaen.

1) S. da himelsche laen, ende da ewigha crona ontfaen; soe moet ti strida with da nordscha hand ende mitta suderna hand.  
 2) S. enich. 3) Zie bij SCHOTANUS, 2de kolom, alinea. Nw horet, enz. 4) S. riucht. 5) S. mit riuchte. 6) S. dat thi leider. 7) S. I.

Dit is tet aerste. Dat ic wrbanne wreerd ende wrscheerd. Ick wrbanne alle monta an iowe lande , bihaele dera seluerna; hwant dat hio hageste is, dae ban ic ioe toe haldane. Ick wrbanne alle indiken ende alle dammen wr in diape, ende wr bannena ferra , toe dae tzerckhoue, iesta tolhada merkede, iesta ti dae syle, deer dat wetter wtrenna schel. Dae indiken , ief se mecketh sint buta rede wisera lioede, ende dis landis, ende dera papena ende prelatena, ende hi dan birawie dae seburch dis wirckes , soe ne moet hi naet stallis bliwa 1). Ick wrbanne, dat dae seburch 2) emma detzie, iesta dele, dat tet salte wetter ingunghe; hwaso dat deth, di schel beta mit thrim Colnescha pundem. Ic wrbanne, dat ter emma haetie dae herestreta, deer gaet truch dae land , iesta toe ene tolnedda merkede, iesta toe ene Goedishuse; hwaso hyr wald , iesta onriocht , oen deth , di schel beta mit ene hala 3) Colnescha punde. Ick wrbanne alle needmonden fan onieriga kyndem, buta rede des mondis , an 4) ter bihelde, iesta beera. Ick wrbanne, dat ter emma an iemana lande myn riocht nime mit wald , iesta mit falscha rede , iesta mit bede , iesta mit kaepe ; mer hit 5) wessa daeienne , deer wyse lioede ende prelaten insettaih , bi rede dis landis, ende daeienna schellath wessa buta alsoedena dedum , als ic buppa biscriouwen habbe , iesta hiarem mey ma weersprecka. Ick banne 6) tzerckferde , hofferde , huusferde 7), soneferde; hwaso dera trira eng inbrect , soe schel hi beta dine ferde mit sex Colnescha pundem , ende thrime 8) boeta. [104] Hwamso ma in ene huse, vnder ene hinem, an nachta scalkense 9) daedslacht , ende hi syn riocht naet vrlerren haet , soe is di ferde sex Colnescha pund, ende twibete. Ick wrbanne alla

---

1) S. staen. 2) S. burich. 3) S. een. 4) S. ende der Hera. 5) S. het schillet. 6) S. wrbanne. 7) S. ontbreekt. 8) S. triuin. 9) S. stolckens.

falscha wilkeren, deer dat neste lyf oneerwighia willath; hwant di wilkere seyt iens dae ewa, ende iens dae alda riocht, ende iens Goedis hielde; hwant dat neste lyff dat eerwe aegh, sofyr soe hit friboren se, ende hit naet wrlerren haet mit thrim thingum: mit moerdbrande, mit manslachta, mit falscha wrrede an da liue, iefta an da goede, ende dat epenbere se, soe haet hy zyn riocht wrlern.

[O., XII, 20.]

21. Nv wil ick 1) leta bliwa, enda wel ioe naet meer scriwa; dech wol ic ioe thingh bibanna; hwant alle dae riocht ende alle dae wilkeran, deer ic io nv habbe set, ende alle dae riocht 2), deer iowe lande nette sint, sofyr so se iens dae ewa naet ne sette 3), ende ione fridom, ende mene reed, ende mene ferde, ende mene hereferd mit iowa sawen selandem om ione frydom, dat bifel ic ioe ti bihaldane bi dae halse, ende bi dae himelrike, ende bi ioere siele, ende bi dae lesta ordele. Hwanne soe i dan enna hera wr ioe tziasath, iowe himelrike i wrliaseth. Ick wrbiade, dat i engne Landeshera iowe tins ende tiaenda; mer dae riochta hofscelda an ta ienum 4), deer dat konings teken mit him brenct. Alhyr efter wrbiade ic alle koninghen ende alle Landesheren, dat ioe emma wald iefta onriocht dwee an iowe fridoeme. Hwae soe 't ioe deth, buta ioere schiolde, so haet hi zyn haed wrlern weer da Romische heren.

[O., XII, 20.]

22. Nv wil ic ioe iowa enen traest ende ene helpe, soefyr soe i deeromme bidde toe Alemania, dat koningrike. Nv wil ic fan ioe scheda, dy rike God di behoede ws bede. Dae Fresen nomen orloff, ende foeren an hiara hoff, ende di keiser 5) weder toe Roeme in zyn ayn landt.

1) S. ick dit. 2) S. ontbreekt: deer enz. 3) S. se seth.

4) S. ende jene. 5) S. keiser en twara, deer was een friboren

Di leida dach coem toe hand, ende noem dyn keiser at-wera 1), deer was een friboren hera. Dit was in dae tredda hondersta iere, an sincle Iohannes daghe et midsomera, efter Karle, der Fresen dine fridom ief, da disse [105] riocht werden emakath, ende dis handiesta iouwen warth.

[O., XII, 21.]

23. Nv wil ic ioe disse thria thing kundich dwaen, deer ioe di koning Salem hat kondich daen, deer Melchi-sedech was naemd. Nv wil ic kerta disse dichta, ende disse thingh biriochta.

Dit aerste is aldus edaan: Hweersoe di fria Fresa is eens mit falschede bifaaen, so moet hi twiscete weder iowa, ende een half Colnesch pont toe fredebanne. Aldus is dat aerste daen.

Dat oere is: Hweersoe di man mit falscheed wert bifaaen, soe moet hi sex grate pund iewa, ende syne fridom weder nyma, ende siouwer Colnesche pond toe fredebanne dwaen.

Aldus is tet tredda, dae oerem lyk, ende sint ta nede, deer ioe di koning van Cherub haet kundich deen. Dit moeten alle Fresen ontfaen, deer sint friboorin, iefta frie spreke habbeth ontfaen 2). Dit is om dat konincliche slachte edaan, ende omme daeienne, deer kunnen dae riocht wrstaen.

Alle disse ban, deer in disse boeke sint bisscriouwen, dae schelleth wessa bi dae graeta punde. Dat pond schel wessa bi dae tweintigha scillinghen. Dech scellath Fresan nedena nyata.

Hera. Dit was in dae tredda, enz. De oude druk heeft: di kei-ser, enz., even als ons MS.

1) Voorwaar. 2) Bij S. ontbreekt: deer sint friboorin, enz. In den ouden druk wordt het evenwel gevonden.

## [O., XII, 22.]

24. Aldus spreeck di keyser Philippus, ende di koninck Theodericus, ende di paeus Alexander, ende spreken fan dae werde, deer hia fan da goeda sinte Pieter heerden, ende seiden: dat dio wirde sculde dat riocht alle tyda opnima, bialue om fyf bischedelika thingh.

## [O., XII, 23.]

Dit is tet aerste: Hweersoe di man, iesta dio vrouwe, leith an da lesta eynde, hot so ma hiara toe aesketh, ende sprecketh hia danne, dat hit wrgolden se, dat word moet staen, ende haet soe hiae sprecket, dat moet habba anne stall, alle nis hit naet redelike dan, soe moet hit dae wirde nederslaen. Hwant hyr steet fan scriouwen: In ultimo die iudicij iudicat Deus occulta hominum, et manifestat cogitationes cordium etc.

## [O., XII, 24.]

Dat oer is: Hweersoe ene frowa ende en man dwaeth ene trowa; nis ter nen man ouer, wellath hia dan bisaka, [106] soe ontgan se mit hiara sexta hand. Dit riocht moet dae wirde niderslaen. Habbeth deer ouer wessen tweer maen, soe moet hit emmermeer staen. Hwant deer steet scriouwen fan in lege Mosaica mea Deuteronomy, 29. cap., et in ewangelio Iohannis, 8. cap., et Matthey 11 et 3 cap., scriptum est: Quod duorum hominum testimonium verum sit. Hwant fan der falscheed scriouwen steeth 1): Multi peccatores resurgent in resurrectione iudicij et de iudicio in supplicium.

## [O., XII, 25.]

Dat tredde is: Hweersoe en man faerth in en oer land, iesta in en oer kercspil, ende en thingh nimt, ende feert

1) S. volgt aldus: Fulla sonderen schillet opstaen in der oprienenisse der daden, ende des ordels, ende ghaen fan pina tot pinen.

dat mit him, ief ma him dat ieft, ende dat fulck dan efter komt, ende him mit ta g̃eude bisocht, ief hi dan op en oerem tiocht, soe ontgonge di oera mit siner sexta hand, al nis hit naet redelike dan, dat riocht moet dae wirde nederslaen. Hwant deer steet scriouwen fan in der koningha boeka 1): Rex Babilonie et princeps et populus eius venerunt et vendiderunt veritatem ante faciem summi et cupierunt praua iudicia ydolorum et adorauerunt statuam auream, quam constituerat rex. Propterea sine ratione rex et princeps eius perierunt fame, et Dominus abscondit faciem suam ab eis, quia malefecerunt, etc.

[O., XII, 26.]

Dit is tet fiaerde: Hweer en man ende en frowa dwaeth toegaedere cleppa, ief dio vrouwe spreect, dat hio se myt ene kynde, ief di man bisect dis manda, soe ontgunge hi mit synre sexta hand. Of hi iecht dis manda, soe wite dio vrouwe dae stonde mit here sexta hand, ende di man nime dat kynt allenna; hwant hy 't selua alsoe meende.

[O., XII, 27.]

25. Dit sint dae fyf riocht, spreeck di keiser Frederic, deer da wirde schelleth nederslaen. Ielkers om alle redelike thing moet dioe wirde foerdgaen. Also moeten alle daeienne, deer riocht wrstaet ende wellath ontfaen. Konnen hia se naet wrstaen, alsoe moeten hio dine man ontfaen. Ac ne moet er nen man sonder orloue hana gaen; hwant er steet scriouwen fan: Obedite ergo prepositis vestris. Hwant er steet in dae koningha boecken scriouwen fan: Hwant dat fulck spreeck toe her Samuele,

---

1) S. volgt: Dy koningh fan Babilonien, ende syne forsten, ende syn folck, comen ende selden da weerheid to fara dat ansicht des wrste riuchters, ende bijaraden ydele afgoden, ende baeden oen da goldena sela, deer dy koningh seth heed, deerom foerderf di koningh ende syn folck fan honger, ende God bidekte syn ansicht fan himmen, want se qualike wrochten.

hi sculde an koning iewa, deer se sculden onder lewa.  
 [107] Di koning sculd alsoe wessa gedaen, dat hi konne alle riocht wrstaen; ac ne schel hi ne an nene arbeide biswera, ende nene onriochtis pligia. Her Samuel spreeck dae fulcke weder toe, hi wild em dat riocht biscriwa ende geua, deer se redelike sculde fan lewa 1). Plures autem noluerunt audire vocem eius, sed dixerunt: Constitue nobis regem, vt iudicet nos. Ipse vero ad populum: Vadat vnuusquisque in domum suam. Aldus schelleth dit alle lioedem wrstaen, deer riocht willet ontfaen. Ief him eng thing toe komt, deer ma selda wrnimth, ende ne konnen hiae 't naet wrstaen, soe moeten hia nei hiara biechteris 2) rede gaen, wellath hia redelike lewa; hwant dio onriochticheed foersterath dae riochticheed 3). Et in passione legitur: Spreuit eum Herodes et etiam Pilatus ait ad Dominum: Quid est veritas? Et Dominus ad eum: Ego sum via, veritas et vita. Et tum spreuit eum iniusto iudicio; propterea peribit ipse et omnes iniusti iudices, cum eo in eternum, et cum vna ratione etc. Ieft er eng koning, iefta eng man 4), det naemelic onriocht, ende hi biproweth se epenber, soe haet hi wrlern zyn era ende zyn riocht, soe ne schel ma him naet bet toe riocht staen 5). Vnde in actibus apostolorum. Egressus est Pilatus a pretorio suo, post praua

1) S. volgt: Mer fulla des folkis en wolden him naet hera, ende seiden: Seth ws en koningh, deer ws biriucht. Samuel spreeck weder: Ellick gongh in syn hws. 2) S. presters. 3) S. volgt: want in ws Hera passia lest ma, dat Herodes God wrsmaide, ende God spreec to Pilatus: Ick bin de wei, der wird ende liand. Ende Pilatus wrsmaide God mit onriucht ordel, deerom wrderf hi, ende alle onriuchta riuchteren mit him, in evelik in likaseckum. 4) S. jefter enig landishera, jof enich riuchter. 5) S. volgt: want in der apostela buecken scrioun steet: Pilatus is wt-ginsen fan sine tingstoel, ende gingh nei ydele ordelen ter hellen, ende nemmermeer weer toe commen.

iudicia sua ad infernum ire, et nunquam redire. Alsewel schel dienne ommesiaen, hwam hi dat riocht geue, her hi wille aec redelick leua; ne wel hi naet redelike leua, soe moet hi 't ene oerem geua, so ne haet hy 'r fan nene sciolde, haet so re deth ienst Goeds hielde; hwant deer steet scriouwen fan 1): Consentientes et agentes malum, equali pena puniantur.

---

HOE DAT MA EEN DAEDSLACHT SCHIL BYCLAIA, ENDE IOUWEN  
ENDE IELDEN BYEDE 2).

Wild i hera ende haldat an hleste, ende bidde my her enson manege werd ti spreckane, ende clagath dat Gode fan himelyke sere [SI2], ende dir milde moedir sincste Maria, ende alla himelsche heerscipe, ende alla eerdicha liodem, dat him di fiand alsoe seer wrwinna sculde, dat hi dae wonda dwaen sculda, deer Her Z. syns lyfs fan therma sculde; ende het et my alhyr biada, dae allerschenista wrthingnese, deerom engne fri Fresā allerschenist deen is, toluasim an dae helgum ti swarane, dae hia dit alleraerst heerden, dat hi an nede syns lyues was. Dat hit him dae leed was, ende nv leed is, ende emmermeer leed bliwa schel, also lange so hi him riuchte bithinzia kan, iesta mei; ende dit haet ma nu alhyr biada Gode to loue, ende toe erem, ende di riochta erfnama, ende alle sine friondum an federsida ende an moedirsida, an sibbum ende an siaringhum, an wnum ende an megum, ende alle daeienum, deer dit leeth is, om syn daedbannethe. Deer ester haet ma nu biada dae lettera tollif edum an dae hel-

1) S. volgt: Di quada redir ende di quaeda dedir schillet mit liker pina pinigen wirda. 2) Dit begint MS. 111 verso, en er gaat voor, het gedicht: *Hoe dae Fresen toe fridom koemen.*

gum ti swarane, dat hi nis slayn bi redena rede, ner bi leider lege, ner bi nen bede, ner bi eermde, mer bi dis fiandis sponste, deer se op dine dei toegaera brochte; Gode ti loue ende ti erum, enz. Deerefter haet ma nu biada dae tredda toulif eden an dae hellighum ti swarane, hoe dae fiouwer ende tweintich alle riocht se, ende dae sex ende tritich alle ful se. Gode ti loue ende ti erum. Nu i heren alle mene, nv habbet hit wise lioede set, dae lande ti rede ende dae lioedem ti riochte, dat ma disse sex ende tritich eden pligath ti lesane mit achta pundem; omdat, dat ma hiara mislike swara wil. Dit haet ma nu biaden alsoe schene, soe se omme engne frya Fresa allerschenist ae beden sint. Gode ti loue ende ti erum, etc. Deerefter haet ma nu biada tweintich punda foer dine brand, tiaen foer dine breke, ende dat werda, dat hi ende sine frioundt moete sitta zonder brand ende zonder breke. Gode ti loue enz. Deerefter haet ma nu tollif pund iestigis goedis dae frioundem ti iowane, dat se dinen erfnama mania wille, dat hi riocht iulde ontfaen wille. Deerefter haet ma nu biada dae meyntele, dae megum, [113] dae fyftene fenghan, alsoe schene ti bisettane, soe hia om engne fria Fresa allerschenist ae biset sint. Gode ti loue, enz. Deerefter haet ma nu biada dine graeta Godis dom, ende dis graeta Goedis commis wrfellingha, dat hine wille makia, willen ende berfoet; dine top in da hand ti nimane, dat nekede swerd op sine fria hals ti lidziane, ende dan ti gane an Godis wald, ende an des eerfnama wald, an dat werda, dat hi onder dae swerde mote thinghia, dat hi zyn fria hals lese, ende sont wederkomme toe sine frioundem. Deerefter haet ma nu biada mit ta fiouwer geldim, mit ta raeda golde, mit ta hwita seluere, mit ta grena eerwe, ende mit ta onscepena wede. Mit ta rada golde, als hit dio wichtie weith; mit ta hwita seluere, als hit it ter smitta gheith; mit ta grena eerwe, als hit des koningis orkundem

bi hiara siele settath, ende hit buta oen brakanda owere leith, deer hi en ieer, ende en oer, ende dat tredde, ende dat fiarde, bisetten ende binetten haet, ende zyn fry ay-nis, deer ma twiska ieer ende vnieer, wr hals ende wr haed, iowa ende ielda meda mei, des allermaest ierne toe gewane; alsoefyr soe hy 't onder sine frionden winna mey mit ta onscopena wede, als hit in dae tolnedra merkede ti riuchte set werth, alsoefyr soe dis merkeda habbe riuchte hof-scolda golden; mith ta grena erwe, as 't thes coninghes orkundan buta on bracanda oure bi hiara sele setta, twiska ieer and vnieer, and wrhand iouwa and ielda mey. This allermast ti iewane, alsoefyr soe hi 't onder friondem winna mughe. Gode ti loue, enz. Hyrefter hat ma nu biada har i ti ieldane mith XVII halre merc wichtegis selweris, binna riuchta deitinghum and thet werda, thet hi mith there fria iofte mughe thine ferde bihwerna, and thine cos capia, and ta sone winna a langne ferde, soe langhe soe th wind wie and gers gre, senne opthie and thi wrald stan-de. Gode ti loue, enz. Hyrefter hat ma nu biada XII ethan an ta heilegum ti swerane, hede hia thine scatta vndfensen, as hia ne den habbat, thet hia, vmme iowa and vmme ield, ti setta and ti sone coma welde. [JJ4] Hyrefter habbit an te beden, thet ic swigia scolde, ieftha suigat, ther ic biada scolde; so is 't myn sceld ner thet allermaste, ther vmme engne fri Fresa ae iowen is, thet hat ma hir biada nei this landis wilkere, Gode ti loue, enz. And bidde this true God and there milda moder sente Maria willa, thet ma nu anderthie, an thet sceneste vndse, and thine fiand scende in alla logum and lastrie, and God ereth werde. Thet helpe hio thi Fader, and ti Sone, and ti Heilige Gest Godes. Amen.

Et est finis, sit laus Deo.



**I N H O U D.**

	Blz.
<b>I nhouds opgave (O. F. W. ontbreekt).</b>	1.
<b>Eerste deel (O. F. W., Voorrede).</b>	
Voorrede . . . . .	20.
<b>Tweede deel (O. F. W., I. deel).</b>	
Van het graven geregt . . . . .	30.
<b>Derde deel (O. F. W., slot van het I. deel).</b>	
Van de koningen Karel en Radboud . . . . .	63.
<b>Vierde deel (O. F. W., II. deel).</b>	
Van Magnus zeven keuren . . . . .	66.
<b>Vijfde deel (O. F. W., III. deel).</b>	
De 37 kesten . . . . .	69.
<b>Zesde deel (O. F. W., IV. deel).</b>	
24 landregten . . . . .	80.
<b>Zevende deel (O. F. W., VII. en VIII. deel).</b>	
Zeedregten . . . . .	97.
<b>Achtste deel (O. F. W., V. deel).</b>	
De 8 doemen . . . . .	115.
<b>Negende deel (O. F. W., VI. en IX. deel).</b>	
Schouten regt . . . . .	118.
<b>Tiende deel (O. F. W. XIII., XIV. en XV. deel).</b>	
I. Merkt regt. II. Hoofdmisdaden. III.	
Straatroof. IV. Vreden. . . . .	141.
<b>Elfde deel (O. F. W., X. deel).</b>	
Wilkeuren van het hoogste geregt . . . . .	149.
<b>Twaalfde deel (O. F. W., XII. deel).</b>	
Keizer Rudolfs boek . . . . .	156.
Klagte wegens doodslag . . . . .	178.

[Wumkes.nl](http://Wumkes.nl)

Wumkes.nl